

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): IV Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2020

Sinop Üniversitesinin 35. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): IV Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2020

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelî Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Rektör|Rector

Genel Yayın Yönetmeni | Editor in Chief
Doç. Dr. Emrah DİNDİ

Editörler | Editors
Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI - Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN
Dr. Tuğrul YUMAK

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Öğr. Gör. Işık DAĞDEVİREN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO İktisadi ve İdari Programlar Bölümü Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Temel Eğitim Bölümü Bilkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Arkeoloji Bölümü Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Prof. Dr. Ercümen Ersanlı	Sosyal Hizmet Bölümü Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Müzik Bölümü Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Eğitim Bilimleri Bölümü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Türk Halk Bilimi Bölümü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Reh. Bölümü Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Sadık Türker	Felsefe Bölümü Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Savaş Baştürk	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Sosyoloji Bölümü Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı	Tarih Bölümü Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Tarih Bölümü Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Emrah Dindi	Temel İslam Bilimleri Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Temel İslam Bilimleri Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karaman	Eğitim Bilimleri Bölümü

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Yüktaşır	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun Dilek	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mahfuz Söylemez	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Eler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet Sarıkaya	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Soner Gündüzöz	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin Dilek	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Uşaklı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezen Özek	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Ahmet Sarı	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul Usta	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Uşaklı	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Özgen Korkmaz	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Sadi Seferoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tahsin Karabulut	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Koğar	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Sulak	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Ustaoglu	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Örgen Uğurlu	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Recep Önal	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Seda Arıkan	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Zülküf Ayrağöl	Erzincan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah Sıtkı Yılmaz	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Cansız	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Mahmut Kalkışım	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Barlak	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur Başar Özbozkurt	Tarsus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olca Sezen Doğancılı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Yayla	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Gürcüoğlu	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Narol	Selçuk Üniversitesi
Dr. Asuman Güneş Ulus	Gazi Üniversitesi
Dr. Betül Kırmızılar	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Mesut Murat Adabalı	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Muhammet Aykuthan Ulusoy	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Sevde Üstün Odabaşı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJ)
	Google Scholar

Redaksiyon | Redaction

Ar. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Ar. Gör. İbrahim TOPRAK

Ar. Gör. Ömer Ferit İMLAK

Ar. Gör. Serhat ALTINKAYNAK

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Aralık 2020

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, itenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Editörden | Editorial

Makaleler | Articles

- Ali Cüneyt ÇETİN Araştırma Makalesi
Türkiye'deki İthal Otomobil ve Hafif Ticari Araç Perakende Satışlarının Döviz
Kuru İle İlişkisi
*The Relationship of Imported Automobile and Light Commercial Vehicle Retail
Sales with Exchange Rate in Turkey* 401-432
-

- Mehmet ALTUNTAŞ Araştırma Makalesi
Ebû Ali el-Cübbâî'nin Kitâbü'l-Makâlât Adlı Eserinde Kullandığı Âyetlerin Tahlili
*Analysis of Verses Based on Abû Alî al-Jubbâî's Criticism of Some Factions
-Specific to the Kitâbü'l-Makâlât-* 433-464
-

- Kurtuluş MERDAN Araştırma Makalesi
Gümüşhane İlinin Tarımsal Potansiyeli ve Yatırım Olanakları
Agricultural Potential and Investment Opportunities of the Province of Gumushane
465-484
-

- İbrahim TOPRAK Araştırma Makalesi
İbn Hazm'a Göre Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı
Proof of Muhammad's Prophethood According to Ibn Hazm 485-498
-

- Rugeş DEMİR Araştırma Makalesi
Üvey Anne İle Fatma Masalının Psikanalitik Yöntemle İncelenmesi
*The Research of the Tale of Fatma and Stepmother with Psychoanalytic Analysis
Method* 499-512

Müjdat YEŞİLDAL & Handan ERTAŞ

Araştırma Makalesi

Sanal Ortam Yalnızlığı ve Özgüven Üzerine Bir Araştırma

A Research on Virtual Environment Loneliness and Self-Confidence 513-526

Melike SAK & Gül ERKOL BAYRAM

Araştırma Makalesi

Ekolojik Tarım Turizmüne Katılanların Beklentileri, Memnuniyet Düzeyleri, Tekrar Katılma Niyetleri ve Tavsiye Niyetlerinin Belirlenmesi Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma

A Study on Determination of Expectations, Satisfaction Levels, Revisiting Intentions and Recommendation Intentions of Participants in Ecological Agriculture Tourism in Sinop Province 527-544

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri ve Genel Yazım Kuralları

545-560

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular!

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin (SÜSBD) Temmuz-Aralık 2020 dönemi 8. sayısını, edebiyat, ilahiyat, muhasebe, sağlık yönetimi ve turizm alanlarına dair birbirinden değerli yedi makale ile çıkarmış olmanın, akademisyen ve okuyucularla buluşturmanın heyecan ve mutluluğunu yaşamaktayız. Öncelikli olarak tüm yazarlarımıza teşekkür ediyorum.

Geçen sayımızda bilimsel makale başlığının önem ve ehemmiyeti nedir? bir makale başlığı nasıl seçilir, makale başlığı nasıl oluşur? yahut nasıl olmalıdır? soruları çerçevesinde özlü bir şekilde bu konudan söz etmiştik. Bu sayımızda ise bilimsel bir makalenin *özetinin* mahiyet ve keyfiyetini ele almaya çalışacağız.

Öz/özet nedir? Özet, okurun makalenin dünyasıyla ilgili ilk fikri edinecekleri, makalenin kendi ilgi alanı ile ilgili olup olmadığına, makaleyi okumaya devam edip etmeyeceğine hatta dergi editör ve hakemlerin makaleyi kabul yahut ret kararlarına imkân veren bir bölümdür. Bu nedenle etkili bir özet yazmak oldukça önemlidir. Özensizce yazılan bir öz, daha makalenin içeriği görülmeden reddedilmesine neden olabilir. Makalenin içeriğini tam olarak yansıtması yanında tabir yerindeyse makalenin hedef kitleye pazarlanması, reklamı ve vitrini olması açısından da önem taşır. Özet her ne kadar makalenin başında yer alsada yazmaya özetten başlanması doğru olmaz. Çünkü özet, nihayetinde enikonu araştırılmış, incelenmiş, bulguları ve sonuçları ortaya konmuş ve varlık bulmuş bir makalenin özüdür. Özet makalenin özünü, esasını ifade edeceğinden makaleyi tam olarak bitirmeden yazılan özütün bir yönüyle eksik kalması kaçınılmazdır. Bu nedenle özeti en son yazmak tüm makaleyi göz önüne seren onu tam olarak temsil eden bir öz yazmak için gereklidir. Dolayısıyla kimi makalelerde görüldüğü üzere özütün gelecek zaman kipiyle yazılması doğru değildir. Özet, tamamlanmış çalışma hakkında bir rapor olduğundan, burada dili geçmiş yahut mişli geçmiş zaman kipi kullanılması gerekir. Özet, içeriği yönüyle makalenin konusu, amacı, problemiği, hipotezi, yöntemi ve sonu-

cuyla ilgili olduğu kadar, uzunluğu, kelime sayısı, yazım formatı ve içeriği açısından gönderilecek derginin öz yazım yönergesiyle de bağlantılıdır. O nedenle akademik dergide yayınlanmak üzere hazırlanan makale için derginin yönergelerinde özetin nasıl hazırlanacağına ilişkin kurallar da dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda özet, okuyucuların dikkatini çekecek, merak uyandıracak ve onları makalenin içine çekecek, araştırmacının aradığı şeyin orada bulunup bulunmadığına ilişkin bir fikir verecek nitelikte olmalıdır. Çünkü okurların büyük bir çoğunluğu sadece makalenin başlığı ve özeti ile yetindiklerinden dolayı yazar, okuyucuların özete ulaştıklarında makale hakkında tam bir fikre sahip olmalarını temin edecek bir nitelikte özetini tasarlamalıdır. Kuşkusuz özetin sadece okuyucuların dikkatini çekecek, onlarda merak uyandıracak ve okuru makalenin içine çekecek nitelikte olması yeterli değildir. Aynı zamanda makalenin indekslenmesi açısından da özet ve anahtar kelimeler son derece kritik öneme sahiptir. Şöyle ki arama motorları makalenin özetini de tararlar. Bu nedenle makaleyi temsil edebilecek ana tema ve anahtar kelimelere özenli bir şekilde özet içinde yer verilmelidir. Bu anahtar kelimeler bilgilerin elektronik olarak toplanmasında önemli rol oynar ve arama kelimeleri ile eşleştirilir. O bakımdan hangi kelimelerle arama yapıldığında makaleye kolay erişilmesi isteniyorsa bu kelimelerin özet yazımının doğal seyri içine yerleştirilmesi gerekir. Bu, makalenin kolay bulunabilir olması ve muhtemelen daha çok atıf alması anlamına gelecektir.

Öz/özet türleri nelerdir? Özet türleri, Eleştirel, Açıklayıcı, Bilgilendirici ve Vurgulayıcı olmak üzere dört çeşide ayrılabilir. *Eleştirel özet*, ana bulguları ve bilgileri açıklamanın yanı sıra, çalışmanın geçerliliği, güvenilirliği veya bütünlüğü hakkında bir yargı veya yorum da içerir. Araştırmacı makaleyi değerlendirmekle beraber aynı konudaki diğer çalışmalarla karşılaştırır. Eleştirel özetler, ilave yorumlayıcı açıklamalardan dolayı genellikle biraz daha uzun (400-500 kelime) olabilir. Bu tür özetler nadiren kullanılır. *Açıklayıcı, betimleyici/tanımlayıcı özete* gelince, çalışmada bulunan bilgi türünü belirtir. Çalışmayla ilgili herhangi bir yargıda bulunmaz ve araştırmacının sonuçlarını veya sonuçlarını da sağlamaz. Metinde bulu-

nan anahtar kelimeleri içerir ve araştırmanın amacını, yöntemlerini ve kapsamını içerebilir. Tanımlayıcı özet sadece özetlenen çalışmayı tanımlamaktadır. O nedenle bazı araştırmacılar bunu bir özette ziyade çalışmanın bir taslağı olarak görür. Tanımlayıcı özetler genellikle çok kısa, 100 kelime veya daha azdır. *Bilgilendirici özete* gelince özetlerin çoğu bu türdendir. Bir eseri eleştirmek, değerlendirmek, tanımlamak ve betimlemekten daha fazlasını yapmaktadır. İyi bir bilgilendirici özet, eserin kendisi için bir vekil görevi görür. Başka bir deyişle, araştırmacı makaledeki tüm ana argümanları ve önemli sonuçları ve kanıtları sunar ve açıklar. Bilgilendirici bir özet, tanımlayıcı bir özette [amaç, yöntem, kapsam] bulunabilecek bilgileri içerir, ancak bunlara ilave olarak araştırmanın sonuçlarını ve yazarın önerilerini de içerir. Uzunluk çalışma alanına göre değişebilir, ancak bilgilendirici bir özet, genellikle 300 kelimedenden fazla değildir. *Vurgulayıcı özete* gelince okuyucunun dikkatini araştırmaya çekmek için özellikle vurgulanan bir özet çeşididir. Bu özet türünde, makalenin dengeli veya tam bir resmi olduğu iddiası yoktur ve aslında okuyucunun ilgisini çekmek için eksik ve önde gelen açıklamalar kullanılabilir. Vurgulayıcı özet, gerçek bir özet değildir ve bu nedenle akademik yazımda nadiren kullanılır.

Özet neleri içermeli/içermemelidir? Özette, istenen yaklaşık 100-300 arası değişen kelime sayısına bağlı olarak açık, seçik anlaşılır birer ikişer cümle ile, konu, kapsam, problematik/sorunsal durum, hipotez, araştırmanın amaç ve hedefi, önemi, neden ve niçin bu konunun seçildiği, hangi boşluğu dolduracağı, araştırmada izlenen yöntem, çalışma planı, elde edilen temel bulgu ve sonuçlara genelde tek bir paragraf yahut temalı birkaç paragraf halinde kısaca değinilir. Makale, sadece bu bölümden ibaretmiş yahut sadece bu öz okunacakmış gibi giriş, amaç, yöntem, gelişme, bulgular, tartışma ve sonuç cüzlerinin kısa bir taslağı ve haritası olarak kaleme alınmalıdır. Eğer, bu şekilde yazılmamış ise öz yeniden gözden geçirilmelidir. Her araştırmanın bir konusu ve kapsamı olduğunu düşünerek en başta konu ve kapsamın ne olduğuna değinerek özete başlamak faydalı olacaktır. Ardından araştırmanın problematiğine araştırmayı yapma ve makaleyi yazma motivasyonuna bir cümleyle işaret edilebilir. Bu, çoğu zaman araştırma için çıkış noktasını belirten

bir ifadedir ve amacı açıklamak üzere temel oluşturur. Daha sonra araştırmanın ne amaçla gerçekleştirildiği ortaya konulmalıdır. Amaç ifadesi makalenin geneli ile uyumlu olarak açık, seçik ve anlaşılır şekilde verilmelidir. Bu amaca ulaşmak için neler yapıldığına ve hangi yöntem ve analizlerin kullanıldığına kısaca değinilmelidir. Araştırma sonunda ne elde edildiğine, elde edilen bulguların ne anlama geldiğine ve makale içinde nelerin tartışıldığına kısaca işaret edilmelidir. Yine araştırma sonuçlarının alana katkısına ve önemine değinen bir cümleyle, özet bitirilebilir. Birçok derginin yönergelerinde 100, 150, 200, 250 kelimelik özeti yazılmasının öngörüldüğü göz önüne alındığında esasen bu başlıkların her birinin birer ikişer cümle ile ifade edilmesi gerektiği ortaya çıkar. Diğer taraftan bazı özet formatlarında her bir başlığın ayrı ayrı ele alınması ve 500-700 kelimeye kadar bilgilendirici özet verilmesi istenebilir. Böyle bir durumda da yine yönergeler doğrultusunda özetle yer alması gereken her öge ayrı başlıklar altında öngörülen uzunlukta ele alınmalıdır.

Özette kelime tasarrufunda ekonomik olunmalıdır. Özet, herhangi bir tanım, tanımlayıcı bilgi, tablo, resim, şekil, alıntı ve uzun anlatımlar, eksilteli cümle, kısaltma, referans/kaynak ve kanıtlayıcı ifade içermemelidir. Özeti yukarıda sayılan başlıkları bir çırpıda vermesi yeterlidir. Özetlerde çok yapılan hatalardan biri uzun betimleyici ifadeler ve araştırma detayına yer verilmesidir. Özet, makalede ele alınan bir kavramın tanımlanması, ne olduğunun ya da ne olmadığına anlatılması için uygun bir yer değildir. Dolayısıyla bu açıklamalar metin içeriğinde uygun yerlere bırakılmalıdır. Ayrıca makaleden bir paragrafın veya cümlenin birebir kopyasını yahut makalede söz edilmeyen yeni bir bulgu ve sonuç içermemelidir. Özet, tamamen özgün olarak ele alınmalı yeni ifadelerle yazılmalıdır.¹

Dergimizin bu sayısında makale özeti'nin önem ve önemiyetinden, bilimsel bir makale özeti'nin nasıl yazılacağından, özet türlerinin neler olduğundan, özeti'nin neleri içermesi/içermemesi gerektiğinden kısaca mahiyet ve keyfiyetinden söz ettikten sonra bu arada teşekkürü de unutmamak gerekir. Ülkemizin çeşitli üniversitelerinden makaleleriyle bilim dünyasına ve dergimize katkıda bulunan yazarlara, kıymetli zamanlarını ayırarak makaleleri değerlendirme külfetine katlanan sayı

hakemlerine, redaktörlere, derginin basımına katkı sağlayan Basın Yayın Müdürlüğü çalışanlarına, bhusus Dergipark sistemi üzerinden işlemlerin yürütülmesi ve makalelerin dizgi/basım formatına sokulmasında emeği geçen editörlerimiz Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI'ya, Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN'a, Dr. Tuğrul YUMAK'a, İngilizce dil editörü Öğr. Gör. Işık DAĞDEVİREN'e teşekkür ediyorum. Bir dahaki sayıda buluşmak dileğiyle...

Doç. Dr. Emrah DİNDİ

Baş Editör

-
- ¹ Yararlanılan kaynaklar. Bkz. Robert A Day, Bilimsel Makale Nasıl Yazılır, Nasıl Yayınlanır?, (Çev. Gülay Aşkar Altay), Tübitak Yayınları, 4. Bsk., Ankara 1996, s. 21-24; Süheyla Altuğ Özsoy, "Kısa Özet Yazımı ve Değerlendirilmesi", Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, İzmir 1998, Cilt: XIV, Sayı: 11, ss. 115-118; Melek Coşan Yılmaz, Oya Nuran Emiroğlu, "Bilimsel Makale Nasıl Yazılır?", Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 2005, Cilt: I, Sayı: 2, ss. 26-38; Mahmut Çivilibal, "Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?", The Medical Bulletin of Haseki Training and Research Hospital, September 2013, ss. 85-88; Gültekin Gürdal, Sönmez Çelik, "Etkili Makale ve Bildiri Hazırlama Teknikleri", 11. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi ve TESKON+SODEX Fuarı, s. 17-20 Nisan, İzmir 2013; John P. Fisher, John A. Jansen, Peter C. Johnson, Antonios G. Mikos, "Yayımlanacak araştırma makalesi yazmanın ilkeleleri", file:///G:/Makale%20%C3%96zeti%20Nas%C4%B1%20yaz%C4%B1%20C4%B1r/Turkish-Research-Article-Writing-Guide.pdf, 27 Aralık 2020; Sercan Serin, "Bilimsel Makale Nasıl Yazılır?" file:///G:/Makale%20%C3%96zeti%20Nas%C4%B1%20yaz%C4%B1%20C4%B1r/Bilimsel%20Makale%20Nas%C4%B1.pdf, 27 Aralık 2020; Faruk Taş, "Bilimsel Makale Nasıl Yazılır ve Yayınlanır?", file:///G:/Makale%20%C3%96zeti%20Nas%C4%B1%20yaz%C4%B1%20C4%B1r/Bilimsel_Makale_Nasil_Yazilir_ve_Yayinlanir%23Faruk_Tas.pdf, 27 Aralık 2020; Ali Çağlar, "Bilimsel Araştırma Yazısı Nasıl Hazırlanır? Alıntı - Kaynak Gösterme ve Etik Kurallar", file:///G:/Makale%20%C3%96zeti%20Nas%C4%B1%20yaz%C4%B1%20C4%B1r/bilimsel-makale-nasil-yazilir-web.pdf, 27 Aralık 2020; "Makale Özeti Yazarken Nelere Dikkat Edilmelidir?", <https://www.akademikpersonel.org/anasayfa/makale-ozeti-yazarken-nelere-dikkat-edilmelidir.html>, 25 Aralık 2020; "Bilimsel Makale Özeti Nasıl Yazılır?", <https://www.kampusula.com/bilimsel-makale-ozeti-nasil-yazilir/>, 25 Aralık 2020; "Makalenin Abstrakt Bölümünü Nasıl Yazmalıyız?", 26 Aralık 2020; "Makalenizin Özet (Abstrakt) Kısmını Başarılı Kılacak İpuçları!", <https://wordvice.com.tr/tips-that-will-make-your-abstract-a-success/>, 27 Aralık 2020; "Bildiri Özeti Nasıl Hazırlanır?", http://www.abstractagent.com/?p=bildiri_ozeti_nasil_hazirlanir, 27 Aralık 2020; "Bilimsel Makale Nasıl Yazılır?", <https://psikopress.com/bilimsel-makale-nasil-yazilir/>, 27 Aralık 2020.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 401-432

Geliş Tarihi:06.10.2020 Kabul Tarihi:25.12.2020

Yayın: Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi:31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.806649>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TÜRKİYE’DEKİ İTHAL OTOMOBİL VE HAFİF TİCARİ ARAÇ PERAKENDE SATIŞLARININ DÖVİZ KURU İLE İLİŞKİSİ

Ali Cüneyt ÇETİN*

Öz

Bu çalışmada Türkiye'nin ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları ele alınarak döviz kurları ile olan ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla, 2015 Ağustos-2020 Ağustos dönemine ait aylık verilerden yararlanılmıştır. Çalışmada ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları ile dolar ve euro döviz kurundan oluşturulan sepet kurun hareketleri incelenmiş ve veriler mevsimsel etkiden arındırılmıştır. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış, regresyon analizi, durağanlık testine yönelik birim kök analizi, VAR analizi, Johansen eş bütünleşme testi yapılmış ve Vektör Hata Düzeltme Modeli uygulanmıştır. FMOLS, DOLS ve CCR tahmincileri kullanılmış ve Granger nedensellik testi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunda, sepet kurun düzeyinde bir birim değişiklik olduğunda ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarında ters yönde yaklaşık 7.76 birim değişikliğin olduğu görülmüştür. Johansen eş bütünleşme analizi sonuçlarına göre değişkenlerin eş bütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Granger nedensellik analizine göre döviz kurundan ithal otomobil ve hafif ticari araç satışlarına doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna varılmıştır. FMOLS, DOLS ve CCR tahmincileri uzun dönemde döviz kurunda meydana gelecek %1'lik bir artışın ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarını sırasıyla %1.90, %1.97 ve %1.86 oranında azaltacağı sonucunu vermiştir.

Anahtar Kelimeler: İthal otomobil satışları, İthal hafif ticari araç satışları, Döviz kuru.

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, alicuneytcetin@mehmetakif.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-1478-0955>.

The Relationship of Imported Automobile and Light Commercial Vehicle Retail Sales with Exchange Rate in Turkey

Abstract

In this study, by considering Turkey's retail sales of imported automobiles and light commercial vehicles its relationship between exchange rates was investigated. For this purpose, monthly data for the period between August 2015 and August 2020 were used. In the study, the movements of the retail sales of imported automobiles and light commercial vehicles and the currency basket is comprised of dollar and euro exchange rates were analyzed and the data were seasonally adjusted. Descriptive statistics of the variables were calculated, regression analysis, unit root analysis for stationarity test, VAR analysis, Johansen cointegration test and Vector Error Correction Model were applied. FMOLS, DOLS and CCR estimators were used and the Granger causality test was performed. As a result of the regression analysis, it was seen that when the level of the basket exchange rate changed by one unit, there was a change of approximately 7.76 units in the reverse direction in the imported automobile and light commercial vehicle retail sales. According to the results of the Johansen cointegration analysis, the variables were found to be cointegrated, and according to Granger causality analysis, it was concluded that there was one-way causality from the exchange rate to imported automobile and light commercial vehicle sales. FMOLS, DOLS and CCR model results have reached the conclusion that a 1% increase in the exchange rate in the long term will decrease the imported automobile and light commercial vehicle retail sales by 1.90%, 1.97% and 1.86%, respectively.

Keywords: Imported automobile sales, Imported light commercial vehicles sales, Exchange rate.

Giriş

Otomotiv endüstrisi küresel ekonomiye önemli derecede katkı sunan sektörlerden biridir. Yıllık cirosu dünyanın en büyük altı ekonomisinin cirosuna eşit olan

otomotiv endüstrisinin 2017 yılı itibariyle küresel istihdamda yaklaşık on dört milyon çalışanı bulunduğu ifade edilmektedir (ILO, 2020: 1).

Dünya otomotiv pazarının büyümesi 2009 yılında yaşanan küresel krizle birlikte kesintiye uğramış bu nedenle de ülkelerin genel üretim düzeylerinde ve gelirlerinde azalma meydana gelmiştir. Bu azalma, olumsuz etkisini otomotiv sektöründe de göstererek bu sektöre yönelik toplam talebin ve sektördeki üretimin düşmesine yol açmıştır. Küresel kriz sonrasında Avrupa’da canlanan taleple birlikte sektörde toparlanma meydana gelmiş ve küresel ölçekte otomotiv üretimi dokuz yıllık kesintisiz büyüme ile 2018 yılında 96,8 milyon adet üretime ulaşarak rekor seviyeyi gördükten sonra 2019 yılında 91,7 milyon adet olarak gerçekleşmiştir (KPMG, 2020: 3).

Ülkemizde otomotiv sektörü 2019 yılında 26,1 milyar dolar ihracat değeri ile toplam ihracatının %15,3’ünü ve 9,6 milyar dolar ithalat değeri ile toplam ithalatın %4,8’ini oluşturmuştur. 2019 yılı Ocak-Aralık ayları arasında Türkiye’nin toplam ihracatı %2 oranında artarken, otomotiv endüstrisi ihracatı %3,1 oranında azalış göstermesine rağmen toplam ihracat içerisinde %17’lik bir pay ile ilk sıradaki yerini korumayı devam ettirmiştir.

Türkiye’nin otomobil piyasası verileri Tablo 1’de yer almaktadır. Son yirmi beş yılda Türkiye’de otomobil piyasasında gerçekleşen satış rakamlarına bakıldığında 1990’lı yıllarda yerli otomobil satışlarının ithal otomobil satışlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Yaşanan krizlerin etkisiyle 2000 yılından sonra gerek yerli gerekse toplam otomobil satışlarının ve üretimlerinin önemli ölçüde düştüğü gözlenmiştir. Otomobil satışları 2004 yılından itibaren tekrar artmış ve bu artış 2008 Küresel Finans Krizi’ne kadar devam etmiştir.

Otomobil ihracatı 1997-2008 döneminde sürekli artış göstermiş, 2009 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %30 oranında azalarak 2010 ve 2011 yıllarında tekrar artışa geçmiştir. 2019 yılı itibariyle üretilen otomobillerin yaklaşık %85’inin, 2020 yılı sekiz aylık üretimin ise %74’ünün ihraç edilmesi nedeniyle yerli otomobil ihtiyacının önemli ölçüde ithal otomobillerle karşılandığı ifade edilebilir.

Tablo 1: Türkiye'nin Otomobil Piyasası Verileri (adet)

Yıl	Yerli Otomobil Satışı	İthal Otomobil Satışı	Toplam Otomobil Satışı	İhracat	Üretim
1996	182239	57479	239718	39252	325460
1997	219810	125025	344835	31174	399923
1998	204054	111536	315590	37926	405001
1999	157452	131215	288667	92051	325291
2000	207739	258987	466726	104744	468381
2001	59179	72259	131438	202158	285737
2002	35519	55096	90615	261934	357217
2003	73267	153769	227036	358745	562466
2004	139541	311668	451209	518595	862035
2005	136708	301889	438597	561078	914359
2006	117725	255494	373219	706402	1024987
2007	120740	236725	357465	829879	1132951
2008	99205	206793	305998	920763	1171917
2009	126277	243542	369819	637855	884466
2010	155634	354150	509784	763670	1124982
2011	179488	414031	593519	801112	1234637
2012	146604	409676	556280	745354	1115233
2013	147128	517527	664655	843467	1166043
2014	157349	429982	587331	902194	1218848
2015	187881	537715	725596	1007267	1410034
2016	191893	565045	756938	1155033	1536673
2017	216791	505968	722759	1346075	1749572
2018	163405	322916	486321	1334326	1587836
2019	157178	230078	387256	1268677	1485143
2020 (8 aylık)	123743	193651	317394	360118	485314

Kaynak: OSD (2020a). Otomotiv Sanayii Genel ve İstatistik Bülteni. Otomotiv Sanayi Derneği, http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/YILLIK_2020-5479.pdf; OSD (2020b). Otomotiv Sektörü Aylık Değerlendirme Raporu Ağustos 2020 (http://osd.org.tr/sites/1/upload/files/08-2020_OSD_Aylık_Degerlendirme_Raporu-5508.pdf)'den derlenerek hazırlanmıştır.

Ülkemizde ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarının seyrine bakıldığında ise 2020 yılı Ağustos ayı sonu itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine göre %110,4 artarak 34.198 adet olarak gerçekleşmiştir (OSD, 2020c: 2).

İthal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarını etkilemesi beklenen ve çeşitli çalışmalarda bu talebi açıklamaya yönelik olarak kullanılan veya kullanılabilir birçok faktörün bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda otomobil talebini etkileyen faktörler genel, ikame ve tamamlayıcı faktörler olmak üzere üç şekilde sınıflandırılmaktadır.

Otomobil talebi üzerinde pozitif etkiye sahip genel faktörler; kişi başı gelir, otomobil kalitesinde artış, marka, demografik etkenler, evlenenlerin sayısı, nüfus artışı, üniversite mezunlarının sayısı ve küresel ve ekonomik istikrarda meydana gelen artışlar olarak sıralanabilir. Otomobil talebi üzerinde negatif etkiye sahip olması beklenen genel faktörler ise; reel faiz oranı, enflasyon, taşıt kredisi faiz oranları, özel tüketim vergi oranı, piyasadaki mevcut araç sayısı ve döviz kuru şeklinde belirtilebilir.

Otomobile ikame olabilecek faktörlerden bina ve beyaz eşya satışlarındaki artış otomobil talebini negatif, motosiklet fiyatlarının artması pozitif yönde etkilemektedir. Otomobile tamamlayıcı mal olarak düşünülebilecek faktörlerden; araçların tamirine ve bakımına ödenen ücretler, benzin fiyatları, mazot fiyatları, araç yedek parça ve ekipman fiyatları, motor yedek parça ve ekipman fiyatları ile petrol fiyatlarında meydana gelen artışların otomobil talebi üzerinde negatif, karayollarındaki iyileşmelerin ise otomobil talebi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olacağı beklenmektedir (Işık vd. 2017: 85).

Ülkemizde ithal otomobil talebinin cari açığın oluşumunda önemli bir paya sahip olması ve döviz kurunda görülen aşırı hareketlilik nedeniyle literatürde yer alan araştırmalardan farklı olarak bu çalışmada ithal otomobil ve hafif ticari araç (kamyonet, minibüs, pickup, van) perakende satışlarının döviz kuru ile ilişkisi ele alınmıştır. Analiz kapsamında Ağustos 2015-Ağustos 2020 dönemine ait aylık veriler kullanılarak döviz kurlarındaki değişimin ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Analizler sonucunda, incelenen dönemde döviz kurlarındaki artışların ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satış fiyatlarını doğrudan etkileyerek uzun vadede talep üzerinde negatif etkide bulunması beklenmektedir.

1. İlgili Literatür

Literatür araştırması yapıldığında yurt içi ve yurt dışı akademik çalışmaların çoğunlukla otomobil genel talep fonksiyonunun tahmini ve çeşitli faktörlerin bu talep üzerindeki etkilerini ele aldıkları görülmektedir. Ancak doğrudan ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende talebini belirlemeye yönelik çalışmaların varlığına rastlanmamıştır.

Otomobil talebini ele alan ve yapılan bu çalışma ile doğrudan ilgili olduğu düşünülen yerli ve yabancı çalışmalar kronolojik biçimde aşağıda yer almaktadır.

Carlson ve Umble (1978) Amerika’da otomobil talebini etkileyen faktörleri 1979-1983 dönemini ele alarak çoklu regresyon yöntemi ile analiz etmişlerdir. Otomobil talebini etkileyen değişkenler olarak tüketicilerin harcanabilir gelirlerini, ortalama araç fiyatlarını, yakıt fiyatlarını kullanmışlardır. Yaşanan yakıt kıtlığını ve işçilerin grevlerini yapay değişken olarak modele dâhil etmişler ve bu değişkenlerin de otomobil talebine olan etkilerini incelemişlerdir.

Wetzel ve Hoffer (1982) ABD pazarındaki yerli ve ithal otomobillere olan talebi 1966-1982 dönemini ele alarak üç aşamalı en küçük kareler yöntemi uygulanarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Talebi etkileyen değişkenleri yeni otomobil fiyatları, ikinci el otomobil fiyatları, yakıt fiyatları, harcanabilir gelir ve tüketici ter-cihleri olarak belirlemişlerdir.

Tüter (1984) Türkiye’de binek otomobil talebini etkileyen faktörleri 1971-1981 dönemini ele alarak çoklu regresyon yöntemi ile analiz etmiştir. Araştırma sonucunda, Türkiye’deki yerli binek otomobil talebini; yerli binek otomobili ortalama reel fiyatları, reel benzin fiyatları, serbest piyasa döviz kuru, yerli binek otomobili reel borsa fiyatları/reel piyasa fiyatları, reeskont faiz oranları gibi değişmelerin etkilediğini belirlemiştir.

Ludvigson (1998) finansal politikanın otomobil satışları üzerindeki etkisini araştırmış ve otomobil satın almak için sunulan banka kredileri teklifini göz önünde bulundurmuştur. Temel faiz oranındaki artışın otomobil satışları üzerinde önemli bir olumsuz etkide bulunduğunu, bunun ise ticari bankaların otomobil alıcılarına kredi sağlama yeteneklerinin olmamasından kaynaklandığını vurgulamıştır.

Alper ve Serdar (2000) Türkiye otomotiv sektörünün 1996-1999 dönemini ele almış ve otomobil talep fonksiyonu tahmininde bulunarak 1000 kişiye düşen otomobil sayısının 2005 yılında 119'a çıkacağı öngörüsünde bulunmuştur. Hesaplanan otomobil talep eğrisine göre, talebin fiyata göre esnek olduğunu belirlemişlerdir. Otomobillerin menşelerine göre ayrılarak yapılan hesaplamalara göre, AB dışındaki ülkelerden ithal edilen otomobillerin talebinin esnek olduğunu görmüşlerdir. Otomobil talebinin vergi indirimine gidilmesiyle arttırılması sonucunda vergi gelirlerinin de arttırılabileceğini destekleyecek kuvvetli bulgular elde edememiştir.

Dargay ve Gately (2001) 1970-1995 yılları arasında Aile Harcama Anketi'ni kullanarak, otomobil sahipliği istatistiklerinin gelir artışıyla birlikte pozitif bir yükseliş eğilimi gösterdiğini ortaya çıkarmışlardır. Ancak, gelir azalması olduğunda negatif bir korelasyon bulunduğunu, bunun ise bireysel tüketicilerin kişisel alışkanlığıyla ilişkili olduğu ve otomobilin günümüzün günlük yaşam bağlamında önemli bir gereklilik olarak görülmesinden kaynaklandığını vurgulamışlardır.

Dynaquest (2002) kullanılan toplam otomobil sayısı ile nominal GSYİH arasında bir ilişki olduğu gibi, yeni otomobil satışları ile nominal GSYİH arasında da güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte, yeni otomobillerin satışı ile nominal GSYİH arasındaki korelasyonun, kullanılan toplam otomobil sayısı ile GSYİH arasındaki ilişki kadar güçlü olmadığını belirlemiştir.

Karabulut (2002) binek otomobil talebini etkileyen faktörleri 1980-2000 dönemini ele alarak analiz etmiştir. Çalışmada ekonometrik bir model oluşturulmuş ve bu modelin geçerliliği üzerinde durulmuştur. Zaman serileri yöntemi kullanılarak binek otomobile yönelik talep tahmini çalışması yapılmıştır. Çalışmada, otomobil talebinin gelişme eğilimini devam ettireceği sonucuna varılmıştır.

Abu-Eiesheh ve Mannering (2002) nüfusun, istihdamın, ekonomik büyümenin, petrol fiyatlarının, döviz kurlarının ve otomobil ithalatına yönelik hükümet politikalarının otomobil talebi üzerindeki etkisini 1971-1998 dönemi Batı Şeria'daki Filistin topraklarına ait yıllık verileri kullanarak Eşanlı Denklem Modelleri ve Üç Aşamalı En Küçük Kareler (3SLS) yöntemleriyle incelemişlerdir. Otomobil sahipliğindeki artışların ve büyümenin büyük bir bölümünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

(GSYH)'ya bağlı olarak geliştiğini ve hükümet politikalarının otomobil sahipliğinin büyümesinde önemli bir rol oynadığı sonuçlarını elde etmişlerdir.

Alper ve Serdar (2007) Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemini kullanarak otomobilin menşei, fiyatı, miktarı, kalitesi, yeni ürün özellikleri ve çeşitli makroekonomik değişkenler ile otomobil satışları arasındaki ilişkiyi 1996-1999 dönemini ele alarak incelemişlerdir. Kalite ve menşenin otomobil talebi üzerinde etkili olduğunu, Avrupa kökenli yeni satın alımlar için otomobil talebinin Türkiye'de kısa ve uzun dönemde kalite açısından esnek olduğu sonuçlarını elde etmişlerdir.

Chamon vd. (2008) kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) ile araç sahipliği arasındaki ilişkiyi panel veri analizini uygulayarak Çin ve Hindistan ülkeleri için incelemişlerdir. Bağımsız değişken olarak GSYİH, şehirleşme oranı, yakıt fiyatları, gini katsayısı, hane halkı büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu değişkenlerini kullanmışlardır.

Çam (2008) ithal otomobil kullanım tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve faktör etkilerinin açıklanmasına yönelik bir anket çalışması yapmıştır. Logit Modelini, tercihleri etkileyen faktörleri açıklayacak model olarak belirlemiştir. Araştırmada otomobil tercihini etkileyen faktörlerden; yerli otomobil sahibi olmanın, elden çıkarma kolaylığının, birinci-ikinci el olmasının ve sahibinin yaşının log-bahis oranına pozitif etkisi, motor hacminin ise negatif etkisi olduğunu görmüştür. Ayrıca otomobil ihracatının ve iç piyasada ithal otomobil tüketiminin artacağını tespit etmiştir.

Smith ve Chen (2009) ABD'deki yıllık GSYİH ile otomobil satışlarındaki büyüme arasındaki korelasyonun, otomobil satışlarındaki büyümenin %3 veya daha yüksek GSYİH büyümesine bağlı olduğunu belirlemişlerdir. Bu nedenle, yıllık GSYİH büyüme oranının %1'in altında olması durumunda araç satışlarının düşmesinin beklenebileceğini vurgulamışlardır. Genel olarak, yalnızca üç'ün üzerindeki bir GSYİH büyümesinin artan satışlarla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgular, ABD'de GSYİH ile otomobil satışları arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Çalışkan (2009) tüketici fiyat endeksi, taşıt araçları imalat sanayi kapasite kullanım oranı, binek otomobil ithalatı, döviz kuru, nüfus, taşıt kredileri toplamı, kişi başına GSMH, mevduat faiz oranları ve motorlu kara araçları üretim endeksini otomobil satışlarını etkileyen değişkenler olarak belirlemiş ve modele eklemiştir. Elde ettiği sonuç, Türkiye’de taşıt kredilerine gelecek bir birimlik artışın otomobil satış adedini 268 birim arttırması beklendiğini göstermektedir.

Eken ve Çiçek (2009) Türkiye’deki otomotiv satışlarına otomotiv kredilerinin etkilerini araştırmışlardır. Türkiye’de son yıllarda kredi hacmi ve buna bağlı olarak otomotiv kredileri hacmindeki artışın otomotiv ürünleri satışını yükselttiğini, bunun ise refah düzeyini, kişi başına düşen gayrisafi milli hasılayı ve milli geliri arttırdığı sonucuna varmışlardır.

Bülbül ve Orkunoğlu (2009) özel tüketim vergisi indirimlerinin firma, galeri ve plazalar tarafından tüketicilere yansıtılıp yansıtılmadığını 2008-2009 yıllarını baz alarak araştırmışlardır. Yapılan özel tüketim vergisi indirimlerinin fiyatlara yansımadığını belirlemişler ve ileriye dönük ekonomi politikalarında; Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşlarının birbirleri ile iletişim içinde hareket etmeleri ve karar vermeleri gerekliliğini vurgulamışlardır.

Shahabuddin (2009) ABD için 1956-2006 dönemine yönelik otomobil talebini belirlemeye çalışmıştır. Bağımsız değişkenleri piyasa talebi, bireysel talep, nüfus, faiz oranları, gayrisafi milli hasıla ve gayrisafi yurt içi hasıla olarak belirleyerek otomobil satış verilerine çoklu regresyon analizi uygulamıştır. Modelin belirlilik katsayısı 0,75 olarak hesaplanmış, yerli ve yabancı otomobiller için ayrı ayrı regresyon modelleri kullanılmıştır. Yabancı otomobiller için kurulmuş olan regresyon modelinin belirlilik katsayısını 0,91 olarak yüksek hesaplamıştır.

Engin ve Polat (2010) küresel finansal krizin Türkiye otomotiv sektörü üzerindeki etkilerini 1996-2009 dönemi toplam pazar, toplam üretim, kapasite kullanım oranları ve dış ticaret verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda Özel Tüketim Vergisinin otomotiv endüstrisinin canlanmasını olumsuz etkilediği belirlenmiş, AR-GE faaliyetlerine daha fazla önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Faustino (2010) otomotiv endüstrisinde endüstri içi ticaret artışının etkisini, emek pazar ayarı maliyeti üzerinden açıklamıştır. Durağan ve dinamik panel veri yöntemi kullanarak, istihdam ile marjinal endüstri içi ticaret arasında negatif korelasyon olduğunu tespit etmiştir. Yerli ve AB'den ve diğer ülkelerden ithal edilen otomobil taleplerinin yapısal değişimler gösterdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca fiyatlardaki %10'luk bir düşüşün, satışlarda %12'lik bir artışa neden olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hülsmann vd. (2011) yeni otomobil satışları tescili, GSYİH, kişisel gelir, işsizlik oranı, faiz oranı, tüketici fiyatları ve benzin fiyatları değişkenlerine zaman serisi analizi ve klasik veri madenciliği algoritması uygulayarak 2007-2010 dönemi için Alman ve Amerikan otomobillerinin satış tahminini incelemiştir.

Babatsou ve Zervas (2011) Avrupa Birliği ülkelerinde gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile binek otomobil satışları arasında yüksek bir doğrusal korelasyon ($r = 0,95$) olduğunu tespit etmişlerdir. Binek otomobil sayısının GSYİH ile arttığını, GSYİH'daki bir gerilemenin, kullanılan toplam binek otomobillerin azalmasına yol açacağını vurgulamışlardır.

Wang vd. (2011) Adaptive Network-Based Fuzzy Interface System Model (ANFIS) ve regresyon analizini kullanarak Tayvan'daki üç farklı otomobil tipinin (küçük, sedan ve ticari) satışını tahmin etmek için bir model oluşturmuşlardır. Modelleri, otomobiller için satın alma davranışlarını etkileyen 22 farklı değişkenden oluşmaktadır. ANFIS modelinin diğer yöntemlere göre daha iyi sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir.

Özçam ve Özçam (2012) Amerika Birleşik Devletleri otomobil talebini Çok Denklemlili Ayrıştırma Yaklaşımı ve Eşanlı Denklem Modelleri yaklaşımlarını kullanarak 1965-1975 dönemi verilerden hareketle incelemiştir. Görünüşte İlişkisiz Regresyon (SUR), Yuvalanmış Logit (NL), Doğrusal Olmayan Üç Aşamalı En Küçük Kareler (NLTSL) ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) gibi yöntemler sonucunda Türkiye'de otomobil satın alınırken otomobillerin menşinin tüketiciler tarafından dikkate alındığını tespit etmişlerdir.

Muhammad vd. (2012) Malezya, Singapur, Tayland ve Filipinler ülkelerine yönelik 1996-2010 dönemi için ekonomik değişkenlerin otomobil satışları üzerindeki etkisini değişkenler arasındaki uzun vadeli ve kısa vadeli korelasyon ve panel hata düzeltme modeli kullanarak analiz etmişlerdir. Gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon, işsizlik oranı ve kredi oranının bu ülkelerdeki otomobil satışları ile önemli derecede uzun vadeli korelasyona sahip olduğunu belirlemişlerdir. Hata düzeltme terimi parametresine dayalı uzun vadeli stabiliteye ulaşmak için kısa vadede hata düzeltme değerini Malezya, Singapur ve Tayland'da önemli bulmuşlar ve her ülkenin kısa vadede farklı değişkenlerden etkilendiği sonucuna varmışlardır.

Kang ve Lee (2014) Çin'deki otomobil satışlarını etkileyen faktörler üzerine yaptıkları çalışmada, dayanıklı tüketim malları fiyatının, faiz oranının ve gelir seviyesinin otomobil satışlarını etkilediğini, gelir seviyesi arttıkça Çin'deki otomobil satışlarının da yükseldiğini görmüşlerdir.

Chifurira vd. (2014) enflasyonun 1969-2013 dönemi için Güney Afrika'daki otomobil satışları üzerindeki etkisini incelemiş ve enflasyondan yeni otomobil satışlarına doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir.

Özçam ve Özçam (2014) Türkiye'de 2006-2010 döneminde çeşitli araç tipleri arasında tüketicilerin tercihlerinin değiştiğini tespit etmişlerdir. 2009 yılında piyasa fiyat esnekliklerinin piyasa arz esnekliklerinden daha az olduğunu görmüşlerdir. Otomobillerin tamamını dikkate alan bir yöntem olan En Küçük Kareler Kukla Değişken Modeli (LSDVM)'ni kullanarak dört ayrı otomobil türü için ilgili dönemde fiyat esnekliklerinin değişip değişmediğini kontrol etmişler ve dört ayrıştırılmış bölüm içinde fiyat esnekliğinin ilgili dönemde aynı yönde hareket ettiğini belirlemişlerdir.

Kruger ve Von Kristina (2015) araştırmalarında, sektör yaşam döngüsü üzerindeki gelir, yatırım, ihracat ve faiz oranları gibi makroekonomik faktörlere yansıtılan tarihsel olayların etkisini dışlayarak, 1886-1939 döneminde Alman otomobil endüstrisinde makroekonomik koşullar ile firma hayatta kalma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Endüstri yaşam döngüsünün, endüstrideki firmaların hayatta kalma süreleri üzerinde çeşitli biçimlerde bilginin rolünü vurguladığını tespit etmişlerdir. Elde ettiği sonuçlar, makroekonomik koşulların geleneksel bilgi değişkenlerine ek

olarak firma hayatta kalmasını da etkilediğini ve açıklama gücüne önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur.

Özçam ve Özçam (2015) Türkiye’de GSYH dalgalanmaları ile otomobil talebi arasındaki ilişkiyi 2006-2011 dönemi aylık verilerini kullanarak 5 farklı model çerçevesinde incelemişlerdir. Söz konusu değişkenler arasında yüksek bir ilişki tespit edilerek çeşitli fiyat, gelir ve döviz kuru gibi değişkenlerle, otomobil fiyatları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Reel GSYH ve otomobil satışları arasında önemli derecede bir pozitif korelasyonun bulunduğu, Türkiye’de otomobil talebinin hem gelir hem de fiyat açısından esnek olduğu, reel efektif döviz kuru katsayısının -1,071 ve anlamsız olduğu sonuçlarını elde etmişlerdir.

Lee ve Kang (2015), küresel krizin Çin’deki motorlu araç satışları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Çin’de motorlu araç satışlarını etkileyen ana faktörler olarak, küresel kriz öncesinde motorlu araç fiyatları, yakıt fiyatları, faiz oranı ve bireysel gelir olduğunu, küresel kriz yaşanırken de motorlu araç satışlarının motorlu araç satışları, faiz oranı ve bireysel gelirden etkilendiğini belirlemişlerdir. Bireysel gelirin, Çin’deki küresel krizin ardından otomotiv satışlarını etkilediğini tespit etmişlerdir.

Vahabi vd. (2016) İran’daki otomobil satış talebini tahmin etmek için 1991-1996 dönemine yönelik dolar döviz kuru, enflasyon oranı, kişi başına gelir, kredi faiz oranı, ithalat gümrük vergi oranı, ithalat değeri, depolama gideri ve toplam satışları değişken olarak kullanmak suretiyle Genetik Algoritma (GA) ile Uyarlanabilir Nöro-Bulanık Arayüz Sistemini (ANFIS) entegre ederek kavramsal tahmin modelleri geliştirmişlerdir. Entegre modellerin RMSE hatasını azalttığını ve ANFIS ve yapay sinir ağı gibi diğer modellerden daha iyi sonuçlar verdiği bulgularını elde etmişlerdir.

Öztekin (2016) Türkiyedeki otomobil sektörünün talep analizini 2005-2014 dönemini ele alarak gerçekleştirmiştir. Otomobil fiyatlarındaki değişimi etkileyen değişkenleri tüketici nicelikleri açısından belirlemek amacıyla model oluşturmuş ve ortalama reel otomobil fiyatları, tüketici güven endeksi, hane halkının ulaştırma ve haberleşme tüketim harcamaları miktarı ve nüfus miktarı gibi bağımsız değişkenlerin binek otomobil satış miktarı bağımlı değişkenini ne oranda ve hangi yönde etkilediğini araştırmıştır. Araştırma sonucu bir bütün olarak model anlamlı bulunmuş ve

binek otomobil satış miktarı ile bağımsız değişken olan ortalama otomobil fiyatları, ortalama akaryakıt fiyatları, ortalama taksit ücretleri ve tüketici güven endeksi arasında ilişki olduğu saptanmıştır. Otokorelasyon varlığı kararsızlık bölgesinde görüldüğü için hata terimleri arasında otokorelasyon varlığı veya yokluğu ile ilgili bir sonuca ulaşılamamıştır.

Tshiakambila (2016) gıda ürünleri fiyatlarındaki artışın Güney Afrika'daki binek otomobil alımları üzerinde önemli bir etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Faiz oranı, yakıt fiyatı ve enflasyon gibi ekonomik faktörlerin Güney Afrika'daki binek otomobil alımları üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğunu görmüştür. Gıda ürünlerinin fiyatındaki artışın, tüketicilerin Güney Afrika'da binek otomobil satın alma kararlarında önemli bir rol oynamayacağı bulgusunu elde etmiştir.

Işık vd. (2017) döviz kurları ile ithal perakende otomobil satışları arasındaki ilişkiyi 2011-2016 dönemine ait aylık verileri kullanarak, Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler, Kanonik Eş Bütünleşme Regresyonu ve Dinamik En Küçük Kareler yöntemlerini uygulamak suretiyle incelemişlerdir. İlişkinin uzun dönem katsayıları tahmin edilmiş ve her üç yöntem ithal perakende otomobil satışlarının döviz kuru esneklik katsayısının teorik beklentilere uygun olarak esnek ($e > 1$) olduğunu göstermiştir.

Patra ve Rao (2017) otomobil satışları, kişi başına GSYİH ve diğer değişkenler arasında pozitif ve uzun vadeli bir ilişki olduğuna dair kanıtlar elde etmişlerdir. Söz konusu değişkenlerin otomobil talebiyle ters yönlü bir ilişkisi olduğunu, yüksek GSYİH, daha yüksek otomobil satış hacmine yol açtığını belirlemişlerdir. Ancak faiz oranı ve akaryakıt fiyatının, hem binek hem de ticari araç satışları ile negatif bir ilişki içinde olduğunu tespit etmişlerdir. Her faktörün, otomobil talebinin düzeyini belirlemede kilit bir rol oynadığını vurgulamaktadırlar. Birim kök testi yoluyla yolcu ve ticari araç talebinin model tahmininde, yolcu ve ticari araç talebinin kişi başına GSYİH ile uzun vadeli ve pozitif bir denge ilişkisine sahip olduklarını bulmuşlardır. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görmüşlerdir.

Johan (2019) Endonezya'daki otomobil satışlarının belirleyicilerini incelemek üzere 1986-2016 dönemine yönelik döviz kuru, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

(GSYİH), GSYİH büyümesi, enflasyon ve faiz oranı gibi makro ekonomik değişkenlere regresyon yöntemi uygulamıştır. Çalışmasında, GSYİH'nin ve GSYİH büyümesinin Endonezya'daki otomobil satışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu görmüştür. GSYİH büyümesi $\alpha < 9\%$ 1'de önemli bir düzeye ulaştığı, ancak, USD IDR döviz kurunun, enflasyonun ve faiz oranının Endonezya'daki otomobil satışlarını etkilemediği sonucuna varmıştır.

Karakaş (2019) 2013-2018 dönemi aylık otomotiv sanayi ihracat geliri verilerini kullanarak Türkiye'nin ihracat gelirini tahmin edebilecek uygun ARIMA modelinin geliştirilmesini amaçlamıştır. ARIMA (1,2,1) (0,1,1) 12 modelinin tahmin için uygun olduğunu belirlemiştir. Önerilen modeli kullanarak 2019 yılı aylık ihracat gelirini tahmin etmiştir. Tahmin edilen değerleri 2019 yılının ilk dört ayının ihracat rakamları ile kıyasladığında, modelin gerçek değerlere yakın tahminleri gösterdiği sonucuna varmıştır.

Polat (2020) Türkiye'nin 1963-2018 dönemi yıllık verilerini kullanarak otomotiv sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışmada kişi başına milli gelir ekonomik büyümeyi temsil ederek, otomobil, otobüs, kamyon ve traktör üretimi otomotiv sektörü altında toplulaştırılmıştır. Her bir sektör için modeller oluşturmuş ve analizleri dört model aracılığıyla yapmıştır. Serilerin eş bütünleşme içinde olduklarını belirleyerek, uzun dönem analizlerini DOLS yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'de otomobil üretimindeki %1'lik artışın kişi başına düşen milli geliri %0.62, kamyon üretimindeki %1'lik artışın %0.47, traktör üretimindeki %1'lik artışın %1.28 oranında artırdığını, otobüs üretimindeki %1'lik artışın ise %0.36 oranında azalttığını tespit etmiştir. Seriler arasındaki kısa dönem analizleri DOLS yöntemi ile yaparak otobüs üretiminin kısa dönemde kişi başına düşen milli geliri artırdığını görmüştür. Hem uzun dönemde hem de kısa dönemde kamyon üretiminin milli geliri artırdığını, otomobil ve traktör üretiminin milli gelir üzerinde kısa dönem etkileri pozitif olmakla birlikte, istatistiksel olarak anlamsız bulunduğunu tespit etmiştir.

2. Araştırma

Bu çalışmada, döviz kurları ile ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları arasındaki ilişki “E-Views 10” paket programı kullanılarak incelenmiştir.

2.1. Veri Seti

Çalışmada kullanılan değişkenler ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışların sayısı ile sepet döviz kuru olmaktadır. Veri seti Ağustos 2015-Ağustos 2020 yılları arası beş yıllık dönemi kapsayan aylık verilerden oluşmaktadır. İthal otomobil ve hafif ticari araç perakende satış verileri Otomotiv Distribütörleri Derneği (ODD)’nin internet sitesinden, döviz kuru verileri ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’nden elde edilmiştir.

Çalışmada hem ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarının hem de sepet döviz kuru değişkeninin logaritması alınmış hali kullanılmıştır.

Türkiye toplam otomobil ithalatının %77’sini Avrupa Birliği (AB) ülkelerinden yapmaktadır (Kaya, 2019). Türkiye’nin AB’den ithal ettiği otomobil ve hafif ticari araçların sayılarındaki yoğunluk dikkate alındığından sepet döviz kurun içeriği ağırlıklı olarak %80 Euro ve %20 ABD doları şeklinde oluşturulmuştur.

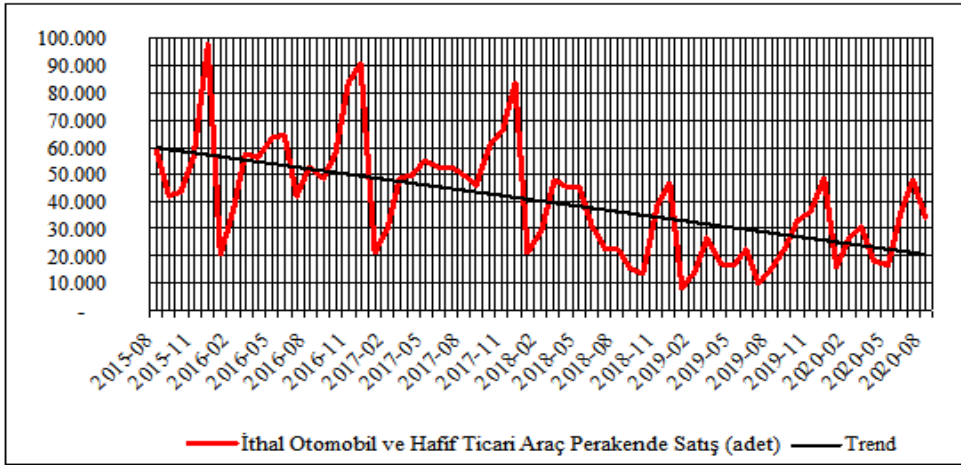
Çalışmada sepet döviz kurun oluşturulmasında nominal kurlar kullanılmıştır. Bunun nedeni, Işık vd. (2017)’nin çalışmasında belirttiği gibi, tüketicilerin ithal otomobil ve hafif ticari araç alırken reel kuru göz önüne aldıklarını ya da hesapladıklarını varsaymak yerine nominal, diğer bir ifadeyle “gösterge kur üzerinden” satın alma kararı verdiklerini kabul etmenin tüketicilerin davranışlarını açıklamada daha uygun olacağı düşüncesidir. Ayrıca reel kurların hesaplanmasında gerek Euro gerekse ABD doları enflasyon etkisinden arındırılırken o ülke ya da ülke gruplarının fiyat düzeylerinin Türkiye’deki iç fiyat düzeylerine oranının kullanılmasında bazı zorluklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, AB enflasyon oranı, Avrupa Birliğine üye olan tüm ülkelerin ortalama fiyat düzeyinin genel eğilimini göstermekte iken, Türkiye sadece AB’deki birkaç ülkeden yoğun olarak otomobil ithal etmektedir. Bu durum otomobil fiyat artışlarının enflasyondan arındırılmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan ekonometrik tahminler yapılırken, enflasyon etkisinden arındırılmış kurlar

üzerinden yapılan analizlerde elde edilen katsayıların teorik beklentilere ters ve anlamsız sonuçlar verdiği görülmüştür. Bu nedenlerden dolayı çalışmada nominal kur- lar açıklayıcı faktör olarak seçilmiştir.

2.2. İthal Otomobil ve Hafif Ticari Araç Perakende Satışları

Otomotiv sektöründe gerçekleşen ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satış sayıları ve buna bağlı oluşan trend Şekil 1’de gösterilmektedir. Türkiye’nin ithal perakende otomobil ve hafif ticari araç satışları, 2020 yılı Ağustos ayı sonunda bir önceki yılın aynı dönemine göre %110,4 artarak 34.198 adet olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1: İthal Otomobil ve Hafif Ticari Araç Perakende Satışları

Kaynak: ODD, (2020). Otomotiv Distribütörleri Derneği’nin (http://www.odd.org.tr/web_2837_1/neuralnetwork.aspx?type=36) web sitesinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

İncelenen dönem içerisinde aylık ortalama ithal perakende otomobil ve hafif ticari araç satışlarının 60.000 adetten 20.000 adete indiği görülmektedir. Dolayısıyla satışların trend etkisi içerdiği ifade edilebilir.

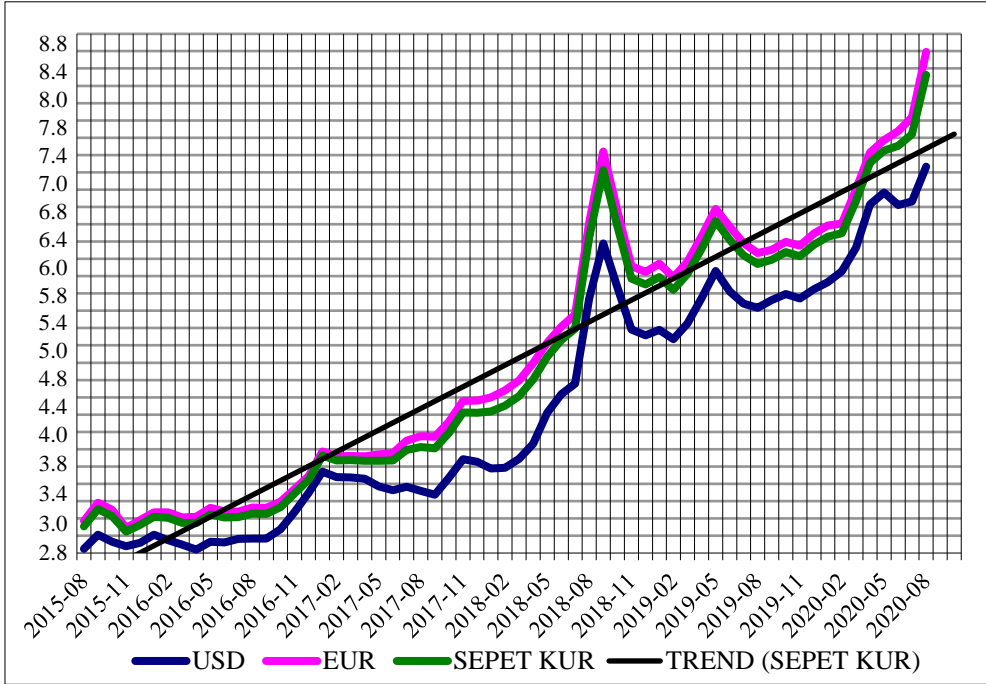
Satışların mevsimsellik özelliğine bakıldığında her yılın Aralık ayında otomobil satışlarında bir yükseliş olduğu görülmektedir. Bu yükselişin nedeni olarak yeni yıla yaklaşıldığında galericilerin eski modelleri ellerinden çıkarabilmek için otomobil fiyatlarına ilişkin kampanya yapmaları, Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ile

ilgili beklentiler ve yıl sonuna yaklaşıldığında ilgili taşıt kredilerine ilişkin kampanyaların gerçekleşmesi gibi durumlar gösterilebilir.

2.3. Sepet Kur

Şekil 2’de, Euro’nun, ABD Dolarının ve oluşturulan sepet kurun incelenen dönem içerisindeki hareketleri gösterilmektedir.

Şekil 2: Döviz Kurları ve Sepet Kur

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) (<https://evds2.tcmb.gov.tr/>)’den alınan verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 2’den görüleceği üzere her iki döviz kuru yükselen bir trende sahip olmakta ve özellikle birinci, dokuzuncu ve on birinci aylarda en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Bu nedenle döviz kuru değişkeninin hem mevsimsel etki hem de trend etkisi altında olduğu söylenebilir.

2.4. Tanımlayıcı İstatistikler

İthal otomobil ve hafif ticari araç (OTOHTA) perakende satışları ile sepet döviz kuru değişkenlerinin ilgili dönemde normal dağılım gösterip-göstermediğini ve oynaklığın en çok hangi değişkende olduğunu anlamak için tanımlayıcı istatistiki

bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin yönünü ve derecesini belirlemeye yönelik korelasyon katsayısı hesaplanarak Tablo 2’de sunulmuştur.

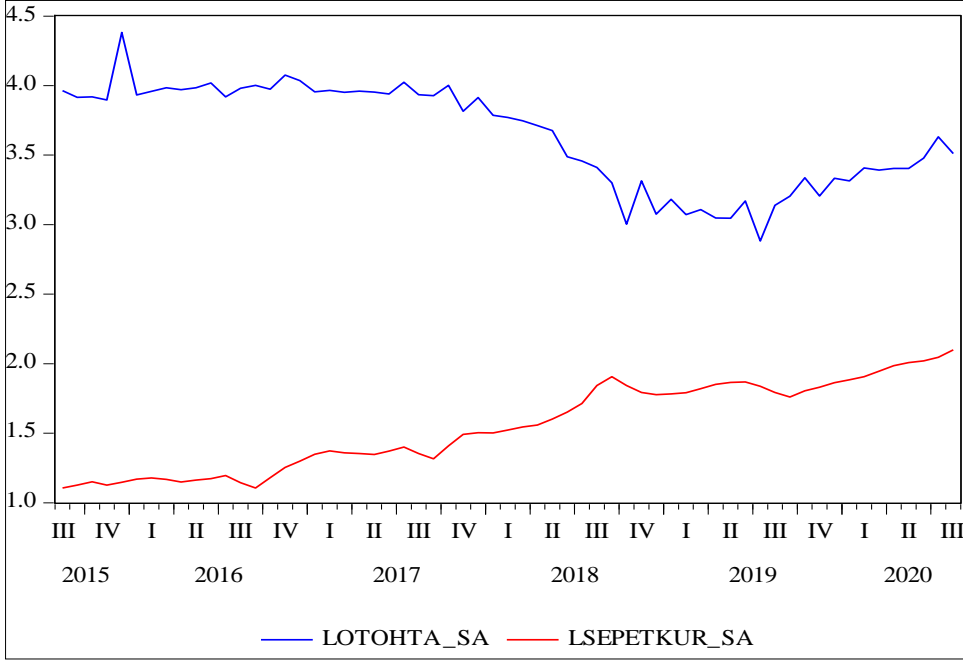
Tablo 2: *Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri*

	OTOHTA	SEPETKUR
Ortalama	40468	4.93
Ortanca	42153	4.48
En büyük	97716	8.33
En küçük	8305	3.05
Std. Sap.	20411	1.51
Çarpıklık	0.6182	0.32
Basıklık	3.102	1.77
Jarque-Bera	3.912	4.90
Olasılık	0.141	0.08
Gözlem	61	61
Korelasyon Katsayısı	-0.615	

Tablo 2’de yer alan değişkenler arasında negatif korelasyonun bulunduğu görülmektedir. Söz konusu değişkenlere ait ortalama başına standart sapma diğer bir ifadeyle değişkenlik katsayıları OTOHTA değişkeni için 0.50 (20411/40468), SEPETKUR değişkeni için 0.31 (1.51/4.93) olarak hesaplanabilir. Bu değerlere göre ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarındaki oynaklığın sepet kur fiyatlarındaki oynaklıktan daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Her iki değişkenin hem trend hem de mevsimsel etki altında olduğu düşünüldüğünden, değişkenlere E-Views programında yer alan Tramo/Seats yöntemi uygulanarak mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritması alınmıştır. Şekil 3’te değişkenlere ait yeni serilerin grafik gösterimi yer almaktadır.

Şekil 3: *Mevsimsellikten Arındırılmış İthal Otomobil ve Hafif Ticari Araç Perakende Satışları ve Sepet Döviz Kuru*

Şekil 3'teki *lotohta_sa* ve *lsepdkur_sa* değişkenlerinin negatif ilişkili olmaları analizde tahmin edilecek modellere ilişkin katsayıların negatif olmalarına dair bir ön bilgi sağlamaktadır.

3. Model ve Metodoloji

3.1. Model

Çalışmada kullanılan model $lotohta_sa_t = \beta_1 + \beta_2(lsepdkur_sa)_t + \beta_3(TREND)_t + u_t$ şeklindedir. Burada, *lotohta_sa* değişkeni aylık ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışlarının, *lsepdkur_sa* değişkeni sepet döviz kurunun mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritması alınmış halini göstermektedir.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmanın amacı, döviz kurları ile ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla kısa dönemli ilişki analizinde ilişkinin derecesi hakkında bilgi edinmek için regresyon analizi yapılmıştır.

Uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için serilerin durağanlık testleri yapıldıktan sonra eş bütünleşme modelleri arasında yer alan Johansen eş bütünleşme testi yapılmıştır. Daha sonra iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testi yapılmıştır. Eş bütünleşmenin varlığı tespit edildikten sonra vektör hata düzeltme modeli (VECM) ile değişkenlerin uzun dönemde dengeye dönüşünün olup olamayacağı belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan seriler ilk olarak mevsim etkisinden arındırılmış, daha sonra güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için serilerin durağanlık düzeyleri araştırılmış ve eş bütünleşme analizi için en uygun gecikme uzunluğu Vektör Otoregresif Model (Vector Auto Regressive-VAR) kullanılarak belirlenmiştir. Serilerin eş bütünleşik olduklarının belirlenmesinin ardından FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri ile değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin katsayıları elde edilmiştir. Son olarak seriler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

Zaman serisi analizlerinde verilerin durağan olması gerekmektedir. Serilerin durağan olması durumunda veriler geçmişe ilişkin çok az bilgi taşıyacaklardır (Gujarati, 2009: 713-726). Serilerin durağanlığı, ortalamasının ve varyansının zamandan bağımsız olmasını ifade etmektedir (Yavuz, 2004: 241). Durağan olmayan zaman serileri ile analiz yapıldığında regresyonda kullanılan değişkenler arasında sahte bir ilişkiye rastlanabilir. Bu da regresyon analizinin gerçekçi olmayan sonuçlar vermesine neden olabilecektir (Torun, 2015).

Bu çalışmada serilerin durağanlıkları Augmented Dickey-Fuller (ADF) (1981) ve Phillips Perrons (PP) (1988) birim kök testleri kullanılarak test edilmiştir. ADF gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri temel alınmıştır.

4. Bulgular

Döviz kurları ile ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları arasındaki ilişkiyi açıklamak için regresyon analizi yapılmıştır. İthal otomobil ve hafif ticari araç perakende satış sayıları bağımlı değişken, sepet döviz kuru ise bağımsız

değişken olarak kullanılmıştır. Regresyon denkleminde yer alan katsayılara ait tahminler Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: *Regresyon Analizi*

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-değeri	Olasılık değeri
SEPETKUR	-8.288485	1.382761	-5.994158	0.0000
C	81.37509	7.133766	11.40703	0.0000

$R^2= 0.3784$, F-değeri = 35.929, Olasılık (F-değeri)= 0.0000

Regresyon analizi sonuçları tablosunda belirlilik katsayısını gösteren R^2 değeri 0.3784 olarak hesaplanmıştır. Bu nedenle ithal otomobil ve hafif ticari araç (OTOHTA) perakende satışlarının sepet kur tarafından %37,84 oranında açıklandığı söylenebilir. Modelin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren F testi olasılık değeri (0.0000), regresyon denkleminin anlamlı olduğunu göstermektedir. Sepet kur değişkeninin katsayısı anlamlı ve katsayı işareti negatiftir.

Tüm bu sonuçlara göre, diğer şartlar sabitken sepet kurun düzeyinde 1 birim değişiklik olduğunda, ithal OTOHTA perakende satışların düzeyinde ters yönde yaklaşık 8.28 birim değişikliğin olduğu söylenebilir. Böylece ithal OTOHTA perakende satışının (tüketim talebinin) döviz kuru esneklik katsayısının sekiz olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3’de gösterilen regresyon analizinde yer alan değişkenler mevsimsellikten arındırılmış halinde tekrar regresyona tabi tutulmuştur. Regresyon denkleminde yer alan katsayılara ait tahminler Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: *Mevsimsellikten Arındırılmış Değişkenlerin Regresyon Analizi*

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-değeri	Olasılık değeri
SEPETKUR_SA	-7.765559	0.624203	-12.44076	0.0000
C	79.02702	3.220091	24.54186	0.0000

$R^2= 0.7240$, F-değeri = 154.772, Olasılık (F-değeri)= 0.0000

Mevsimsellikten arındırılmış seriler ile hesaplanan regresyon analizinde belirlilik katsayısını gösteren R^2 değeri (0.7240) daha yüksek hesaplanmıştır. Bu sonuç mevsimsellikten arındırılmış ithal otomobil ve hafif ticari araç (OTOHTA) perakende satışlarının sepet kur tarafından %72,40 oranında açıklandığını göstermektedir. Modelin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren F testi olasılık değeri benzer

şekilde regresyon denkleminin anlamlı olduğunu göstermektedir. SEPETKUR_SA değişkeninin katsayısı anlamlı ve katsayı işareti negatiftir.

Tüm bu sonuçlara göre, diğer şartlar sabitken mevsimsellikten arındırılmış sepet kurun düzeyinde bir birim değişiklik olduğunda, mevsimsellikten arındırılmış ithal OTOHTA perakende satışların düzeyinde ters yönde yaklaşık 7.76 birim değişikliğin olduğu söylenebilir. Bu nedenle mevsimsellikten arındırılmış ithal OTOHTA perakende satışının (tüketim talebinin) döviz kuru esneklik katsayısının 7.7 olduğu ifade edilebilir.

İki değişken arasındaki regresyon ilişkisinin anlamlı olabilmesi için değişkenlerin durağan $I(0)$ veya aynı dereceden bütünleşik olmaları gerekmektedir. Durağan olmayan iki zaman serisi için kurulacak bir regresyon ilişkisinin doğru olamayacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle, değişkenlerin durağanlığının sınanmasında değişkenlere ait veriler mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritmaları alınmış haliyle Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perrons (PP) testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
LOTOHTA_SA (düzeyde)	-0.993152 <i>p</i> : 0.7503	-0.922392 <i>p</i> : 0.9463	-1.247691 <i>p</i> : 0.6481	-1.963234 <i>p</i> : 0.6090
LSEPETKUR_SA (düzeyde)	0.237036 <i>p</i> : 0.9727	-2.677097 <i>p</i> : 0.2497	0.024057 <i>p</i> : 0.9568	-2.509590 <i>p</i> : 0.3227
LOTOHTA_SA (1. farkda)	-7.938943 <i>p</i> : 0.0000***	-7.967961 <i>p</i> : 0.0000***	-73.82834 <i>p</i> : 0.0001***	-72.09692 <i>p</i> : 0.0001***
LSEPETKUR_SA (1. farkda)	-9.129033 <i>p</i> : 0.0000***	-9.043495 <i>p</i> : 0.0000***	-13.85696 <i>p</i> : 0.0000***	-13.60134 <i>p</i> : 0.0000***

p, olasılık değerlerini göstermektedir. ***, %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir ($p < 0.01$)

Tablo 5’te ilgili değişkenlerin düzey ve birinci farkta ADF ve PP birim kök test sonuçları yer almaktadır. Test edilen hipotez “değişkenlerin durağan olmadıkları (en az bir birim kök var)” şeklindedir. Değişkenlerin birinci farkları alındıktan sonra aynı işlem tekrar uygulanmıştır. İlk olarak düzey değerleri itibarıyla değişkenlerin birim kök içerdiğini ve durağan olmadığını ifade eden sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Değişkenlerin birinci farkları alındıktan sonra yapılan testte durağan hale geldikleri

görülmüş ve değişkenlerin birim kök içerdiğini ifade eden sıfır hipotez reddedilerek değişkenlerin durağan I (1) olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Eş bütünleşme testi, düzeyde durağan olmayan, ancak aynı dereceden durağan olan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesine ve modellenmesine imkân sağlamaktadır. Döviz kurları ile ithal OTOHTA perakende satışları arasındaki eş bütünleşme ilişkisi testinin uygulanabilmesi için öncelikle Vector Autoregressive (VAR) modelin tahmin edilmesi gerekmektedir. Böylece vektör hata düzeltmedeki kalıntılarında, otokorelasyon ve değişen varyans problemine yol açmayan ve hata terimlerinin normal dağılması varsayımını mümkün kılan optimal gecikme uzunluğunun VAR model çerçevesinde belirlenmesi amaçlanmaktadır.

VAR modeli kurulduğunda çeşitli gecikme uzunluklarına ilişkin model Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) gibi seçim kriteri değerleri kullanılarak en uygun gecikme uzunluğu bulunmaya çalışılmıştır. VAR analizi sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: *VAR Gecikme Uzunluğu*

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	139.8251	NA	2.50e-05	-4.922324	-4.849990	-4.894280
1	162.8468	43.57686	1.27e-05	-5.601672	-5.384670*	-5.517540
2	169.9453	12.92942*	1.13e-05*	-5.712332*	-5.350663	-5.572114*
3	172.5841	4.617938	1.19e-05	-5.663719	-5.157381	-5.467413
4	176.8765	7.205033	1.18e-05	-5.674160	-5.023155	-5.421767

*Her bir model seçim kriteri için optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR: Her bir testin %5 düzeyinde Logaritmik Olasılık Oranı

FPE: Son Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Tabloda 6’da yer alan yıldız imleri, bağlı oldukları bilgi kriterine ait en az olan değerleri göstermektedir. AIC ve HQ bilgi kriterlerine göre optimum gecikme uzunluğu iki olarak tespit edilmiştir.

Uygun gecikme uzunluğu bulunan modelin değişkenleri arasında uzun vadeli bir ilişkiye sahip olup olmadıklarını incelemek için Johansen eş bütünlük analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin Johansen eş bütünlük testi sonuçları Tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7: *Johansen Eş Bütünlük Testi Sonuçları*

Hipotezdeki Eş Bütünlük Vektör Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olas.**
Yok	0.337633	37.03820	20.26184	0.0001
En fazla 1	0.211685	13.55786	9.164546	0.0070
Hipotezdeki Eş Bütünlük Vektör Sayısı	Özdeğer	Max-Özdeğer İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olas.**
Yok	0.337633	23.48034	15.89210	0.0027
En fazla 1	0.211685	13.55786	9.164546	0.0070

Tablo 7’de görüldüğü üzere hesaplanan iz istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük, sıfır hipotezin olasılık değeri ise %5’den küçüktür. Bu nedenle H_0 : Eş bütünlük yoktur ($r=0$) hipotezi reddedilmekte ve H_1 : Eş bütünlük vardır ($r+1$) hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre, seriler arasında bir tane eş bütünlük vektörü bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Maksimum öz değer istatistiğine bakıldığında da aynı sonuca ulaşılabılır. Bu nedenle, düzeyinde durağan olmayan değişkenlerle yapılacak tahmin katsayılarının ilişkiyi doğru yansıtacağı ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu ifade edilebilir.

Eş bütünlük ilişkisinin bulunmasından sonra Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)’in tahmin edilmesi gerekmektedir. Çünkü Granger (1988) değişkenler arasında bir eş bütünlük vektör varsa en azından tek yönlü bir nedenselliğin var olması gerektiğini belirtmekte, bu yüzden nedensellik analizinin hata düzeltme (VECM) modeliyle yapılmasının daha uygun olduğunu, böylece değişkenler arasındaki uzun dönem dengesi ve kısa dönem dinamikleri arasında ayırım yapılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca VECM modelinin avantajının bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında sahte ilişkilere yer vermeden, verinin kısa ve uzun dönem bilgisini kullanabilme imkânı sağladığını vurgulamaktadır.

Tablo 8’de değişkenlerin VECM testlerinin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 8: *Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) Analiz Sonuçları*

Hata Düzeltme:	D(LOTOHTA_SA)	D(LSEPETKUR_SA)
Katsayı (CointEq1)	-1.615706	-0.136312
<i>p-değeri</i>	(0.31775)	(0.09726)
	[-5.08480]	[-1.40151]
C	-0.001660	0.000969
	(0.01521)	(0.00466)
	[-0.10917]	[0.20806]

Model çıktısında CointEq1 satırında yer alan D(LOTOHTA_SA) bağımlı değişkenine ait -1.615706 katsayısının değeri negatiftir ancak p olasılık değeri (0.31775) 0.05’ten büyük olduğundan vektör hata düzeltme modeli istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu nedenle değişkenlerin uzun dönemde dengeye dönüşünün söz konusu olamayacağı söylenebilir.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespitinden sonra, bu ilişkinin derecesi ve yönü FMOLS (Modifiye Edilmiş Sıradan En Küçük Kareler) Yöntemi, DOLS (Dinamik Sıradan En Küçük Kareler) Yöntemi ve CCR (Kanonik Eş Bütünleşik Regresyon) tahmincileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Tablo 9’da her üç yönteme ilişkin tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9: *Uzun Dönem Katsayıları (Bağımlı Değişken: LOTOHTA_SA)*

Tahminciler/ Değişkenler	FMOLS	DOLS	CCR
LSEPETKUR_SA	-1.909306*** $p: 0.0004$	-1.973695*** $p: 0.0009$	-1.865585*** $p: 0.0003$
C	6.148847*** $p: 0.0000$	6.176972*** $p: 0.0000$	6.105858*** $p: 0.0000$
@TREND	0.015179 $p: 0.0990$	0.015566 $p: 0.1229$	0.014363 $p: 0.0939$

Not: p , olasılık değerlerini ifade etmekte ve *** $p < 0.01$ ’dir.

Tablo 9’dan görüldüğü üzere, her üç model etkinin derecesi, yönü ve istatistiki anlamlılığı açısından birbirine yakın değerler vermektedir. Sepet döviz kurun %1 istatistiki anlamlılık seviyesinde ithal OTOHTA perakende satışları ile negatif ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Sepet döviz kuruna ait katsayı FMOLS,

DOLS ve CCR tahmincilerinde sırasıyla yaklaşık olarak %-1.90, %-1.97 ve %-1.86'dır. Bu sonuç uzun dönemde döviz kurunda meydana gelecek %1'lik bir artışın otomobil satışlarını; FMOLS'ye göre %1.90, DOLS'ye göre %1.97 ve CCR'ye göre %1.86 oranında azaltacağını göstermektedir. Bulunan katsayıların negatif ve 1'den büyük olması, ithal OTOHTA perakende satışlarının döviz kuru esnekliğine sahip olduğunu göstermekte ve analizden beklenen sonuçlara uygun bulunmaktadır.

Çalışmada her iki değişkenin durağan oldukları varsayıldığından değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için Granger (1987) nedensellik analizi yapılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 10'daki gibi bulunmuştur.

Tablo 10: Granger Nedensellik Testi

Sıfır Hipotezi	Ki-kare değeri	p- olasılık değeri
LSEPETKUR_SA, LOTOHTA_SA'nın Granger nedeni değildir	10.63185	0.0049
LOTOHTA_SA, LSEPETKUR_SA'nın Granger nedeni değildir	0.311723	0.8557

Tablo 10'da ilk satırda, ithal OTOHTA perakende satışları bağımlı değişken, sepet döviz kuru ise bağımsız değişkendir. Elde edilen sonuçlara göre, sepet döviz kurundan ithal OTOHTA perakende satışlarına göre bir nedensellik bulunmaktadır. LOTOHTA_SA'nın olasılık değeri (0.0049) sıfıra yakın bir değer olduğundan dolayı temel hipotez olan “döviz kuru, ithal OTOHTA perakende satışlarının Granger nedeni değildir” H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilebilir. Böylece döviz kurundaki artış veya değişim ithal OTOHTA perakende satışlarındaki azalışın veya değişimin nedeni olarak açıklanabilir.

İkinci satırda sepet döviz kuru bağımlı değişken, ithal OTOHTA perakende satışları ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. LSEPETKUR_SA'nın olasılık değeri 0.8557 olduğundan ithal otomobil ve hafif ticari araç satışlarının döviz kurunun Granger nedeni olduğunu ifade eden durumda bir anlamlılık söz konusu değildir. Diğer bir ifade ile “ithal otomobil ve hafif ticari araç satışlarının, döviz kurunun Granger nedeni olmadığını” ifade eden H_0 hipotezi reddedilmemiştir. Bu nedenle ithal OTOHTA perakende satışları döviz kurundaki değişimin bir sebebi değildir.

Sonuç olarak, değişkenler arasında tek yönlü nedensellik söz konusudur ve nedenselliğin yönünün döviz kurundan ithal otomobil ve hafif ticari araç satışlarına doğru olduğu söylenebilir.

Sonuç

Otomotiv sektörü, ülke ekonomilerine başta dış ticaret, istihdam, teknoloji ve rekabet olmak üzere birçok açıdan katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada otomotiv sektörüne yönelik talebi oluşturan unsurlardan biri olan döviz kurlarının ithal otomobil ve hafif ticari araç perakende satışları ile olan ilişkisi incelenmiştir.

Ağustos 2015- Ağustos 2020 tarihleri arası döneme ait aylık verilerin incelenmesi sonucu her iki değişkenin hem trend hem de mevsimsel etki altında olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucu ithal otomobil ve hafif ticari araç (OTOHTA) perakende satışlarının sepet kur tarafından %37,84 oranında açıklandığı görülmüştür. Diğer şartlar sabitken, sepet kurun düzeyinde bir birim değişiklik olduğunda, ithal OTOHTA perakende satışların düzeyinde ters yönde yaklaşık 8.28 birim değişikliğin olduğu tespit edilmiştir. Böylece ithal OTOHTA perakende satışının (tüketim talebinin) döviz kuru esneklik katsayısının sekiz olduğu belirlenmiştir.

Regresyon analizinde yer alan değişkenler mevsimsellikten arındırılarak tekrar regresyona tabi tutulduğunda belirlilik katsayısını gösteren R^2 değeri (0.7240) daha yüksek hesaplanmıştır. Bu nedenle mevsimsellikten arındırılmış ithal OTOHTA perakende satışlarının sepet kur tarafından %72,40 oranında açıklandığı belirlenmiştir. Model bir bütün olarak anlamlı ve SEPETKUR_SA değişkeninin katsayısı anlamlı ve katsayı işareti negatiftir. Diğer şartlar sabitken, mevsimsellikten arındırılmış sepet kurun düzeyinde bir birim değişiklik olduğunda, mevsimsellikten arındırılmış ithal OTOHTA perakende satışların düzeyinde ters yönde yaklaşık 7.76 birim değişikliğin olduğu tespit edilmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış ithal OTOHTA perakende satışının (tüketim talebinin) döviz kuru esneklik katsayısının 7.7 olduğu görülmüştür.

Her iki değişkenin birim kök testi sonucunda birinci farklarında durağan oldukları belirlenmiştir. VAR modeli oluşturularak uygun gecikme uzunluğunun iki olduğu tespit edilmiştir. Johansen eş bütünleşme testi sonucunda döviz kuru ile ithal edilen OTOHTA perakende satışları arasında uzun dönem ilişkisinin bulunduğu belirlenmiştir.

Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)'in tahmin edilmesi işlemi yapıldığında vektör hata düzeltme modelinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bu nedenle de değişkenlerin uzun dönemde dengeye dönüşünün söz konusu olamayacağı sonucuna varılmıştır.

FMOLS, CCR ve DOLS tahmincileri aracılığıyla ilişkinin derecesi ve yönü araştırıldığında her üç tahmincinin bir birine yakın ve benzer sonuçlar verdiği görülmüştür. Buna göre döviz kurunda meydana gelecek %1'lik bir artışın uzun dönemde ithal OTOHTA perakende satışlarını FMOLS, DOLS ve CCR'e göre sırasıyla yaklaşık olarak %-1.90, %-1.97 ve %-1.86 oranlarında azaltacağı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, ithal OTOHTA perakende satışlarının döviz kuruna duyarlı olduğunu ispat etmektedir.

Nedensellik analizi sonucunda, tek yönlü olarak döviz kurlarından ithal OTOHTA perakende satışlarına doğru bir nedensel ilişkinin olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde otomotiv sektörü ve genel otomobil talebine yönelik olarak Özçam ve Özçam (2015) ve Işık vd. (2017) tarafından yapılan çalışmalara benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Kaynakça

Abu Eisheh, Sameer ve Mannering, Fred (2002). Forecasting automobile demand for economies in transition: a dynamic simultaneous-equation system approach. *Transportation Planning and Technology*. 25 (4), 311-331.

Alper, Emre ve Mumcu Serdar, Ayşe (2000). *Türkiye'de otomobil talebinin tahmini*. Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve Ekonometri Merkezi, Araştırma Raporu; Ekim 2000, <http://ideas.econ.boun.edu.tr/ RePEc/ pdf/200501.pdf>, 20 Eylül 2020.

- Alper, Emre ve Mumcu Serdar, Ayşe (2007). Interaction between price, quality and country of origin when estimating automobile demand: the case of Turkey. *Applied Economics*, 39 (14), 1789-1796.
- Babatsou, Christina ve Zervas, Efthimios (2011). EU socioeconomic indicators and car market. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 5 (11), 1616-1621.
- Bülbül, Duran ve Orkunoğlu, Işıl Fulya (2009). Türkiye'de otomotiv piyasasındaki özel tüketim vergisi indirimlerinin maliye sosyolojisi açısından analizi. *Sosyoekonomi*. 10 (10), 95-108.
- Carlson, Rodney ve Umble, Michael (1978). Statistical demand functions for automobiles and their use for forecasting in an energy crisis. *The Journal of Business*, 53 (2), 193-204.
- Chamon, Marcos, Mauro, Paolo ve Okawa, Yohei (2008). Mass car ownership in the emerging market giants. *International Monetary Funds*, 23 (54), 244-296.
- Chifurira, Retius, Mudhombo, Innocent, Chikobvu, Marian ve Dubihlela, Dorah (2014). The impact of inflation on the automobile sales in South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5 (7), 200-207.
- Çam, Hasan Hüseyin (2008). *İthal-yerli otomobil talebinin ekonometrik analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Çalışkan, Nihal (2009). *Türkiye'de taşıt kredilerinin otomobil satışlarına etkisinin ekonometrik analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Dargay, Joyce ve Gately, Dermot (1999). Income's effect on car and vehicle ownership, worldwide: 1960-2015. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 33 (2), 101-138.
- Dickey, David ve Fuller, Wayne (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Dynaquest Sdn Bhd, (2002), Update on a section of the motor vehicle report on BSA- industry overview. *Prospect*, Directors and Management.
- Eken, Mehmet Hasan ve Çiçek, Mehmet (2009). Türkiye'de otomotiv sektöründeki ürünlerin kredilerle finansmanının satışlara etkisi. *Maliye Finans Yazıları*, 23 (84), 61-77.
- Engin, Cem ve Polat, Efdal (2010). Türk otomotiv sektörü ve küresel finansal krizin sektöre etkileri (1996-2009). *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 35-43.

- Engle, Robert ve Granger, Clive (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55 (2), 251–276.
- Faustino, Horácio (2010). Intra-industry trade and labour market adjustment in the automobile industry. *International Journal of Economics and Finance*, 2 (4), 3-6.
- Granger, Clive (1988). Some recent developments in a concept of causality. *Journal of Econometrics*, 39, 199-211.
- Gujarati, Damodar (2009). *Temel ekonometri* (Çev. Gülay Günlük Şenesen ve Ümit Şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hülsmann, Marco, Borscheid, Detlef, Friedrich, Christoph ve Reith, Dirk (2011). General sales forecast models for automobile markets based on time series analysis and data mining techniques. In: Perner P. (eds) *Advances in Data Mining. Applications and Theoretical Aspects*. Conference Paper, 255-269. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-23184-1_20, 18 Ağustos 2020.
- Johan, Suwinto (2019). Macroeconomic determinants of automobile sales in Indonesia: an empirical study in 1986-2016. *Binus Business Review*, 10 (3), 159-166.
- Kang, Hsin Hong ve Lee, Hui Yen (2014). The impact factors of Chinese automobile demand. *Economics and Finance Review*, 3 (9), 49-56.
- ILO (International Labour Organization) (Nisan 2020). *COVID-19 and the automotive industry*. ILO Sectoral Brief. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/--ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_742736.pdf, 19 Eylül 2020.
- Işık, Nihat, Yılmaz, Suat Serhat ve Kılınç, Efe Can (2017). İthal otomobil satışlarının döviz kuru esnekliği: Türkiye üzerine bir uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33), 84-92.
- Karabulut, Tahsin (2002). *Türk otomotiv sanayii'nin ekonomik yapısı ve otomobil talep analizi (1980-2000)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Karakaş, Esra (2019). Türkiye'nin otomotiv ihracat gelirinin arima modeli ile tahmin edilmesi. *Journal of Yasar University*, 14 (55), 318-328.
- KPMG Otomotiv (2020). *Sektörel bakış*. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/02/sectorel-bakis-2020-otomotiv.pdf>, 16 Ağustos 2020.
- Krüger, Jens ve Von Kristina, Rhein (2015). Macroeconomic development and the life cycle of the German automobile industry, 1886-1939. Darmstadt Discussion Papers in Economics No. 224, Retrieved from <http://hdl.handle.net/10419/175657>, 2 Eylül 2020.

- Lee, Hui Yen ve Kang, Hsin Hong (2015). The effects of the global financial crisis on automobile demand in China. *International Journal of Economics and Finance*, 7 (9), 226-236. <https://doi.org/10.5539/ijef.v7n9p226>, 7 Eylül 2020.
- Ludvigson, Sydney (1998). The channel of monetary transmission to demand: evidence from the market for automobile credit. *Journal of Money, Credit and Banking*. 30 (3), 365-383.
- Muhammad, Fidlizan, Hussin Mohd, Mohd Yahya ve Razak, Azila Abdul (2012). Automobile sales and macroeconomic variables: a pooled mean group analysis for asean countries. *Journal of Business and Management*, 2 (1), 15-21.
- ODD (2020). *Pazar-perakende satışlar*. Otomotiv Distribütörleri Derneği. http://www.odd.org.tr/web_2837_1/neuralnetwork.aspx?type=36, 15 Eylül 2020.
- OSD (2020a). *Otomotiv sanayii genel ve istatistik bülteni*. Otomotiv Sanayi Derneği. http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/YILLIK_2020-5479.pdf, 4 Aralık 2020.
- OSD (2020b). *Otomotiv sektörü aylık değerlendirme raporu ağustos 2020*. Otomotiv Sanayi Derneği. http://osd.org.tr/sites1/upload/files/08-2020_OSD_Aylik_Degerlendirme_Raporu-5508.pdf, 4 Aralık 2020.
- OSD (2020c). *Otomotiv sanayii 2019 yılı küresel değerlendirme raporu*. Otomotiv Sanayi Derneği. http://osd.org.tr/sites/1/upload/files/2019_Kuresel_Degerlendirme_Raporu-5496.pdf, 18 Eylül 2020.
- Patra, Tophan ve Rao, Manohar (2017). Impact of macroeconomic factors on automobile demand in India. *Journal of International Economics*, 8 (1), 97-113.
- Phillips, Peter ve Perron, Pierre (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Özçam, Ahmet ve Özçam Sağlık, Dilek (2012). A review of econometric estimation of consumer demand for automobiles and the country of origin (coo) effects. *The Journal of Dokuz Eylul University*, 27 (1), 97-132.
- Özçam, Ahmet ve Özçam Sağlık, Dilek (2014). Construction of segment based price indexes in Turkish automobile market and estimation of varying segment-based price elasticities. *Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4 (1), 35-54.
- Özçam, Ahmet ve Özçam Sağlık, Dilek (2015). Business cycles, estimation of demand for automobiles in Turkey and calculation of time-varying price elasticities. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14 (27), 89-110.

- Öztekin, Sinan Çağrı (2016). *Türkiye otomobil sektörünün talep analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ordu: Ordu Üniversitesi.
- Polat, Mehmet Ali (2020). Türk otomotiv sektörünün ekonomik büyümeye etkisi: karşılaştırmalı bir ekonometrik analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (73), 504-521.
- Shahabuddin, Syed (2009). Forecasting automobile sales. *Management Research News*, 32 (7), 670-682.
- Smith, Brett ve Chen, Yen (2009). The major determinants of US automotive demand: factors driving US automotive market and their implications for specialty equipment and performance aftermarket suppliers. Center for Automotive Research. <https://www.cargroup.org/wp-content/uploads/2017/02/The-Major-Determinants-of-US-Automotive-Demand.pdf>, 3 Aralık 2020.
- Torun, Nazlı (2015). *Birim kök testlerinin performanslarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- T.C. Merkez Bankası (2020). *Kurlar-döviz kurları*. Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, 6 Eylül 2020.
- Tshiakambila, Eric Kateta (2016). *An empirical analysis of the relationship between food inflation and passenger vehicle purchases in South Africa*. (Dissertation). University of South Africa.
- Tüter, Aziz (1984). *Çoklu regresyon yöntemi ile talep analizi (Türkiye’de yerli binek otomobili talebi üzerine bir deneme)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Vahabi, Amirmahmood, Seyyedi, Shahrooz ve Alborzi, Mahmood (2016). A sales forecasting model in automotive industry using adaptive neuro-fuzzy inference system (anfis) and genetic algorithm (ga). *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 7 (11), 24-30.
- Wang, Fu Kwun, Chang, Ku Kuang ve Tzeng, Chih Wei (2011). Using adaptive network-based fuzzy inference system to forecast automobile sales. *Expert Systems with Applications*, 38 (8), 10587-10593.
- Wetzel, James ve Hoffer, George (1982). Consumer demand for automobiles: a disaggregated market approach. *Journal of Consumer Research*, 9 (2), 195-199.
- Yavuz, Nilgün Çil (2004). Durağanlığın belirlenmesinde kpss ve adf testleri: imkb ulusal-100 endeksi ile bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54 (1), 239-247.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 433-464

Geliş Tarihi:25.09.2020 Kabul Tarihi:13.11.2020

Yayın:Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi:31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.800159>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

EBÛ ALÎ EL-CÜBBÂÎ'NİN BAZI FIRKALARA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİNDE ESAS ALDIĞI ÂYETLERİN TAHLİLİ -KİTÂBÜ'L-MAKÂLÂT ÖZELİNDE-

Mehmet ALTUNTAŞ*

Öz

Ebû Ali el-Cübbâî, *Kitâbu'l-Makâlât* adlı eserinde eleştiriye tabi tuttuğu fırkalar hakkında âyetlere atıf yaparak oldukça sert ifadeler kullanmıştır. Zira başta Haşviyye, Mürcie, Hâricî, Nâsibîler ve İmâmiyye fırkalarını “şaşkın”, “sarhoş”, “mülhid”, “zındık” gibi kelimelerle eleştirmiştir. Bununla yetinmeyerek bazı bölümlerde âyetlere atıf yaparak bu mezhep mensuplarını küfürle itham etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cübbâî eserinde bazen kendi düşüncelerini temellendirmek bazen de muhataplarını eleştirmek için iki yüz altmış beş yerde âyetlere atıf yapmıştır. Özellikle Kur’ân âyetlerini yanlış yorumlayıp tahrif ettikleri, Kur’ân yerine uydurma hadisleri kullandıkları ve isrâîlî rivâyetlere müracaat ettikleri için Haşviyye’yi pek çok yerde küfürle itham etmiştir. Ancak Ebû Ali el-Cübbâî, mensubu bulunduğu Mu‘tezile’ye eserinde herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Aksine Hz. Osman’ın katli konusunda olduğu gibi onlarla aynı görüşü paylaşarak Hz. Osman’ın öldürülmesinin meşru olduğunu söylemiş ancak buna karşın Hz. Ali’nin masum olduğunu ve şehit edildiğini belirtmiştir. Makalemizde onun küfürle itham ettiği mezhepler hakkındaki görüşlerini naklettikten sonra onlar için referansta bulunduğu âyetlerin bağlamlarını, muhataplarını, müfessirlerin bu âyetler hakkındaki açıklamalarını naklettik. Ancak bunu yaparken konu bütünlüğünün bozulmaması için zaman zaman müfessirlerin açıklamalarını dipnotlarda gösterdik. Cübbâî,

* Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, mehmet.altuntas@yobu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3702-2126>.

itikâdî fırkaları eleştirirken atıfta bulunduğu ayetlerin bir kısmında Kur'an'ın bütünlüğüne uygun isabetli eleştirilerde bulunmuştur. Ancak onun bazı âyetleri de bağlı bulunduğu mezhebin etkisinde kalarak tarafsız bir şekilde yorumladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Ebû Ali el-Cübbâî, Kitâbü'l-Makâlât, Mezhep.

Analysis of Verses Based on Abû Alî al-Jubbâî's Criticism of Some Factions - Specific to the *Kitâbü'l-Makâlât*-

Abstract

Ebû Ali al-Cübbâî used very harsh expressions in his book titled *Kitâbü'l-Makâlât* by referring to the verses about the groups he criticized. Because, he criticized the Haswiyya, Murcie, Hâricî, Nâsibî, and İmâmiyye groups with words such as “confused”, “drunk”, “mülhid”, “weird”. Not content with this, he accused the members of this sect of swearing by referring to verses in some chapters. As far as we can determine, Cübbâî made references to verses in two hundred and sixty-five places in his work, sometimes to justify his own thoughts and sometimes to criticize his addressees. He accused Haswiyya of blasphemy in many places, especially because they misinterpreted and distorted the verses of the Quran, used fabricated hadiths instead of the Quran, and resorted to israilî narrations. However, Ebû Ali al-Cübbâî did not criticize Mu'tezile, to which he is a member, in his work. On the contrary, he shared the same opinion with them as on the murder of Uthman, he said that the killing of Uthman was legitimate, but despite this, he stated that Ali was innocent and was martyred. In our article, we quoted the contexts of the verses he referred to, his addressees, and the commentators' explanations about these verses, after citing his views on the sects he accused of blasphemy. However, while doing this, we occasionally showed the commentators' explanations in footnotes in order not to spoil the integrity of the subject. He made accurate criticisms of the integrity of the Qur'an in some of the verses that Cübbâî referred to when criticizing factions. But he also interpreted some verses under the influence of the sect to which he was affiliated.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Ebû Ali al-Cübbâî, Kitâbü'l-Makâlât, Sect.

Giriş

Âyetlerin bağlamı, anlam ve muhatapları belirlemede çok önemli bir işleve sahiptir. Zira bağlam dikkate alınmadan yapılan yorumların yanlış olması ihtimal dâhilindedir. Diğer taraftan kanaatimizce “*Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek: ‘Sen mü’min değilsin!’ demeyin.*”¹ âyetince ehl-i kiblenin tekfir edilmesi Kur’ânî bir tavır değildir.

Basra Mu‘tezilesi reislerinden olan Ebû Ali el-Cübbâî² (ö. 303/916), eserinin mukaddimesinde bazı Müslümanların ihtilafa düşmelerinin nedenini Kur’ân’ı terk edip uydurdukları dinî hususlara tâbi olmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Zira ona göre Yüce Allah kitabında, insanların mükellef tutuldukları emirleri ve yasakları açıklamış ve onlara hakkı bâtıldan ayırmak için “akıl” nimeti bahsettiğini bildirmiştir. Ancak insanların bir kısmı, Kur’ân yerine heveslerine tâbi oldukları ve Kur’ân üzerinde tefekkür etmeyi terk ettikleri için hak yoldan ayrılmışlardır.³ Cübbâî bu kişileri “*Uydurdukları şeyler, dinleri hakkında onları işte böyle aldatmıştır.*”⁴, “*Kendilerini hidâyette sanırlar.*”⁵ ve “*Hayır! Aksine, kazandıkları onların kalplerini paslandırmıştır.*”⁶ âyetlerini delil getirerek sert bir şekilde eleştirmiştir.⁷ Cübbâî’nin,

¹ Nisâ 4/94.

² Bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Ebû Ali Cübbâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, c. VIII, s. 99-101.

³ Ebû ‘Alî Muhammed b. ‘Abdülvehhâb b. Sellâm el-Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, (thk. Özkan Şimşek–A. İskender Sarıca–Yusuf Arıkaner), Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 34.

⁴ Âl-i ‘İmrân 3/24.

⁵ A‘râf 7/30.

⁶ Mutaffifin 83/14.

⁷ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 34.

eserinin mukaddimesinde muhataplarını eleştirmek için kullandığı bu âyetlerin birincisi Yahudiler,⁸ ikincisi tüm insanlar⁹ ve üçüncüsü kâfirlerle ilgilidir.¹⁰ Ayrıca o, muhataplarının hepsini “*Onları doğru yola çağırırsanız sizi iştirmezler. Onları sana bakar görürsün fakat onlar görmezler.*”¹¹ âyetini delil getirerek yermiştir.¹² Ancak bu âyet de kâfirlerle alakalıdır.¹³ Cübbâi bu âyetlere yaptığı atıfla muhataplarının çoğunu “küfürle” itham etmiş ve bunun yanında ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere onları “sarhoş”, “şaşkın”, “câhil” ve “temyiz gücü olmayan kişiler” gibi aşağılayıcı ifadelerle yermiştir.¹⁴

Cübbâi’ye göre insanların ihtilafa düşmeleri; mezhep taassubu, cahillik ve doğrulara karşı bilinçli bir şekilde dirençten kaynaklanmaktadır. Zira ona göre: “*Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*”¹⁵ “*Rabbinizden size indirilene uyun.*”¹⁶ ve

⁸ Bkz. Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (thk. Ahmed Ferîd), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2003, c. I, s. 163; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. ‘Abdullâh b. Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, (thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-Muhammed ‘Ali en-Neccâr-Abdülfeţâh İsmâil Şelebî), Dâru’l-Mısriyye, Mısır ty., c. I, s. 93; Ebü Muhammed ‘Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Garîbû’l-Kur’ân*, (thk. Sa’îd el-Lihâm), yy., by., ty., c. I, s. 93; Ebü Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, (thk. Sıdkı Cemîl el-‘Attâr), Dâru’l-Fikr, Beyrut 2001, c. III, s. 1788-1789; ‘Abdülkerîm b. Hevâzin b. ‘Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü’l-İşârât*, (thk. İbrâhîm el-Besyûnî), el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-‘Âmme li’l-Kitâb, Mısır ty., c. I, s. 229.

⁹ Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. I, s. 388.

¹⁰ Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. III, s. 461.

¹¹ A’râf 7/198. Bu âyet kâfirlerle alakalıdır. Bk. Muhammed b. ‘Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fi Vucûhi’Te’vil*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1995, c. II, s. 183.

¹² Cübbâi, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 34.

¹³ Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. I, s. 340; Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, c. VI, s. 3991; Muhammed Tâhir b. ‘Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru Sahnûn li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Tunus ty., c. IX, s. 225; Ebü’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahru’l-‘Ulûm*, yy., by., ty., c. I, s. 576.

¹⁴ Abdülkâhir el-Bağdâdî, Cübbâi’nin kullandığı bu ifadelerin benzerlerini Mu’tezile ve diğer mezheplere yönelik olarak kullanmıştır. Bk. Halil Öztürk, “Kelâmî Fırkaların Tenkidinde Dil ve Üslûp: Abdülkâhir el-Bağdâdî Örneği”, *I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu “Dini, Dil ve İletişim”*, 2019, s. 541-553.

¹⁵ En’âm 6/38.

¹⁶ A’râf 7/3.

“Anlaşmazlığa düştüğünüz konuda hüküm Allah’a aittir.”¹⁷ âyetleri her türlü müphem meseleyi izah etmek üzere indirilmiştir. Dolayısıyla Cübbâî’ye göre mezhepler arasındaki ihtilaflar Kur’ân, icmâ ve akıl yoluyla çözülebilir ve İslam’dan uzaklaşanlar tekrar dine yönelebilir.¹⁸ Makalemizin bundan sonraki bölümünde Cübbâî’nin eşleştirdiği gruplara karşı bazı Kur’an ayetlerini delil olarak kullanmasına yer vereceğiz.

1. Mürcie Mezhebine Karşı Delil Olarak Kullandığı Âyetler

Cübbâî, tövbe-i nasûh etmeden ölen büyük günah sahiplerinin Zümer 53. âyetine¹⁹ istinaden günahlarının erteleneceğini iddia eden Mürcie mensuplarını, günah işleyenlerin cezalandırılacağını dile getiren Nisâ 14, 123, Kâf 28, Hucurât 11 ve Furkân 19. âyetlerine atıf yaparak ağır bir üslupla eleştirmiştir.²⁰ Zira ona göre Zümer 53 ve 54. âyetleri, bağışlanmanın sadece tövbe ile olacağını belirtmektedir.²¹ Zemahşerî (ö. 538/1144) Cübbâî’yi destekler mahiyette Zümer 53. âyetiyle ilgili olarak şöyle demektedir: Allah, tövbe şartıyla bütün günahları bağışlayabilir ve tövbe şartı Kur’ân’da pek çok yerde tekrarlanmıştır. Bu yüzden günahların bağışlanması için tövbenin şart koşulduğu âyetler, bu şartın yer almadığı diğer âyetler için de aynen geçerlidir. Çünkü Kur’ân tek bir kelâm hükmündedir ve onda asla çelişki olmaz. Bu yüzden “Allah dilediğini bağışlar” ifadesinden maksat, “tövbe edenler”dir. Çünkü ‘Allah’ın dilemesi’ adâletine tâbidir. Bu yüzden “inâbe (Allah’a dönme)” ifadesinin, mağfiretin ardından zikredilmesi, onun tövbesiz elde edileceği

¹⁷ Şûrâ 42/10.

¹⁸ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 34-35. Mezhepler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Fevzi Rençber, “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2017, Cilt: X, Sayı: 1 s. 77-102; Muzaffer Barlak, “İslâm İlim Tarihi İçinde Kelam Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt: IV, Sayı II, s. 480-508.

¹⁹ Ona göre bu âyet, Mürcie’nin aksine tövbe edenler için bir delildir. Bk. Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 37.

²⁰ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 36.

²¹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 37.

düşüncesini izâle etmek içindir. Dolayısıyla tövbe etmeden bağışlanma asla söz konusu değildir.²² Bu bağlamda Cübbâî, Mürchie mensuplarının “*Onların ardından, onları izleyen ve kitaba varis olan bir nesil geldi. ‘Biz nasıl olsa bağışlanacağız’, diyerek, bu dünyanın geçici malını alıyorlar.*”²³ âyetine muhatap olduklarını belirtmiştir. Zira ona göre “*Her kim kötülük yaparsa onun cezasını görür.*”²⁴ âyeti onların tövbe ile ilgili iddialarını yalanlamaktadır. Bu yüzden günahların bağışlanması için tövbe-i nasûhu şart koşan âyetleri inkâr ettikleri için Mürchie mensuplarını Sofistlerden Mülhidler, Dehriyye’den Sümeniyye, Seneviyye, Mecûsîler, Harrâniyye, Sâbiyye ve Hristiyanlara benzemekle itham etmiştir.²⁵ Ayrıca amelin imandan bir parça olmadığını ve amelsiz imanın geçerli olduğunu söyleyen Mürchie mensuplarını, iman-amel birlikteliğini dile getiren ‘Ankebût 1-2, Tevbe 73, 105, Kehf 2, Nisâ 124. âyetlerine atıf yaparak eleştirmiştir. Zira ona göre “*Mü’min olarak kim doğru iş yaparsa erkek olsun, kadın olsun işte bunlar cennete girecekler.*”²⁶ âyeti, amelsiz imanın geçerli olmadığını²⁷ ve mü’minlerin “sâlih amellerle” imtihan edileceklerini anlatmaktadır.²⁸ Cübbâî’ye göre amelsiz imanın geçerli olduğunu söyleyen Mürchie mensupları, diliyle iman ettiğini söyleyen ve her türlü kötülüğü işleyen müşriklerden

²² Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 130.

²³ A’râf 7/169. Bu âyet Yahudilerle ilgilidir. Bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve ‘İrâbihi*, ‘Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1988, c. II, s. 387; Ebü’l-Hasen ‘Alî b. Ahmed b. Muhammed b. ‘Ali en-Nisâbü’rî el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, (thk. Safvân ‘Adnân Dâvûdî), Dâru’l-Kalem-ed-Dâru’ş-Şâmiyye, Beyrut 1415, s. 419; Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. ‘Abdilcebbar b. Ahmed el-Mervezî es-Sem’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, (thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. Abbâs Ğanîm), Dâru’l-Vatan, Riyad 1997, c. II, s. 228; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1993, c. IV, s. 279; Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm İlâ Mezâye’l-Kitâbi’l-Kerîm*, (thk. Hâlid Abdülganî), Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnân 2010, c. III, s. 471.

²⁴ Nisâ 4/123.

²⁵ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 37.

²⁶ Nisâ 4/124.

²⁷ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 37.

²⁸ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 36.

farklı değildir.²⁹ Bir sonraki bölümde Cübbâî'nin kitabında en çok yer verdiği Haşviyye mezhebine yönelik eleştirilerini ele alacağız.

2. Haşviyye Mezhebine Karşı Delil Olarak Kullandığı Âyetler

Cübbâî “ayak takımı”, “kralların yandaşı”, “zorbaların ve fâsıkların yardımcısı”, “batılın destekçisi”, “Kur’ân’ı reddeden” ve “sahih olmayan hadislerle amel eden” kimseler olarak tanımladığı³⁰ Haşviyye mensuplarını ağır eleştirilere tabi tutmuştur. Nitekim onları, Yüce Allah’ın görülmesini imkânsız kılan “*Gözler O’nu idrak edemez. O, gözleri idrak eder. O, lütfedendir, haberdar olandır.*”³¹ âyetini bırakıp “*Dolunay gecesinde birbirinizi itip kakmadan ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz*”³² uydurma hadisiyle amel ettikleri için “sarhoş”, “uykucu” ve “şaşkın” kelimeleriyle itham etmiştir.³³ Cübbâî, Haşviyye mensuplarının Yüce Allah’ın görülmesine dair ileri sürdükleri “*O gün parıldayan yüzler Rablerine bakacaklar.*”³⁴ âyetindeki “nâzirâtün” kelimesinin “iki elimle/biyedeyye”³⁵ kelimesi gibi müteşâbih olduğunu ve “bakanlar” anlamında olmayıp “müntezirât/bekleyenler” manasına geldiğini söylemektedir. Dolayısıyla ona göre âyetin anlamı “Kıyâmet günü bazı insanların yüzleri aydınlık olacak ve onlar Rablerinden gelecek olan bir müjdeyi/hediyeyi

²⁹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 37.

³⁰ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 38.

³¹ En‘âm 6/103. Zemaşerî bu âyet hakkında şöyle demektedir: “Gözler O’nu algılayamaz. Zira Allâh zâtı itibariyle görülemeyecek kadar yücedir.” bk. Zemaşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 52. Buna karşın Mukâtil Allâh’ın görülmesi olayının “dünya” ile ilgili olduğunu söylemektedir. Bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. I, s. 363.

³² Hadis için bkz. ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘il el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Tevhid, 24; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Mesâcid, 38; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as, *Süneni Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Sünne, 19; Ebû ‘İsâ Muhammed b. ‘İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Sıfâtü'l-Cennet, 17; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Zeyd, *Süneni Ibn Mâce*. Çağrı Yay., İstanbul 1992. Mukaddime, 13.

³³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 39-40.

³⁴ Kıyâme 75/22-23.

³⁵ Sâd 38/75.

bekleyecekler” şeklindedir.³⁶ Bu nükteyi gözden kaçırdıkları için onları Bakara 78. âyete atfen kitaplarını bilmeyen Yahudilere benzetmiştir.³⁷ Ayrıca rü’yetullâh konusunda Cübbâî’ye göre Haşviyye, Allah’ın kıyâmet gününde siyah kâkülleleri olan kıvırcık saçlı genç bir delikanlı suretinde görüleceğini söylemiştir. Cübbâî, Allah’ın bu şekildeki tasvir edilmesinin, Bakara 55, En’âm 103, Furkân 21 ve Şûrâ 11. âyetleriyle çeliştiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı onlar hakkında “Eğer din iddia ile olsaydı; bütün dinsizler, hak din ve doğru bir mezhep üzerine olurlardı”³⁸ cümlesini kullanmıştır.

Cübbâî, Haşviyye’yi A’râf 172. âyetine yönelik “Allah, tıpkı hurma bohçasının silkelendiği gibi Âdem’i silkeledi ve ondan bir zürriyet çıkardı. Âdem, sağındakiler için “Bunlar cennettedirler” ve solundakiler için de “Bunlar da cehennemdedirler” fakat ben bunların amellerinden sorumlu değilim”³⁹ şeklindeki yorumlarından dolayı kâfirlere hitap eden “*Onlar hayvanlar gibidir, hatta onlardan da aşağıdırlar.*”⁴⁰ âyetiyle zemmetmiştir. Ayrıca onları insanoğlunun mükemmel bir şekilde yaratılışını anlatan Secde 7 ve Tîn 4. âyetlerine rağmen Hz. Âdem’in boyunun altmış arşın, elinin kısa ve dolayısıyla özürlü olduğunu söylemeleri nedeniyle yermiştir.⁴¹

³⁶ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 41. Yüce Allah’ın âhirette görülmesi konusunda âlimler arasında bir ittifak bulunmamaktadır. Bu bağlamda Mukâtil, Yüce Allah’ın âhirette görüleceğini söylemektedir. Buna karşın Taberî, bazılarının “nâzira” kelimesini Yüce Allah’ı görme, bazılarının da O’ndan gelen sevaplara ve rızıklara bakma şeklinde yorumladıklarını söylemektedir. Ateş ise bu âyet hakkında şöyle demektedir: “Yüzlerindeki sevinç ve parıltı, Rabbin yüce divanında O’nun cemâline bakmak şerefine nail olmaktan ileri gelmektedir. Bu açık ifadeyi, ‘Bazı yüzler, Rabbin emrine intizâr ederler’ şeklinde te’vil etmek, âyeti zorlayıp anlam dışına çıkarmaktır.” Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. III, s. 423; Taberî, *Câmiu'l-Beyân ‘an Te’vili Âyi'l-Kur’ân*, c. XIV, s. 8718-8720; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990, c. X, s. 180. Benzer açıklamalar için bkz. Nâsruddîn Ebû Sa’îd ‘Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te’vil*, (thk. Muhammed ‘Abdurrahmân el-Maraşlı), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1418, c. V, s. 267.

³⁷ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 43-44.

³⁸ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 94.

³⁹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 45.

⁴⁰ A’râf 7/179.

⁴¹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 46-47.

Ayrıca onları İsrâ olayının, İsrâ 60. âyetinde rüya yoluyla gerçekleştiğinden bahsedilmesine rağmen bunun bedenen gerçekleştiğini söylemeleri,⁴² Hz. Süleymân'ın yüzüğünün şeytan tarafından çalındığını iddia etmeleri,⁴³ Hz. Peygamber'e "Hiçbir ümmet yoktur ki onların içinde Deccâl olmasın... Deccâl benimle aynı gecede doğdu"⁴⁴ ve "İsâ b. Meryem, Şâm'ın doğusunda bulunan beyaz minarenin yanına inecek, haçları kıracak, zâlimleri, Deccâl'i öldürecek ve zulümle dolan yeryüzünü adâletle ıslah edecek" şeklinde rivâyetler isnat etmeleri hasebiyle eleştirmiştir. Zira ona göre bu rivâyet, nübüvvetin sona erdiğini belirten Ahzâb 40. âyetiyle çelişmektedir. Çünkü bu âyet, Hz. Peygamber'den sonra başka bir nebînin gönderilmeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁵ Bu yüzden onları Hz. Peygamber hakkında küçük çocukların bile kabul etmeyeceği rivâyetleri nakletmelerinden dolayı "câhil", "yalancı", "akılsız" ve te'vîl yoluyla Kur'an'ı inkâr etmekle itham etmiştir. Bu eleştirisine Deccâl ile ilgili birbiriyle çelişkili rivâyetleri de delil göstermiştir.⁴⁶

⁴² Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 47-48. Bu konuda müfessirler arasında bir ittifak bulunmamaktadır. Mukâtil, bu olayın rüya, Kurtubî ise çoğunluğun bu olayın beden ve ruhen gerçekleştiğini söylediklerini belirtmektedir. Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. II, s. 263; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. V, s. 189-190.

⁴³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 48-49.

⁴⁴ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 50-51.

⁴⁵ Nüzül-i İsrâ, müfessirler arasında tartışmalı bir konudur. Mukâtil, bu âyeti "لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ" "Ondan sonra nebî yoktur/gelmeyecektir" ifadesiyle tefsir etmiş buna karşın Nisâ 159. âyetin açıklamasında ise Hz. İsrâ'nın yeryüzüne ineceğini söylemiştir. Bkz. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. I, s. 269-270; Ayrıca benzer görüşler için bkz. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve 'İrâbihî*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, c. IV, s. 230. Ayrıca bkz. Ebû Muhammed 'Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Arabistan 1419, c. IX, s. 3138; Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahru'l-'Ulüm*, yy., by., ty., c. III, s. 64. Hz. Peygamber'in son nebî olmasını, ondan sonra peygamber kılınmayacağı şeklinde yorumlayan Zemahşerî, Hz. İsrâ'nın daha önceden peygamber olarak görevlendirilmesi hasebiyle nübüvvetin Hz. Muhammed'le son bulunduğunu ifade etmiştir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, c. III, s. 528.

⁴⁶ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 52-53. Benzer açıklamalar için ayrıca bk. Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 95.

Cübbâî, Haşviyye'nin kabir azabının varlığına delil olarak kullandıkları Nahl 97 ve Tâhâ 124. âyetlerin “*Orada ilk ölümden başka ölüm tatmazlar.*”⁴⁷ âyetiyle çeliştiğini ve dolayısıyla bu âyetlerde kabir azabından bahsedilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca o, sûra ikinci üfürüşe kadar insanların yaşamayacağını ifade eden Zümer 68. âyetinin de kabir azabının olmadığını gösterdiğini belirtmiştir. Dolayısıyla o, kabir azabı konusunda Haşviyye'nin Kur'ân'a aykırı rivâyetleri tercih ettiğini ifade etmiştir.⁴⁸ Yine o, Mutaffifin 7 ve 18. âyetleri delil göstererek cennet ve cehennemin şu anda var olduğunu söyledikleri için onları yermiştir. Çünkü, ona göre “*Genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşun.*” âyeti, cennetin, cehennem olmaksızın bile gökyüzü ve yeryüzünden daha büyük olduğunu anlatmaktadır. Bu âyeti görmezden geldikleri için onları “şaşkın”, “sapkın”, “yoldan çıkmış” ve “cahilliler” olarak itham etmiştir. Zira ona göre İnşikâk 1, İnfîtâr 1-2, Tekvîr 1, 13 ve İbrâhîm 48. âyetleri, göklerin ve yerin başka bir yeryüzüyle değiştirilmesinden sonra var olacağını göstermektedir. Ayrıca cennet ve cehennemin şu anda var olduğunu söylemek, kıyâmetin kopuşuyla onların fenâ bulacağı anlamına gelmektedir. Bu da cennet ve cehennemin şu anda var olmadığının bir delilidir.⁴⁹

Cübbâî, Haşviyye'yi Hz. Peygamber'e isnat edilen Hz. Âdem ve Havvâ'nın Kâbe'yi haccettiği, Arafat'ta tanıştıkları, Hz. Nûh'un gemisinin bir hafta boyunca Kâbe'yi tavaf ettiği, meleklerin Hz. Âdem'i Kâbe'de elli bin yıl beklediği ve Kâbe'nin Hz. Âdem'den bir milyon yıl önce inşa edildiği rivâyetlerini nakletmeleri hasebiyle “ehlü'l-ilhâd/dinden çıkarlar” tabiriyle zemmetmiştir. Zira ona göre bu rivâyetler, “*Hani biz, İbrâhîm'e Kâbe'nin yerini hazırlamıştık.*”⁵⁰ ve İbrâhîm 14/14. âyetiyle çelişmekte⁵¹ ve hiçbir kitapta Kâbe'nin Hz. İbrâhîm'den önce inşa edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden Cübbâî, Kâbe'nin, Hz. Âdem'den

⁴⁷ Duhân 44/56.

⁴⁸ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 54-55.

⁴⁹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 55-56.

⁵⁰ Hac 22/26.

⁵¹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 58.

önce var olduğunu dile getiren sözlerin, “mülhidlerin/kâfirlerin” bir uydurması olduğunu söylemiştir. Yine “avâm” olarak nitelediği Haşviyye’nin, kurban edilen kişinin İshâk olduğunu söylemeleri neticesinde Yahudi ve Hristiyanlara arka çıktığını söylemiş⁵² ve hatta eleştirisinin dozunu arttırarak “Her kim İsmâil’in kurban edilmesini inkâr eder ve İshâk’ın kurban edildiğini söylerse, o, Kur’ân’ı inkâr eden kâfirdir.”⁵³ cümlesiyle onların küfrüne hükmetmiştir.

Cübbâî, Haşviyye’yi A’râf 179. âyetini, Allâh’ın kullar için takdir ettiği “kaderi” mühürlediği, cehennem için yaratılan kişilerin sâlih amellerinin onlara fayda vermeyeceği, cennet için yaratılanların dilediği fiilleri yapabilecekleri ve bu fiillerin kendilerine zarar vermeyeceği şeklinde yorumladıkları için “fecera/günahkârlar” kelimesiyle zemmetmiştir. Zira ona göre A’râf 179. âyeti, kabirden çıkışı ve ikinci yaratılışı anlatmaktadır. Ayrıca bu âyetteki “yarattık” ifadesi, “yaratacağız” yani gelecek zaman manasında kullanılmıştır. Bununla beraber Zâriyât 56. Âyette insanların kulluk görevleri anlatmaktadır. Dolayısıyla “kader” bağlamında kişilerin âhiretteki konumları belli değildir. Bunu belirleyecek olan insanların amelleridir.⁵⁴ Yine kader konusunda Haşviyye’yi “Hz. Hüseyin’i, İbn Mercâne değil, Allah’ın kazâ ve kaderi öldürmüştür” ve “Kâbe, Allah’ın kazâ ve kaderinin bir sonucu olarak Haccâc tarafından taşlanıp direkleri yıkılmıştır. Çünkü Haccâc, Allah’ın takdir ettiğini yerine getirmiştir.” gibi iddialarından dolayı “uykucu”, “şaşkın” ve “sarhoş” kelimeleriyle zemmetmiştir. Zira ona göre kim bu tür günahların Allah’ın kaderi olduğunu iddia ederse Allah’a karşı yalan söylemiş olur. Dolayısıyla ona göre kulların fiillerinin irade edilmesinde Allah’ın bir dahli yoktur. Aksi durumda Yahudilerin “Üzeyr, Allah’ın oğludur” ve Hristiyanların “İsâ, Allah’ın oğludur” ve “Allah için üçüncüdür” sözlerinin doğru olması gerekirdi. Oysaki bu sözlerin kabulü Allah’a şirk koşturur.⁵⁵ Bu yüzden onların “*Musa onlara: ‘Yazıklar olsun size. Allah adına yalan*

⁵² Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 60.

⁵³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 61.

⁵⁴ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 62.

⁵⁵ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 77-80.

uydurmayın; yoksa bir azapla kökünüzü kurutur. Yalan uyduran, gerçekten ziyana düşmüştür' dedi."⁵⁶ âyetinin muhatabı olduklarını ifade etmiştir.

Yine kader konusunda Cübbâi'ye göre Haşviyye, Allâh "*Dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir.*"⁵⁷, "*Biz dileseydik herkesi doğru yola iletirdik.*"⁵⁸ gibi âyetlerden hareketle "iman" ve "küfrün" ezelden kader olarak belirlendiğini iddia etmiştir. Cübbâi ise bu âyetlerin müteşâbih olduğunu ve bunların muhkem olan "*Allâh, zâlim topluluğu doğru yola iletmez.*"⁵⁹ âyeti çerçevesinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Zira muhkem olan Bakara 26, Meryem 76, Mâide 16, Felak 1-3. âyetleri, bu müteşâbih âyetleri tefsir etmektedir. Bu muhkem âyetlere göre kişilerin kaderi önceden Allah tarafından belirlenmemiştir.⁶⁰ Yine kader bağlamında Cübbâi, Haşviyye'nin "*Nurları, önlerinde ve sağlarında koşar.*"⁶¹ âyetinde kastedilen kişilerin Muâviye b. Sahr, Yezîd b. 'Abdilmelik, 'Abdullâh b. Mervân, Haccâc b. Yûsuf ve Ziyâd b. 'Ubeyd⁶² olduğunu ve veled-i zinâ olan bir çocuğun sonsuza kadar cehennemde zebâniler tarafından azap göreceği iddialarının "*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.*"⁶³ âyetiyle çeliştiğini beyan etmiştir.⁶⁴ Bu yüzden tenziline inandıkları Kur'ân'ı parça parça edip yalanladıkları için onların "*Şeytan onları*

⁵⁶ Tâhâ 20/61.

⁵⁷ Fâtır 35/8.

⁵⁸ Secde 32/13.

⁵⁹ Saff 61/7.

⁶⁰ Cübbâi, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 70.

⁶¹ Hadîd 57/12.

⁶² Müfessirlerin birçoğu ayırım yapmadan bu kişilerin "mü'minler" olduğunu söylemişlerdir. Bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. III, s. 322; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî Ferrâ, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1420, c. III, s. 132; Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. XIII, s. 8277-8278; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 463.

⁶³ Fâtır 35/18.

⁶⁴ Cübbâi, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 71.

hükümü altına almış ve onlara Allah'ın uyarılarını/zikrini unutturmuştur. Onlar, şeytanın askerleridir. Şunu bilin ki şeytanın askerleri hüsrana uğrayacaktır.” âyetinin muhatabı olduklarını söylemiştir.⁶⁵

Haşviyye'ye göre Hârût ve Mârût, güzel bir kadın olan Zühre'ye âşık oluncaya kadar yeryüzünde insanlar arasında hüküm veren iki melekti. Hârût ve Mârût, Zühre'ye birlikte olmayı teklif edince Zühre onlara: “Söylediğinizde sizi göğe yükselten sözleri bana öğretmezseniz isteğinizi asla kabul etmeyeceğim.” diye yanıt verdi. Bunun üzerine Hârût ve Mârût bu sözleri Zühre'ye öğretince Zühre göğe yükseldi ve Allah onu Güneş ve Ay'dan sonra gökyüzündeki en parlak yıldızla dönüştürdü. Yine ona göre Hâşvîler, “Hızır b. Âcil, yaşayan bir âbidir. Anıldığı yerde hazır olur... Bir ayağını Şâm denizinin sahiline, diğerini de Çin denizinin üzerine koyar.” şeklinde nakillerde bulundular. Ayrıca İlyâs ve bazı peygamberlerin her yıl hacetmek için Hızır ile buluştuklarını rivâyet ettiler. Cübbâî, bu tür batıl söylemleri sebebiyle onları “şaşkın” olarak değerlendirmiştir.⁶⁶ Ayrıca onların Hz. Yûsuf'un, Aziz'in eşine meylettığını ancak bunun “*Bu, Aziz'in yokluğunda ona hainlik etmediğimi bilmesi içindir.*”⁶⁷ ve Hz. Mûsâ'nın, Kıbtî'yi kâfir olduğu için kasıtlı olarak öldürdüğü rivâyetinin de “*Bu, şeytanın işidir.*”⁶⁸ âyetleriyle çeliştiğini söylemiştir.⁶⁹ Diğer taraftan İblis'in Hz. Eyyûb'e musallat olup çocuklarını, kölelerini öldürdüğü; evini yıktığını, ağaçlarını ateşe verdiği rivâyet ettiklerini⁷⁰ ve bunun “*Şüphesiz ki, onun iman edenler ve Rabbine güvenenler üzerinde hiçbir gücü yoktur.*

⁶⁵ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 71. Hızır ile ilgili rivâyetler için bk. Orhan Yılmaz, *İbn Kayyim el-Cevziyye (Hadis-Sünnet Anlayışı)*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2019, s. 188, 189.

⁶⁶ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 63-64.

⁶⁷ Yûsuf 12/52.

⁶⁸ Kasas 28/15.

⁶⁹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 66.

⁷⁰ Şeytanın, Hz. Eyyûb'a musallat olması Kitabı Mukaddes'te özetle şöyle anlatılmaktadır. Uts diyarında Allah'tan korkan ve çok mülk sahibi olan Eyyûb adında biri vardı. Allah, canı dışında şeytanın Eyyûb'e musallat olmasına izin verdi. Bunun üzerine Şebalılar ve Keldaniler sığırlarını, eşeklerini, develerini aldılar ve uşaklarını öldürdüler. Bir yıldırımla koyunları telef oldu. Bir fırtına sonucunda oğulları ve kızları yıkılan evin enkazında öldüler. Bütün bunlar karşısında Eyyûb isyan etmeyerek: “(Rab verdi ve yine Rab aldı” diyerek

Onun nüfuzu, sadece kendisini veli edinenler ve (Allah'a) şirk koşanlar üzerindedir.”⁷¹ âyetleriyle çeliştiğini ve bu yüzden onları Arap dilinin inceliklerini bilmeyen, Kur’ân’ı bırakıp boş işlerle uğraşan kişiler olmakla itham etmiştir. Zira o, onların referansta buldukları Sâd 41. âyetteki “dokunma” kelimesini, “şeytanın vesvesesi” olarak yorumlamıştır.⁷²

Cübbâî, Haşviyye’yi Ahmed b. Hanbel’den Kur’ân’ın yaratılmış olmadığı konusundaki “Kur’ân, Allah’ın kelâmıdır. Nasıl olur da Allah’ın kelâmı yaratılmış olur.” nakillerinden dolayı eleştiriye tabi tutmuştur. Bu bağlamda onları Şûrâ 52 ve Tevbe 6. âyetlerine atıf yaparak “İsâ b. Meryem yaratılmış değildir. Çünkü o, Meryem’e bıraktığı kelimesi ve O’ndan bir ruhtur. Aynı şekilde Kur’ân da Allah’ın sözü ve O’ndan bir ruhtur”⁷³ fikrinde Hristiyanlarla aynı görüşte olduklarını belirtmiştir. Ona göre Kur’ân, Allah’ın bir fiilidir ve her fiilin bir yaratıcısı vardır. Dolayısıyla Kur’ân, Allah tarafından yaratılmıştır. Bu bağlamda “Kara’tü’l-Kur’âne” ifadesi, “sütü bir kapta topladım” “karavtü’l-lebene fi’l-inâi” ve “misafiri evde toparladım” “karaytü’t-dayfe ile’l-menzili” tabirlerinde olduğu gibi “Kur’ân’ı topladım” anlamına gelip bunu yapan bir fâil’e yani Allah’a işaret etmektedir.⁷⁴ Ona göre Haşviyye,

O’na dua etti. Bunu üzerine şeytan Rabbe: “Onun etine dokun sana lanet edecektir” dedi. Bunun üzerine Eyyûb’un bütün bedeni çibanlarla kaplandı. Eşi Eyyûb’e: “Allah’a lanet et de öl” dedi. O, ise eşine: “Ahmak kadınlar gibi konuşuyorsun. Allah’tan iyilik kabul edelim de kötülük etmeyelim mi?” diye yanıt verdi. Bk. *Kitabı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul ty., Eyub 1/1-22; 2/1-13.

⁷¹ Nahl 16/99-100.

⁷² Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 67. Bu konuda müfessirler arasında bir ittifak bulunmamaktadır. Kurtubî, Ebû ‘Ubeyde ve isim vermeden bazılarının “dokundu/messe” kelimesinin sadece “şeytandan kendisine gelen vesvese” anlamına geldiğini söylemektedir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. VIII, s. 186. Ayrıca bk. Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘Uyûn*, (thk. es-Seyyid b. ‘Abdülmaksûd b. ‘Abdurrahîm), Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrut 2012, c. V, s. 101; Kuşeyrî, *Letâifü’l-İşârât*, c. III, s. 257. Buna karşın İbn Ebî Zemenîn ise şeytanın önce ona vesveselerle geldiğini daha sonra Allah’ın izin vermesiyle bedeninde yedi yıl bir ay kaldığını söylemektedir. Bkz. Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh b. İsâ Muhammed b. el-Mürri İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, (thk. Ebû ‘Abdillâh Hüseyin b. ‘Ukkâşe -Muhammed b. Mustafa el-Kenz), el-Fârûku’l-Hadîse, Kâhire 2002, c. IV, s. 93.

⁷³ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 72.

⁷⁴ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 72.

Kur'ân'ın Allah'ın fiili olduğunu reddettiğinden müşriklerin söylediği "Allah'a iftira eden ve Kur'ân'ı uyduran Muhammed'dir" iddialarıyla özdeşleşen bir cümleyi sarf etmişlerdir.⁷⁵ Dolayısıyla onlar, Kur'ân konusunda Allah'ın fiilini reddetmekle birlikte insanın kötü fiillerini O'na izâfe etmekten çekinmemişlerdir.⁷⁶

Cübbâî, peygamberlerin şefaatiyle günahkârların cehennemden çıkacağını söyleyen Haşviyye'yi şefaatin olmayacağını dile getiren Bakara 254, Lokmân 33 ve Şu'arâ 100. âyetlerine atfen "zındık", "şaşkın", "cahil" ve "sarhoş" kelimeleriyle zemmetmiştir. Ayrıca Cübbâî onları, Yezîd hakkında kullanılan "Allah'ın kazası üstün, kaderi galip gelmiştir"; fakir kimselerin mallarına el konulduğunda bunun "Allah'ın rızkı" ve Kâbe mancınıklarla yıkıldığında bunun "Allah'ın kaderi" olduğunu söyleyen cebir anlayışına sahip olanları desteklemekle itham etmiştir.⁷⁷

Cübbâî, "Ey inananlar! Sizden olan buyruk sahibine itaat edin."⁷⁸ fermanınca devlet başkanının Kur'ân'a göre gerekli olduğunu ve başı olmayan bir şeyin sonunda zayı olacağını söylemektedir. Ona göre Türk hakanları, Necâşi ve Kayser gibi liderler sahip oldukları önemli meziyetlerden dolayı yönetici oldular. Ancak o, Haşviyye'yi korkak, gaddar, günahkâr, zâlim, câhil, fesat konusunda en önde gidenlerin imâmetine rıza göstermekle itham etmiştir. Zira isim vermeden onların imâm olarak benimsedikleri kişilerin bazılarının güvercinlerle vakit geçirdiklerini, horoz dövüştürdüklerini, koçları vuruşturduklarını, köpekleri dövüştürdüklerini, bozgunculuk yaptıklarını, insanları köleleştirdiklerini, dini bozduklarını; fakirlerin mallarıyla atlar, çalgılar ve câriyeler satın aldıklarını, şarap içtiklerini, Yahudi ve Hristiyanları izzet sahibi yaptıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre Haşviyye "Zulmedenlere meyletmeyin, sonra size ateş dokunur."⁷⁹, "Doğrularla beraber olun."⁸⁰

⁷⁵ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 72.

⁷⁶ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 75.

⁷⁷ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 76.

⁷⁸ Nisâ 4/59.

⁷⁹ Hûd 11/113.

⁸⁰ Tevbe 9/119.

ve “*Küfrün önderlerine karşı savaşın.*”⁸¹ âyetlerine muhâlefet etmiş ancak buna rağmen doğru yolda olduklarını iddia etmiştir.⁸²

Cübbâî, isim vermeden “bir grup” ifadesiyle Haşviyye’den bazılarının Allah’ı bilmenin zorunlu olduğunu söylediklerini belirtmiş ancak “*Ona iki göz vermedik mi? Bir dil, iki dudak.*”⁸³ âyetine göre Yüce Allah’ı bilmenin iktisabî olduğunu açıklamıştır.⁸⁴ Bu bağlamda Haşviyye’nin Allah’ın ilminin kulları günaha zorladığını iddia ettiklerini ancak Allah’ın olacak şeyleri bilmesinin bunu gerektirmediğini ve böyle bir şeyin kabulünün küfür olduğunu söylemiştir. Ona göre Haşviyye’nin böyle düşünmesine neden olan şey, onların doğruyu yanlıştan ayırma kapasitelerinin yeterli olmayışdır.⁸⁵ Cübbâî’ye göre günahlar, insanların fiilleri sonucunda meydana gelmektedir. Çünkü Allah açısından bir şeyi bilmek onu yapmayı zorunlu kılmamaktadır.⁸⁶ Zira Allah “*İçinizdeki mücahitleri ve sabırlı olanları tespit edene kadar sizi elbette deneyeceğiz.*”⁸⁷ âyeti gereğince insanların aktif olmalarını istemektedir.⁸⁸ Yine onları istidât konusunda Âl-i ‘İmrân 97, Nisâ 25 ve Duhân 11. âyetlerine muhâlefet etmekle suçlamıştır. Zira bu âyetler insanın bir şeyi yapma konusunda istidâdının olduğunu göstermektedir. Ancak Cübbâî’ye göre onlar kendilerine bahsedilen bu istidâtı inkâr ettiler ve “Bizim dinimiz koca karı dinidir. Bizim yanlısımız yoktur. Bizler sünnet ve cemaât dışında bir şey bilmeyiz. Bizim ne fiilimiz ne de istidâtımız vardır.” cümleleriyle mâzur olduklarını beyan etmişlerdir.⁸⁹ Bu sözlerinden dolayı onları “câhiller” olarak niteleyen Cübbâî; Allah’ın, kullarını güçlerinin yettiği şeylerle mükellef tuttuğunu ve onları günah işlemeye icbar etmediğini söylemiştir.⁹⁰

⁸¹ Tevbe 9/12.

⁸² Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 81-83.

⁸³ Beled 90/8-9.

⁸⁴ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 86.

⁸⁵ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 88.

⁸⁶ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 89.

⁸⁷ Muhammed 47/31.

⁸⁸ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 89.

⁸⁹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 93.

⁹⁰ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 93.

Haşviyye, “*Yıldız ile de onlar yollarını bulurlar.*”⁹¹ âyeti gereğince yıldızlar vasıtasıyla “gayb’ın” bilinebileceğini iddia etmiştir. Ancak Cübbâî’ye göre bu âyetin manası “*Karaların ve denizlerin karanlıklarında kendileriyle yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O’dur.*”⁹² âyetiyle aynıdır. Dolayısıyla yıldızlar, dünyada yol bulmak içindir ve gayb bilgisine delâlet etmezler.⁹³ Ayrıca “*De ki: ‘Göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.*”⁹⁴ âyetine göre gayb bilgisi sadece Allah’a aittir.

Cübbâî’nin, Haşviyye’ye yönelik olarak Allâh’ın gözle görülmesi/ru’ye-tullâh; Deccâl; kabir azabı; Hz. Âdem, Hz. Havvâ, Hızır b. ‘Âcil ve Hz. Nûh’un gemisinin Kâbe’yi haccetmesi; Hârut ve Mârût’un Zühre’yle ilişkiye girmesi; Hz. Yûsuf’un Züleyha’ya şehevî olarak meyletmesi; Hz. Süleymân’ın yüzüğünün çalınıp bir müddet saltanatından mahrum olması ve Kur’ân’ın yaratılmışlığı gibi konularında âyetlere atıf yaparak yaptığı eleştirilerde haklılık payı bulunmaktadır. Zira bu konuların bir kısmı bilindiği üzere isrâîlî riveyetlere dayanmakta, bir kısmı peygamberlerin masumiyetine hâle getirmekte ve bir kısmı da öteden beri tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Diğer taraftan Cübbâî’nin, Haşviyye’nin kader konusunu ileri sürerek kötü amellerini Allah’a isnat etmelerine yönelik eleştirileri ayrı bir önem arz etmektedir. Zira Kur’ân açık bir şekilde amellerin insanların hür iradeleri sonucunda meydana geldiğini ve bu konuda yegâne sorumlunun “*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez*”⁹⁵ âyetinde de belirtildiği üzere bu fiilleri işleyen kişi olduğunu beyân etmiştir. Bundan sonraki kısımda Cübbâî’nin, Şîa ve Râfizîler’e yönelik yaptığı eleştire ve değerlendirmelere değineceğiz.

3. Şîa ve Râfizî Mezhebine Karşı Delil Olarak Kullandığı Âyetler

Cübbâî, Haşviyye hakkında kullandığı sert ve tekfirci üslubu Şîa’ya karşı kullanmamıştır. Bu bağlamda Şîa’yı, kendi düşüncelerine daha yakın gördüğünü

⁹¹ Nahl 16/16.

⁹² En’âm 6/97.

⁹³ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 92.

⁹⁴ Neml 27/65.

⁹⁵ Fâtır 35/18.

söylemek mümkündür. Zira onlar hakkında kullandığı “Şîa’ya gelince onlar arasında hakkı söyleyen, aşırılıkları bulunmayan, tevhit ve adâleti kabul eden bir fırka vardır”⁹⁶ cümleleri bunu desteklemektedir. Buna karşın Râfizîleri “İyiliği tavsiye etmeyi ve kötülükten sakındırmayı kabul etmeyen, Hz. Ali’ye imâmet konusunda biat etmedikleri için selefi, delâletle suçlayıp tekfir eden ve kazancı, nasıl olursa olsun helal kabul eden”⁹⁷ cümleleriyle eleştirmiştir. Bu konudaki kanıtlarının imamlarının söylediği “Sizin dışınızdaki herkes kâfirdir. Yeryüzü size miras bırakılmış ve içindeki her nimet ister hırsızlık ister yağma ister emânete hıyânet ederek alınsın sizlere helaldir. Hac, size farz değildir. Allah yolunda cihat etmeniz gerekmez. Namaz ve zekât yoktur. İyiliği tavsiye etmeyin ve kötülükten alıkoymayın. Mazluma yardım ederek Zâlimi zelil etmeyin. Sizlere dininizi açıklayacak imâm gelinceye kadar dine destek çıkmayın”⁹⁸ tarzındaki cümleleri olduğunu söylemiştir. Râfizîler’e göre “imâm” gaybı bilir. Çünkü imâmın önünde göklere kadar yükselen bir direk bulunmaktadır. İnsanlara gaybdan haber vermek istediğinde bu direğe bakar ve kendisine yöneltilen soruların cevabını burada yazılı olarak bulur. O, Hz. Mûsâ ve Hz. İsmâ’il’in gösterdiği ölüleri diriltme, alaca hastalarını ve körleri iyileştirme mu‘cizelerinden daha fazlasını gösterecektir. Kur’ân’ın te’vîl bilgisi sadece imamın yanında olup insanların bildiği sadece Kur’ân’ın tefsiridir.⁹⁹ Cübbâî, bu iddialarından dolayı kelâmcıların onları “Sizi aziz kılacak imâmınız Manseh b. İbrâhîm gelinceye kadar iyiliği emredip kötülükten sakındırmayın. Zâlimden intikam almayın. Talan, hırsızlık ve hile gibi yollarla elde ettiğimiz mallar bizimdir. Çünkü insanlar bizim kölelerimizdir. Kölenin malı da efendisine aittir.”¹⁰⁰ cümlelerini söyleyen Yahudilerin Câlûtiyye koluna benzettiklerini söylemiştir.

Cübbâî’ye göre Râfizîler on gruptan oluşmaktadır. O, Bâtihiyye’nin “insanların cezalandırılması Hakîm’in hikmetine uygun düşmez ve sürekli azap gören kişi öleceğinden cehennem ehlinin sonsuza dek ateşin içinde lezzet ve nimetler içinde

⁹⁶ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 98.

⁹⁷ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 98.

⁹⁸ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 98.

⁹⁹ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 99.

¹⁰⁰ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 99.

kalacaklar”; Eflehiyye’nin “Allah her surette temessül etmiştir”; Betriyye’nin “Allah Resûlü Ali’ye, Ali oğlu Hasan’a, Hasan da kardeşi Hüseyin’e vasiyette bulunmuştur ve vasiyet bundan sonra kesintiye uğramıştır” görüşünde olduklarını belirtmiştir. İsim vermeden Râfîzîler’den bazılarının “Ebû Bekir, Ömer ve Müslümanlar, Ali’den önce bir imâm kabul ettiklerinden dolayı kâfir olmuşlardır. Ali; Ebû Bekir ve Ömer’i öldürmediği ve kızını Ömer’le evlendirdiği için kâfir olmuştur. Zira kâfir bir erkek, mü’min bir kadınla evlenemez.”¹⁰¹ dediklerini nakletmiştir. Diğer bir fırkanın da imâmeti Ali b. Ebî Tâlip’e önceledikleri için bütün Muhâcir ve Ensar’ın kâfir olduklarını söylediklerini aktarmıştır. Cübbâî bu iddiaları dillendirenlere “Yazıklar olsun size! Ali, Kur’ân ile hükmettikleri için Ebû Bekir ve Ömer’in imâmetine rızâ göstermiştir.”¹⁰² cümleleriyle karşılık vermiştir.

Râfîzîler, Ca‘fer b. Muhammed’den: “Dünyanın ömründen bir gün kalsa bile Allah o gün Ali’nin evlatlarından birini zulümle dolan dünyayı adâletle doldurmak için dünyanın ömrünü uzatacağını” ve “bu kişinin gaybı bildiğini, kendisinin ve taraftarlarının yaralandıkları halde ölmeyeceklerini” sözünü nakletmişlerdir.¹⁰³ Cübbâî onların bu iddialarına “Eğer Ali, gaybı bilseydi İbn Mülcem tarafından öldürülmezdi” cümlesiyle itiraz etmiştir.¹⁰⁴ Ona göre “*Kendinizi öldürmeyin.*”¹⁰⁵ ve “*Tedbirinizi alın.*”¹⁰⁶ âyetleri Müslümanların gerekli tedbirleri almaları gerektiğini anlatmaktadır. Ayrıca Nûr 26. âyeti Hz. Âişe’ye atılan iftirayı Hz. Muhammed’in bilmediğini, Sâd 22. âyeti Hz. Dâvud’un melekleri tanımadığını, Âl-i ‘İmrân 37 ve Meryem 37. âyetleri Hz. Zekeriyâ’nın Hz. Meryem’e yiyeceklerin nerden geldiğini bilmediğini, Kasas 15. âyeti Hz. Mûsâ’nın yumruğunun Kıptiyi öldüreceğini bilmediğini ve ‘Ankebût 33. âyeti de Hz. Lût’un yanına gelen melekleri tanımadığını anlatmaktadır. Bütün bunlar Cübbâî’ye göre imamın gaybı bildiği inancına sahip olan

¹⁰¹ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 100-101.

¹⁰² Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 101.

¹⁰³ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 104. Hz. Ali ile ilgili rivâyetler için bk. Orhan Yılmaz, *Rivâyetlerde Hz. Ali*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015, s. 38-45.

¹⁰⁴ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 105.

¹⁰⁵ Nisâ 4/29.

¹⁰⁶ Nisâ 4/71.

Râfizîlerin Kur'ân'ı ve peygamberliği inkâr ettiğine delildir.¹⁰⁷ Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Hamza'nın öldürülmeleri, Hz. Peygamber'in yaralanması dikkate alındığında Râfizîler'in, imamlarının yaralanıp öldürülmeyeceğini iddia etmeleri boş bir kuruntudan ibarettir.¹⁰⁸ “Eğer gaybı bilseydim, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı.”¹⁰⁹ âyeti Râfizîler'in, imamın gaybî bilgilere vâkıf olacağı görüşünü boşa çıkarmaktadır.¹¹⁰ Ayrıca Cübbâî, Râfizîler'in imâmın hayvanlarla konuşma yeteneklerinin olduğunu dile getirmelerinin anlamsızlığını belirtmiştir.¹¹¹

Cübbâî'nin Râfizîler'e yönelttiği eleştirilerden biri de Vâkıa' 27 ve 41. âyetlere istinâden “Allah'ın dünyayı yaratmadan önce arşın sağındaki gölgeliklerde Hz. İbrâhîm, Hz. Muhammed, Ali ve diğer peygamberlerle vasîlerin; soldaki gölgeliklerde ise Firavun, Kârûn, Hâmân, Ebû Bekir ve Ömer vardı”¹¹² iddialarına yöneliktir. Ayrıca Cübbâî, Râfizîler'in Âdem'in nesli konusunda dile getirdiklerinin isrâîlî rivâyetlere dayandığını ifade etmiştir. O, Râfizîler'in iddialarını şu şekilde zikreder: “İblis, Âdem'in çocuklarının çokluğuna haset etti ve bir adaya giderek kendisiyle cinsel temasa girdi. Bir yumurta yumurtladı ve bu yumurtadan ay gibi güzel bir kız çocuğu çıktı. Bu çocuk büyüyünce Havvâ, Âdem'e Şit'in oğlunu İblîs'in kızıyla evlendirmesini önerdi. Bunun üzerine Âdem, Şit ve eşine: “Çocuğunuzu, İblîs'in kızıyla evlendirin. Zira biz ondan daha asil bir kız görmedik.” dedi. Şit ve eşi bu teklifi kabul etti ve böylece İblîs'in nesli Âdem'in nesliyle karıştı”.¹¹³ Râfizîler'in diğer bir iddiasının ise “İblîs, Havvâ'yı kandıran yılanla evlendi. Bu yılan yumurtladı ve yumurtalardan bir sürü kız çocuğu meydana geldi. Âdem de bu kızları, Şit'in oğullarıyla evlendirdi. İyilik yapanlar Şit'in çocuklarından, kötülük yapanlar da İblîs ve yılanın

¹⁰⁷ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 105-107.

¹⁰⁸ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 107.

¹⁰⁹ A'râf 7/188.

¹¹⁰ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 110.

¹¹¹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 111.

¹¹² Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 112.

¹¹³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 114.

neslinden türediler” olduğunu belirtir. Cübbâî, konu hakkındaki iddialarını “*Mallarına ve evlatlarına ortak ol.*”¹¹⁴ âyetine dayandıran Râfîzîleri, “*Ey Âdemoğulları! Şeytan sizleri fitneye düşürmesin*”¹¹⁵ âyetine aykırı davranmakla itham etmiştir.¹¹⁶

Cübbâî’ye göre İmâmiyye râvileri, Hz. Ebû Bekir’in Fedek arazisini Hz. Fâtıma’dan zorla aldığını ve kölesi Kunfuz’un mescitten çıkarken Hz. Fâtıma’yı tekmelediğini ve bunun üzerine çocuğunu düşürdüğünü nakletmişlerdir. Ayrıca onlar, Hz. Fâtıma’nın “*Evlerinizde oturun.*”¹¹⁷ ve “*Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mü’minlerin kadınlarına söyle, (dışarı çıktıklarında) dış giysilerini üzerlerine alsınlar.*”¹¹⁸ âyetlerine muhâlefet ettiğini söylemişlerdir. Ehl-i beyte olan sevgisiyle bilinen Cübbâî, onların bu sözlerini “Eğer Yahudiler, Hristiyanlar, Hâricîler ve Ehl-i beyt’e buğz etmek isteyenlerden biri Hz. Fâtıma’yı kötölemek istese bu yalan sözden daha fazlasını söyleyemezdi”¹¹⁹ diyerek tenkit etmiştir. Diğer taraftan “*Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler*”¹²⁰ âyetine göre Hz. Ali’nin evde oturup eşi Hz. Fâtıma’yı işleri için dışarı göndermesinin imkân dâhilinde olmadığını belirtmiştir. Öte taraftan Fedek arazisi, fetih yoluyla alındığı için Haşr 7-8. âyetlerine göre bütün Müslümanlar gibi Hz. Fâtıma’nın da bu arazide hak sahibi olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir’in ondan bu araziyi alması ve ona eziyet etmesi/ettirmesi asla söz konusu değildir. Cübbâî, bu olayı uyduran İmâmiyye’yi “Kur’ân’ı bilmeyen, temyiz sahibi olmayan, bilmediğini de bilmeyen ve cahilleri taklit eden” kimselere benzetmiştir.¹²¹ Bu yüzden Cübbâî onların, “*Bilakis, hakkı, batulın üzerine fırlatırız, o da*

¹¹⁴ İsrâ 17/64.

¹¹⁵ A’râf 7/27.

¹¹⁶ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 114.

¹¹⁷ Ahzâb 33/33.

¹¹⁸ Ahzâb 33/59.

¹¹⁹ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 150.

¹²⁰ Nisâ 4/34.

¹²¹ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 150-151.

onun beynini parçalar, böylece batıl sönüp gider. (Allah'a) isnat ettiğiniz vasıflardan dolayı yazıklar olsun size!"¹²² âyetinin muhatabı olduklarını söylemiştir.¹²³ Cübbâî'nin İmâmiyye'yi eleştirdiği hususlardan biri de onların, uydurma olduğu bilinen "Dünya sona ermeden ehl-i beytimden bir adam Araplara yönetici olur ve zulümle dolan dünyayı adâletle doldurur"¹²⁴ rivâyetini Hz. Peygamber'e nispet etmeleridir.¹²⁵

Cübbâî'nin, Râfîzîler'in imâma biat etmeyen herkesi küfürle itham etmeleri; imâmın masum olduğu ve o gelinceye kadar ibadetin gerekli olmadığı; Hz. Âli'nin gaybı bildiği gibi konularda âyetlere atıf yaparak ortaya koyduğu eleştirilerde haklılık payı bulunmaktadır. Zira Kur'an'ın sarıh beyanlarına göre "Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez" âyetinde açıkça ifade edildiği üzere gayb sadece Allah tarafından bilinir. Diğer taraftan imâma biat etmek, Kur'an'ın ortaya koyduğu imân şartları arasında yer almamaktadır. Bu yüzden imâma biat etme konusunda Râfîzîlerin ortaya koyduğu görüşlerin dinî bir dayanağı bulunmamaktadır. Ayrıca Râfîzîler'in bu bağlamdaki âyetleri mezhepsel bir bakış açısıyla yorumladıklarını söylemek yanlış olmasa gerektir. Makalemizin son bölümünde Cübbâî'nin, Hâricîlere yönelik tenkitlerine yer vereceğiz.

4. Hâricî Mezhebine Karşı Delil Olarak Kullandığı Âyetler

Cübbâî'nin verdiği bilgilere göre Hâricîler, Hz. Osman'ın öldürülüşünün meşruluğu hakkında şöyle dediler:

"Osman ahdini bozup Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine muhâlefet etti. Akra-balarını kayırıp Firavun gibi kurbacı ihdas etti. 'Ammâr ve İbn Mes'ud'a dayak attırdı. Ebû Zer'i Medine'den sürgün etti. Ahdini bozunca da "Ey Nebi! Kâfirlerle ve münâfiklarla cihat et, onlara sert davran! Onların barınakları cehennemdir. O, ne

¹²² Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 151.

¹²³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 151.

¹²⁴ Hadis için bk. Süleymân b. Ahmed. b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağır*, (thk. Muhammed Şekûr Mahmûd), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, Hadis no: 1181. Ayrıca bk. Tirmizî, *Fiten*, 52.

¹²⁵ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 152.

kötü dönüş yeridir!”¹²⁶ ve Mâide 45, Fetih 10. âyetlerinin muhatabı oldu. Böylece Osman, Kur’ân’dan başka bir şeyle hüküm verdiği için kâfir olmuştur. Bunun için Muhâcir ve Ensâr, onun öldürülmesine icmâ ile karar verdiler”¹²⁷.

Harîcîlerin, Hz. Osmân’ın şehit edilmesine dair söyledikleri bu menfur cümlelerine hiçbir eleştiri getirmeyen Cübbâî, bu konuda Mu‘tezile’nin şu görüşünü aktarmıştır.

“Her kim, Osmân’ın mazlum olarak öldürüldüğünü iddia ederse; Muhâcir, Ensâr ve bunlara iyilikle tabi olanların, mü’min bir imâmı öldürerek İslâm’dan çıkıp irtidât ettiklerini söylemiş olur. Zira Allah şöyle demektedir: “Yanlışlıkla olması dışında bir mü’minin bir mü’mini öldürmeye hakkı yoktur.”¹²⁸ Onlar, Osmân’ı yanlışlıkla değil, kasten öldürdüler. Öldüren ve buna göz yuman eşittir. Eğer Osmân mazlum olarak öldürülseydi; Ali’nin onların biatını kabul etmesi helal olmazdı.”¹²⁹

Cübbâî, Mu‘tezile’nin bu görüşüne şu cümleleriyle iştirak etmiştir:

“Osmân, Müslümanlar’ın icmâsıyla öldürülmüştür. Bu durum, zâlim ve Kur’ân’ın hükümlerine muhâlefet eden yöneticiler için geçerli bir sünnettir. Zira Müslümanların böyle bir yöneticiyi azletmeleri gerekir. Eğer bu yönetici azledilmeyi reddederse, bu durumda, Müslümanlar’ın Osmân’ı öldürdükleri gibi onu öldürmeleri helal olur.”¹³⁰

Cübbâî, Hz. Osmân’ın öldürülüşünün meşruluğu hakkında bir başka yerde şu cümleleri sarf etmiştir:¹³¹ “Osmân, ya haklı bir yöneticiydi ki bu durumda düşmanlarıyla mücadele etmesi ve kendini tehlikeye atmaması gerekirdi. Ya da yöneticiliğe layık biri olmadığından ümmete musallat olmaması gerekirdi. Buna göre Osmân, her iki durumda da zâlim biriydi.”¹³²

¹²⁶ Tevbe 9/73.

¹²⁷ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 133.

¹²⁸ Nisâ 4/92.

¹²⁹ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 134.

¹³⁰ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 134.

¹³¹ Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 137.

¹³² Cübbâî, *Kitâbü’l-Makâlât*, s. 137.

Cübbâî'ye göre Hâricîler alt kolları hariç: İbâziyye, Sufriyye, Ezârika ve Necdiyye olmak üzere dört gruba ayrılmışlardır. Ona göre Sufriyye Mâide 44 ve Tevbe 29. âyetlere istinâden Allah'a karşı gelen herkesin öldürülmesini, evlatlarına ve mallarına el konulmasını uygun gören kimselerdir. Buna karşın İbâzîler bu kişilerin çocuklarının esir alınmasını ve mallarına el konulmasını câiz görmezler. Zira onlar kelime-i şehâdet getirdikleri için malları çocuklarına aittir. Eğer Allah'ın kitabına muhâlefet eder ve imamsız olurlarsa kanları helal olur. Zira Müslümanlardan birinin imâm olarak tayin edilmesini emreden Hz. Peygamber'in buyruğuna muhâlefet ettikleri için mürted olurlar. Necdiyye ve Ezârika'ya göre bir mü'minin, komşusu aç iken karnını doyurması ve giyecek elbisesi yokken elbise giymesi helal değildir. Sebe 46. âyeti gereğince Müslümanlardan bir kişinin yönetici olması gerekir. Zira Allah, bir kişi bile olsa bu âyete göre kıyâm etmeyi ona farz kılmıştır. Ezârika yirmi kişi olmayınca kıyâm etmeyi Enfâl 65. âyete göre uygun görmemiştir. Onlardan bazıları da kıyâm etmeyi kırk kişi şartına bağlamıştır. Zira Hz. Peygamber kırk kişiyle kıyâm etmiştir. Cübbâî, kıyâmın ancak bir imâm ve üç yüz on kişiyle gerçekleşmesi gerektiğini mensubu bulunduğu Mu'tezile'ye dayandırarak Haricîler'in kıyâm konusundaki görüşlerinin hatalı olduğunu ifade etmiştir.¹³³

Cübbâî, Hâricîler'in Nisâ 92. âyeti delil göstererek Hz. Ali, Muhâcir ve Ensâr'ı küfürle itham ettiklerini söylemektedir. Zira onlara göre Ali'nin amacı yönetici olup Müslümanların kanını dökmektir. Ali, Müslümanların kanını kasten döktüğü, Muhâcir ve Ensâr da buna destek verdikleri için küfre düşmüşlerdir. Cübbâî,

¹³³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 138-139.

onların bu iddiasını “*Onların bu şahitlikleri yazılacak ve onlara sorulacaktır*”¹³⁴ âyetiyle reddetmiş¹³⁵ ve Hz. Ali, Muhâcir ve Ensâr’ın mürted olduklarına dair söyledikleri sözlerden dolayı onların hesaba çekileceklerini ifade etmiştir.¹³⁶ Yine Cübbâi, Hâricîler’in bu iddialarının “*İftira eden muhakkak perişan olur.*”¹³⁷ ve “*Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz konuda hüküm Allah'a aittir.*”¹³⁸ âyetlerince batıl olduğunu söylemiş ve Hz. Ali’nin amacının Müslümanları öldürmek değil; Kur’ân’ı ikâme etmek ve dini desteklemek olduğunu belirtmiştir. Cübbâi’ye göre Hz. Ali’nin, Müslümanların kanını dökmedeki referansı: “*Eğer mü’minlerden iki topluluk birbirleriyle savaşılırsa aralarını bulun. Biri diğerine saldırırsa Allah’ın emrine uyuncaya kadar saldırgan tarafla savaşın.*”¹³⁹ ve “*Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayanlarla savaşın!*”¹⁴⁰ âyetleri idi.¹⁴¹ Ayrıca ona göre Ebû Bekir, Ömer ve Ali, Allah’a itâat eden kişilerdir ve “*Ey iman edenler,*

¹³⁴ Zuhruf 43/19.

¹³⁵ Bu âyet, pek çok müfessire göre meleklerin dışı olduğunu söyleyen kâfirlerle alakalıdır. Açıklamalar için bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c. III, s. 187; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 237; Ebû ‘Abdillah Muhammed b. ‘Ömer Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1420, c. XXVII, s. 625; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. VIII, s. 68; ‘Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2014, c. II, s. 518.

¹³⁶ Cübbâi, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 141.

¹³⁷ Tâhâ 20/61.

¹³⁸ Şûrâ 42/10.

¹³⁹ Hucurât 49/9.

¹⁴⁰ Tevbe 9/29. Bu âyet müşrikler ve Ehli Kitap hakkında nâzil olmuştur. Açıklamalar için bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/43; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. VI, s. 1778-1779; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*, (thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. ‘Âşûr), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 2002, c. V, s. 26-28; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 252-254; Ebû Muhammed ‘Abdülhak b. Gâlib b. ‘Abdirrahmân İbn ‘Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (thk. ‘Abdusselâm ‘Abduşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1422, c. III, s. 21-23; Cemâlüddin Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, (thk. ‘Abdurrezâk el-Mehdî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1422, c. II, s. 249-250; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yayınları, İstanbul 2001, c. IV, s. 351-366.

¹⁴¹ Cübbâi, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 143.

Allah'a ve Peygamber'ee itaat edin ve sizden olan ülü'l-emre (idarecilere) de itaat edin."¹⁴² âyetinde yöneticilere itaat etmek Müslümanlara farzdır. Dolayısıyla idareciye itaat etme konusunda Ebû Bekir, Ömer ve Ali arasında bir fark yoktur.¹⁴³ Hâricîler; Ali, Muhâcir ve Ensar'ı; Osmânîler, Osmân'ı öldüren ve buna sessiz kalan herkesi; İmâmiyye'ye de Ali yerine Ebû Bekir ve Ömer'i öne geçiren bütün Müslümanların kâfir olduklarını iddia etmişlerdir.

Cübbâî, din konusunda insanları taklit edip Kur'ân'a muhâlefet ettikleri için Mürcie, Nâsibîler ve İmâmiyye ile birlikte Hâricîler'in de İslâm'dan çıktığını belirtmiştir.¹⁴⁴ Zira ona göre İslâm dini "Rabbinizden size indirilene uyun."¹⁴⁵ "Rabbinden sana vahyolunana uy."¹⁴⁶ "Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırurlar."¹⁴⁷ âyetleri gereğince sadece Kur'ân'dan öğrenilmelidir. Ona göre hadisler ya illetli ve çelişkili ki zaten bunlara itibar edilmez ya da Kur'ân'a uygundur. Kur'ân'a muvâfık olan hadislerle gelince, Kur'ân zaten bunlara ihtiyaç bırakmaz.¹⁴⁸ Cübbâî'nin bu ifadeleri, dini meselelerde sadece Kur'ân'ın referans alınması gerektiğini imâ etmektedir. Zira muhataplarını zemmederken "Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"¹⁴⁹ âyetine atıf yapmıştır.¹⁵⁰ Anck hadisler olmadan ibadetlerin şekillerini belirleme ve buna göre amel etme imkân dahilinde değildir.

Kanaatimizce Cübbâî'nin kitabının "Ebû Bekir'in Hilâfeti" başlığında naklettiği şu diyalog genel olarak mezhepler arasındaki ihtilafların ve tekfir geleneğinin ana nedenlerinden birini ortaya koymaktadır:

"Ebû Süfyân, Ali b. Ebî Tâlib'in yanına geldi ve: 'Ey Ebu'l-Hasan! Abdümenâfoğullarının, Temîm b. Mürreoğullarına tâbi olmasına ve onların kuyruğuna takılmasına razı mısın?' Ali ona Âl-i 'İmrân 118. âyeti okuduktan sonra şöyle dedi: 'Ey Ebû

¹⁴² Nisâ 4/59.

¹⁴³ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 144.

¹⁴⁴ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 145.

¹⁴⁵ A'râf 7/3.

¹⁴⁶ Ahzâb 33/2.

¹⁴⁷ En'âm 6/116.

¹⁴⁸ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 145.

¹⁴⁹ En'âm 6/38.

¹⁵⁰ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 147.

Süfyân! Müslüman olduktan sonra da fesat çıkarmak istiyorsun. ' Bunun üzerine Ebû Süfyân: 'Hâşimoğulları, imâmete Teym b. Mürreoğullarından daha layıktır. İsteyen bu sözüme kızsın isteyen de bunu kabul etsin.' Bunun üzerine Abbâs ona: 'Ey Ebû Hanzala! Bu sözün bir nasihat değildir. Çünkü Allah bizlere birlik olmayı emretti ve ihtilaflı haram kıldı.'"¹⁵¹

Ebû Süfyân'ın bu sözleri, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, bazıları için Câhiliyye dönemindeki yönetimde esas alınan "asâbiyet" duygusunun tekrar gündeme geldiğini göstermektedir. Buna göre devlet yöneticileri liyâkat yerine akrabalık ilişkilerine göre oluşmalı/oluşturulmalıdır. Devlet yönetiminde asâbiyet, her dönemde varlığını sürdürmekle beraber Müslümanların sayısı çoğaldıkça Mezhepler açısından buna "tarafgirlik" de eklenmiştir. Artık bazıları açısından kişilerin görüşlerinden ziyade mezheplerin görüşleri önem kazanmaya başlamıştır. Asâbiyet, tarafgirlik ve mezhep taassubu Kur'ân âyetlerinin tefsirinde ve kişilerin tekfirle itham edilmesinde kendine büyük oranda yer bulmuştur. Öyle gözüküyor ki Müslümanları zayıf düşüren bu çarpık anlayış, Kur'ân âyetlerini yorumlamada Tefsir usulü dikkate alınmadığı sürece devam edecektir.

Hâricîler'in; Muhâcir ve Ensâr'ın Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'ı Hz. Alî'den önce halife seçmeleriyle küfre düştüklerini iddia etmelerinin dinî dayanağı bulunmamaktadır. Zira hilâfet kurumu Müslümanların işlerinin yönetimi bağlamında vazgeçilmez bir öneme sahip olsa da imânî bir mesele değildir. Dolayısıyla bu bağlamda Cübbâî'nin âyetlere atıf yaparak yaptığı eleştiriler son derece isabetlidir. Ayrıca ilk üç halifenin tayini konusunda birtakım sıkıntılar olsa da neticede sahabe arasında bu konuda icmâ edilmiş ve Râfizîler'in iddia ettiği gibi bir hak gaspı olmamıştır.

¹⁵¹ Cübbâî, *Kitâbü'l-Makâlât*, s. 159.

Sonuç

Ebû Ali el-Cübbâî, incelediğimiz *Kitâbü'l-Makâlât* adlı eserinde muhataplarını eleştirirken atıfta bulunduğu bazı âyetleri Kurân bütünlüğüne ve bağlama uygun bir şekilde kullanmış ancak bazı ayetleri de bağlı bulunduğu Mu‘tezile mezhebinin görüşleri çerçevesinde tefsir ederek tarafgir bir tavır sergilemiştir. Cübbâî, Mürcie, Haşviye, Râfizî ve Hâricî mezhebi mensuplarının tamamını kâfir ve ehl-i kitaba hitap eden âyetlere atıf yaparak “tekfir” etmiştir. Buna ilaveten çok sert bir üslup kullanarak onları “sarhoş”, “uykucu” “câhil”, “zındık”, “mülhid”, “ehl-i ilhâd”, “temyiz gücü olmayan”, “câhillerin önde gidenleri”, “Kur’ân’ı anlamayan, onu tahrif eden” gibi ifadelerle de aşağılayıp yermiştir. Kanaatimizce onun muhataplarını eleştirdiği “kabir azabı”, “şefaat”, “cennet ve cehennem şu anda var oluşu” ve “Kur’ân’ın yaratılmışlığı” gibi konular öteden beri âlimler arasında tartışılmalı hususlar arasında yer almaktadır. Diğer taraftan bu konular imânî hususlar arasında yer almamaktadır. Bu yüzden muhataplarını kâfir ve Yahudilere hitap eden âyetlere atıf yaparak pek çok yerde “tekfir” etmesi doğru değildir.

Cübbâî, Mürcie’nin tövbe etmeden ölen büyük günah sahiplerinin günahlarının erteleneceği/bağışlanacağı; Haşviye’nin, Hz. Havvâ’nın Kâbe’yi haccettiği, Arafat’ta Hz. Âdem’le buluştuğu, meleklerin Hz. Âdem’i Kâbe’de elli bin yıl bekledikleri, Kâbe’nin Hz. Âdem’dan bir milyon yıl önce inşa edildiği; Allâh’ın kullar için takdir ettiği “kaderi” mühürlediği, cehennem için yaratılan kişilerin sâlih amelilerinin kendilerine fayda vermeyeceği, cennet için yaratılan kişilerin istedikleri amelleri yapabilecekleri ve bunların kendilerine zarar vermeyeceği; Hârût ve Mârût, güzel bir kadın olan Zühre’yle evlenince Yüce Allah’ın onu Güneş ve Ay’dan sonra gökyüzündeki en parlak yıldızla dönüştürdüğü, yıldızlar aracılığı ile gaybın bilinebileceği konularında isabetli eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca Râfiziler’in, gaybî bilgilerin imam tarafından bilinebileceği, Ebû Bekir, Ömer ve bütün Müslümanların Ali’den önce bir imâm kabul ettiklerinden dolayı kâfir oldukları, dünyanın ömründen bir gün kalsa bile Allah’ın, Ali’nin evlatlarından birini zulümle dolan dünyayı adâletle doldurmak üzere dünyaya göndereceği ve bu kişinin gaybî bilgilere vakıf

olacağı, kendisinin ve taraftarlarının yaralandıkları halde ölmeyecekleri, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Fâtıma'ya eziyet ettiği/ettirdiği hususlarında isabetli değerlendirmeler yapmıştır. Diğer taraftan İmâmiyye'nin Ali yerine Ebû Bekir ve Ömer'i öne geçiren bütün Müslümanların kâfir oldukları ve Hâricîler'in Hz. Ali, Muhâcir ve Ensâr'ı küfürle itham etmelerine yönelik isabetli eleştirilerde bulunmuştur. Ancak buna karşın Hâricîler'in Hz. Osman'ın öldürülüşünün meşruluğu hakkında söyledikleri menfur sözler karşısında suskun kalarak tarafgir bir tavır sergilemiş ve dolayısıyla ilmî ve objektif davranmamıştır.

Âyetlerin bağlamı, anlamı ve muhataplarını belirlemek için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu husus dikkate alınmadığında yanlış anlamların üretilmesi ve insanların haksız yere "tekfir" edilmesi her zaman ihtimal dahilindedir. Kanaatimizce Yüce Allah'ı inkâr etmedikçe "*Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek: 'Sen mü'min değilsin!' demeyin.*" (Nisâ 4/94) âyeti kible ehlinin tekfir edilmesinin Müslümanlar açısından Kur'ânî bir tavır olmadığını ortaya koymaktadır. Elbetteki insanların Kur'ân'a muhâlif söz ve fiilleri asla tasvip edilemez. Hiç şüphesiz Yüce Allah, yanlış söz ve fiillerinden dolayı insanları hesaba çekecektir. Kur'ân'a göre bu konudaki karar, din/ceza gününün yegâne sahibi olan Yüce Allah'a aittir. Diğer taraftan Kur'ân'ın lafzî okunuşu bir başka ifadeyle ne dediğinin iyice anlaşıl-maması Müslümanların birbirlerini tekfir etmelerine neden olmaktadır. Bu ise sonuçta Müslümanlar arasında ayrışmalara ve çatışmalara neden olmaktadır. Bu gibi hatalardan kurtulmak ve Müslümanlar arasındaki birliği tesis etmek için âyetleri yorumlarken Kur'ân bütünlüğünün göz önünde bulundurulması son derece önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (Thk. Muhammed 'Abdurrahmân el-Maraşlı), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1418.

- Barlak, Muzaffer, “İslâm İlim Tarihi İçinde Kelam Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt: XIV, Sayı: II, ss. 480-508.
- Ebüs-suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ, *İrşâdü'l- 'Akli 's-Selîmilâ Mezâye'l-Kitâbi'l- 'Keîm*, (Thk. Hâlid Abdülganî), Dâru'l-Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut-Lübna 2010.
- Ferrâ, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, (Thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1420.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. 'Abdullâh b. Manzûr ed-Deylemî, *Me'âni'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-Muhammed 'Ali en-Neccâr-Abdulfettâh İsmâ'îl Şelebî), Dâru'l-Mısriyye, Mısır ty.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzi', Tunus ty.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed 'Abdülhak b. Gâlib b. 'Abdirrahmân, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (Thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1422.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Arabistan 1419.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. İsâ Muhammed b. el-Mürrî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (Thk. Ebû 'Abdillâh Hüseyin b. 'Ukkâşe - Muhammed b. Mustafa el-Kenz), el-Fârûku'l-Hadîse, Kâhire 2002.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Garîbü'l-Kur'ân*, (Thk. Sa'îd el-Lihâm), yy., by., ty.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, (Thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1422.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Kuşeyrî, 'Abdülkerîm b. Hevâzin b. 'Abdilmelik, *Letâifü'l-İşârât*, (Thk. İbrâhîm el-Besyûnî), el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, Mısır ty.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, (Thk. es-Seyyid b. 'Abdûlmaksûd b. 'Abdurrahîm), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2012.

- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (Thk. Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Öztürk, Halil, “Kelâmî Fırkaların Tenkidinde Dil ve Üslûp: Abdülkâhir el-Bağdâdî Örneği”, *I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu “Dini, Dil ve İletişim”*, 2019, ss. 541-553.
- Râzî, Ebü 'Abdillâh Muhammed b. 'Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1420.
- Rençber, Fevzi, “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *e-Makâlat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2017, Cilt: X, Sayı: 1, ss. 77-102.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*, (Thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. 'Âşûr), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 2002.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. 'Abdilcebbâr b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kur'an*, (Thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. Abbâs Ğanîm), Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Bahru'l-'Ulûm*, yy., by., ty.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. b. Eyyûb, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, (Thk. Muhammed Şekûr Mahmûd), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, (Thk. Sıdkı Cemîl el-'Attâr), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2001.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed b. 'Ali en-Nisâbüri, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (Thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî), Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut 1415.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Ebü Ali Cübbâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993. c. VIII, s. 99-102.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yayınları, İstanbul 2001.
- Yılmaz, Orhan, *İbn Kayyim el-Cevziyye (Hadis-Sünnet Anlayışı)*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2019.
- Yılmaz, Orhan, *Rivayetlerde Hz. Ali*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân ve 'Îrâbihî*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.

Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi'Te'vîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-'İlmiyye, Beyrut 1995.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 465-484

Geliş Tarihi:06.10.2020 Kabul Tarihi:25.12.2020

Yayın:Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi:31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.806307>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GÜMÜŞHANE İLİNİN TARIMSAL POTANSİYELİ VE YATIRIM OLANAKLARI

Kurtuluş MERDAN*

Öz

Gümüşhane ili; bozulmamış doğal yapısı, iklimsel özellikleri, coğrafi konumu, bitki örtüsü ve toprağın verimliliği açısından yatırımcılara büyük bir potansiyel sunmaktadır. Geniş otlak ve yaylalara sahip olan Gümüşhane’de 174.389 hektar mera alanı bulunmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) illeri arasında mera varlığı en fazla olan il Gümüşhane’dir. Avrupa’nın en büyük organik çiğ süt üretim tesisi Gümüşhane’de bulunmaktadır. Hayvancılık işletmelerinin kaba yem ihtiyacı yılın sekiz ayı meralardan ve ekili arazilerden karşılanmaktadır. Organik tarım ve hayvancılık için ihtiyaç duyulan tarımsal üretim girdileri doğal olarak il içerisinde karşılanmaktadır. Bu çalışmayla, Gümüşhane ilinin tarımsal potansiyeli ve yatırım olanakları elde edilen veriler ışığında değerlendirilerek, ilin tarımsal kalkınma ve kırsal gelişim olanağını belirlemek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilin organik hayvancılık ve arıcılık için uygun mera ve yaylalara sahip olması, aromatik ve tıbbi bitkilerin üretimi için uygun arazilerin bulunması, meyve suyu işleme sanayisinin gelişmiş olması, pestil-köme üretiminde markalaşmış olması, balık için uygun su kaynaklarının bulunması, tarımda kimyasal gübre ve bitki koruma ürünü kullanımının son derece düşük olması, çeşitli bitkisel ürünlerin yetiştirilmesine uygun çok sayıda kapalı havzaya sahip olması, tarihi İpek Yolu üzerinde yer alması ve Yatırım Teşvik Sisteminde 5. Bölge içinde bulunması ve kalkınmada öncelikli iller arasında yer alması ilin yatırım ola-

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe Bölümü, kurtulus_merdan@gumushane.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4513-0920>.

naklarını artırmaktadır. Elde edilen bu bulgular Gümüşhane'nin tarımsal potansiyelinin ve sağlanan desteklemelerin yatırım yapmaya uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Organik tarım, Pestil-Köme, Yatırım olanakları.

Agricultural Potential and Investment Opportunities of the Province of Gumushane

Abstract

Gumushane province offers investors great potential in terms of its pristine natural structure, climatic properties, geographical location, vegetation and soil efficiency. With its large pastures and plateaus, Gumushane is home to 174,389 hectares of pasture area. The province with the most pasture presence among the Eastern Black Sea Regional Development Plan (DOKAP) provinces is Gumushane. The largest organic raw milk production plant in Europe is located in Gumushane. Livestock business' demand for roughage is met from pastures and cultivated fields for eight months of the year. Agricultural production inputs required for organic agriculture and livestock are naturally supplied from within the province. This study has aimed to determine agricultural and rural development possibilities of Gümüşhane province through the evaluation of agricultural potential and investment opportunities of the province based on the obtained data. In this context, the fact that the province has suitable pastures and plateaus for organic livestock and beekeeping, the presence of suitable land for the production of aromatic and medicinal plants, the development of the juice processing industry, branding in pestil-köme (fruit leather) production, having suitable water resources for fish, the use of chemical fertilizer and plant protection products in agriculture is extremely low, has a large number of closed basins suitable for the cultivation of various herbal products, its location on the historic Silk Road and being the fifth region in the Investment Incentive System and its presence among the priority provinces for development increases the investment opportunities of the province. The results obtained in this study show that the agricultural potential of Gümüşhane and the provided support are adequate for investments.

Keywords: Gümüşhane, Organic agriculture, Fruit pulp-köme, Investment opportunities.

Giriş

Gümüşhane ili Karadeniz Bölgesi'nin iç kısmında, tarihi İpek Yolu güzergâhında bulunmaktadır. İlin toplam yüzölçümü 6575 km² olup, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin 56'ncı büyük ilidir (Merdan, 2007: 4). Gümüşhane ilinin önemli bir kısmını dağlık alanlar oluşturmakta, orman arazisi dar bir alan içerisinde yer almaktadır. İlin arazisinin %59,6'sını dağlar, %29,4'ünü platolar ve %11'ini de ovalar oluşturmaktadır (Gümüşhane Valiliği, 1999: 22).

Gümüşhane ili, doğanın bakir kaldığı bir alan içerisinde ve Türkiye'de endüstriyel kirlenmenin en asgari düzeyde olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. İlin engebeli yapısı, arazilerin küçük ve parçalara ayrılmış olması ve maddi imkânsızlıklar, doğal dengeyi bozacak kimyasal ilaç ve gübre kullanımını da kısıtlamıştır. Bu bulgular ekseninde kurulu sınaî kapasitesi ve potansiyel varlıkları göz önüne alındığında Gümüşhane ili hammaddesi yörede bulunan daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı sektörleri verimli olarak sürdürebilme ve geliştirebilme olanağına sahiptir. Gümüşhane ili tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olup, en fazla gelir tarım sektöründen sağlanmaktadır (Merdan, 2007: 17; Merdan, 2014: 103; Merdan ve Okuroğlu, 2016: 11).

İlin arazi varlığı, 1950'li yıllarda çıkarılan toprak tevzi komisyonu haritaları, orman amenajman haritaları ve toprak su haritaları ile 766, 2613 ve 5602 sayılı eski kadastro kanunlarına göre yapılan çalışmalar baz alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda tespit edilen ilin arazi varlığı Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1: *Elde Edilen Kayıtlara Göre Gümüşhane İlinde Toplam Arazilerin İlçelere Dağılımı (2018)*

İlçeler	Tarım Alanı		Orman-Fundalık		Çayır-Mera		Tarım Dışı Alan		Yüzölçümü (ha)
	Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ha)	Oran (%)	
Merkez	23.988	13,33	72.449	40,27	56.087	31,18	27.376	15,22	179.900
Torul	7.763	7,40	64.608	61,59	22.291	21,25	10.238	9,76	104.900
Kürtün	4.963	6,12	39.726	49,04	29.958	36,99	6.353	7,84	81.000
Kelkit	65.068	42,95	30.301	20,00	49.975	32,99	6.156	4,06	151.500
Köse	16.211	39,54	5.874	14,33	5.180	12,63	13.735	33,50	41.000
Şiran	31.014	31,26	34.357	34,63	6.190	6,24	27.639	27,86	99.200
Toplam	149.007	22,26	247.315	37,61	169.681	25,81	91.497	13,92	657.500

Kaynak: <https://gumushane.tarimorman.gov.tr/Belgeler/2018/çalışma%20raporu.pdf>

Tablo 1’ de özetlenen bulgular tarımsal arazi varlığının daha çok Kelkit, Köse ve Şiran ilçelerini kapsayan Yukarı Fırat Havzasında olduğunu ortaya koymaktadır. İlde ormanlık alanlar sırasıyla Torul, Kürtün ve Merkez ilçeyi kapsayan Çoruh Havzasında, çayır ve meralar Kürtün, Kelkit ve Merkez ilçede, tarım dışı alanlar ise Köse ve Şiran’da yoğunlaşmaktadır. Yüz ölçümü açısından Merkez ilçeden sonra sırasıyla Kelkit, Torul ve Şiran ilçeleri gelmektedir.

İlde çayır ve mera alanlarının aşırı ve bilinçsizce otlatılması arazi yönetiminin düzensiz oluşu, eğim, erozyon ve heyelan gibi etkenlerin yanı sıra coğrafi yapının engebeli ve dağlık bir yapıya sahip oluşu arazinin yapısını olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluğu azaltabilmek adına ülke genelinde 4342 sayılı mera kanunu kapsamında, mera ıslahı ve amenajmanı projeleri uygulamaya konulmuş ve mera alanları ıslah edilmiştir (Okçu, 2012: 98).

Gümüşhane ili sahip olduğu orman varlığı ve özgün iklim koşulları ile hayvancılık için oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Bu mera alanı içerisinde 83.791 adet büyükbaş, 38.989 adet küçükbaş hayvan yetiştirilmektedir. Bu hayvanların kaba yem ihtiyacı yılın 8 ayı mera ve ekili arazilerden karşılamaktadır (URL 1).

Bu çalışma da Gümüşhane ilinin tarımsal potansiyeli ve yatırım olanakları sayısal bulgular ekseninde irdelenmiş ve Gümüşhane ilinde yatırım yapmayı özel kılan nedenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bilimsel yönünün oluşturulmasında, Tarım İl Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden, yazılı ve görsel basında yayımlanmış makale, seminer ve anekdotlardan yararlanılmıştır. Sayısal bulguların elde edilmesinde güncel verilerin kullanılmasına özen gösterilmiş, zaman zaman karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen bulgular Gümüşhane’nin tarımsal potansiyelinin yatırım yapmaya uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma Gümüşhane’nin tarımsal potansiyelini sadece Kelkit kuru fasulyesi açısından ele alan Soydaş (2019)’ın ve tarımsal faaliyetleri coğrafi esaslara göre ele alan Mete (2019)’nin çalışmalarından farklı olarak tarımsal potansiyeli bir bütün olarak ele almaktadır. Çalışma bu yönüyle benzerlerinden ayrılmakta ve alanında literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

1. Bitkisel Üretim

İl genelinde bitkisel üretim daha çok tahıllar üzerine yoğunlaşmakta, tahıl yetiştirmede nadas+tahıl sistemi uygulanmaktadır. İlde toplam 657.500 hektar alan bulunmakta, bu alanın 149.007 hektarı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: *Tarım Arazilerinin Dağılımı (2018)*

Arazinin Durumu	Alan (hektar)	%
Tarla Tarımı	42.678	28,64
Meyve Üretimi	1.679	1,13
Sebze Üretimi	832	0,56
Nadasa Bırakılan Arazi	20.477	13,74
Kullanılmayan Tarım Arazisi	83.341	55,93
Toplam Tarım Arazisi	149.007	100,0
Çayır-Mera Arazisi	169.681	
Orman Arazisi	247.315	
Tarım Dışı Arazi	91.497	
TOPLAM	657.500	

Kaynak: <https://gumushane.tarimorman.gov.tr/Belgeler/2018/çalışma%20raporu.pdf>

Gümüşhane ilinde tarım arazilerinin dağılımına yönelik bulgular Tablo 2’de verilmektedir. İlde kullanılmayan tarım arazisi yoğunlukta olmakla birlikte, tarım arazileri içerisinde en fazla tarla tarımı (%28,64) yapılmaktadır. Tarla tarımı içerisinde ise en fazla alan baklagil (%4,97) üretimine ayrılmıştır. İlde tarla tarımından (%28,64) sonra sırasıyla meyve (%1,13) ve sebze üretimi (%0,56) gelmektedir. İlin toplam tarım arazisi dışında kalan alanlarının büyük bir kısmını orman, çayır-mera ve tarım dışı araziler oluşturmaktadır (Tablo 2).

İlde meyve üretimi daha çok dut, elma, ceviz, fındık ve armut üzerine yoğunlaşmakta, daha çok iç tüketimi karşılamaya yönelik üretim yapılmaktadır. İlde elma, dut ve ceviz yetiştiriciliği için uygun alanlar bulunmakta, bu durum büyük potansiyel oluşturmaktadır. Sebze üretimi ise ilin ihtiyacını karşılamamanın çok ötesindedir. Sebze tarımının sınırlı oluşunda iklim en önemli engel olarak görülmektedir (URL 1).

Tablo 3: Tarım Ürünlerinin Üretim Alanlarına ve Üretim Miktarına Göre Dağılımı

Yıllar	Tarla Bitkileri		Meyve Bitkileri		Sebze Bitkileri	
	Üretim Alanı (ha)	Üretim Alanı (ha)	Üretim Alanı (ha)	Üretim Alanı (ha)	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Ton)
2002	530.140	13.700	8.780	8.780	530.140	162.311
2018	286.403	21.985	8.972	8.972	286.403	114.782
2019	292.866	21.788	8.634	8.634	292.866	107.331

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul.)

Tablo 3'te elde edilen bulgular, 2002 yılından 2019 yılına kadar olan dönem içerisinde Gümüşhane ilinin tarla bitkileri ve meyve bitkileri açısından üretim alanı ve üretim miktarında inişli çıkışlı bir seyir yaşandığını ortaya koymaktadır. Sebze bitkileri ise üretim alanı açısından inişli çıkışlı bir seyir izlerken, üretim miktarı açısından sürekli küçülmektedir (Tablo 3).

1.1. Tarla Bitkileri

İlde tarla bitkileri üretimi daha çok patates, buğday ve arpa ürünlerine yönelik yapılmaktadır. Bu ürünlerin yanı sıra fasulye ve şeker pancarı da diğer önemli tarla bitkileri arasında yer almaktadır. Gümüşhane'de kota uygulamasının olmadığı 2000 yılı öncesi dönemlerde şeker pancarı alanları artış gösterirken, günümüzde şeker pancarına uygulanan kotayla birlikte şeker pancarı ekim alanlarında kayda değer bir azalma meydana gelmiştir. Tarla bitkileri açısından şeker pancarının Türkiye üretimi içerisinde payı diğer ürünlerle kıyaslandığında oransal olarak çok düşük bir değer (%0,04) almaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: 2019 Yılı Tarla Bitkileri Verileri

Ürün Çeşitleri	Türkiye Üretimi (Ton)	Gümüşhane Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Buğday	19.000.000	37.932	0,20
Arpa	7.600.000	18.715	0,25
Şekerpancarı	18.025.528	8.100	0,04
Patates	4.979.824	38.302	0,77
Kuru Fasulye	225.000	3.601	1,60
Genel Toplam	63.835.101	107.331	0,17

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul.)

Tarla bitkilerine ait veriler Türkiye genelinde ve Gümüşhane özelinde Tablo 4’te özetlenmektedir. Elde edilen bulgular ekseninde buğday Gümüşhane ilinde tarla bitkileri arasında en fazla patates (38.302) ve buğday (37.932) üretimi gerçekleştirilmektedir. İncelenen dönemde patates ve buğdaydan sonra sırasıyla arpa, şeker pancarı ve kuru fasulye gelmektedir. Tablo 6’da verilen bulgular ışığında Gümüşhane ili kuru fasulyede %1,5, patatesten ise %0,77’lik bir söz sahibi olduğunu göstermektedir.

1.2. Meyve Bitkileri

Gümüşhane’de meyvecilik kültürü ve meyveciliğin tarihi, çok eskilere dayanmaktadır. Meyvecilik faaliyeti Torul, Kürtün ve Merkez ilçelerini çevreleyen dar alanda, daha çok öz tüketimi karşılama yönelik yapılmaktadır. Gümüşhane’de meyvecilik deyince ilk akla gelen elmadır. İlde geçmiş dönemlerde büyük ilgi gören elma üretimi, günümüzde önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkışında meyvecilik alanında modern gelişmelerin takip edilmemesi ve Türkiye standartlarının gerisinde kalınmasının önemli etkileri bulunmaktadır (Seminer, 2004: 51).

Günümüzde elma üretimi birinci sırayı almakla birlikte, üretim miktarı sürekli azalmaktadır. Yıllık üretim 8 bin tona yakinken, bu değer son yıllarda 3,6 milyon tona kadar gerilemiştir. Bu noktada elma üretiminin geliştirilmesi ve verimi artırmaya yönelik çalışmaların yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda yaşlanmış meyvelerin yenilenmesi ve verimi yüksek, bakımı kolay elma üretimi teşvik edilmesi gerekmektedir.

Tablo 5: 2019 Yılı Meyve Üretim Verileri

Ürün Çeşitleri	Türkiye Üretimi (Ton)	Gümüşhane Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı (%)
Elma	3.618.752	4.519	0,12
Armut	530.723	1.893	0,36
Ceviz	225.000	905	0,40
Fındık	776.046	861	0,11
Dut	69.317	1.160	1,67
Genel Toplam	22.335.132	11.796	0,05

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr/bitiselapp/bitisel.zul.)

Gümüşhane ilinde meyve üretimi sırasıyla elma, armut ve dut üretimi üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye’de ise bu ürünler içerisinde en fazla elma üretimi yapılmaktadır. Tablo 5’e göre elde edilen bulgular Gümüşhane’de üretilen dut (%1,67) ve cevizin (%0,40) Türkiye üretimi içerisindeki payının diğer ürünlere göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Sebze Bitkileri

Gümüşhane ilinde sebze üretimi daha çok ek gelir sağlamaya yönelik ya da öz tüketim amacıyla yapılmaktadır. 2019 yılı verilerine göre il genelinde 11.112 ton sebze üretimi gerçekleştirilmiştir (Tablo 6). Sebze üretimi ilin ihtiyacını karşılayanın çok ötesindedir (Seminer, 2004: 52).

Tablo 6: 2019 Yılı Sebze Üretim Verileri

Ürün Çeşitleri	Türkiye Üretimi (Ton)	Gümüşhane Üretimi (Ton)	Türkiye Üretimi İçindeki Payı(%)
Domates	12.841.990	3.158	0,02
Fasulye	596.074	3.036	0,51
Hıyar	1.916.645	2.718	0,14
Lahana	819.667	1.232	0,15
Biber	2.625.669	683	0,03
Toplam	31.089.644	11.112	0,04

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul).

Gümüşhane ilinde sebze üretim verilerine ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmektedir. Bu tabloya göre ilde en fazla domates üretimi gerçekleştirilmektedir. Türkiye üretimindeki payına bakıldığında ise ilin en fazla fasulye üretiminde söz sahibi olduğu görülmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2019 yılı verilerine göre Gümüşhane ilinde çiftçi kayıt sistemine kayıtlı yaklaşık 4 bin işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin önemli bir kısmı Köse ilçesinde yer almaktadır. Köse ilçesinde bulunan işletmeler ildeki toplam işletme sayısının %31,6’sını oluşturmaktadır. Köse’den sonra merkez ilçe (%26,6) gelmektedir. En az işletme ise Torul ilçesinde (286 adet) yer almaktadır (DOKAP, 2019: 73).

2. Hayvansal Üretim

İlin hayvan varlığı son 20 yıl içerisinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Büyükbaş hayvan işletmeleri süt sığırcılığına olan talepten dolayı yerli hayvan sayısını azaltma, kültür ve melez türü sağmal büyükbaş hayvan sayısını artırma yoluna gitmişlerdir. Bu durum süt üretim miktarını da ciddi oranda artırmıştır.

Tablo 7: Yıllara Göre Hayvansal Üretim Verileri

GÜMÜŞHANE	Hayvan Türleri	Hayvan Irkı	2002	2018	2019	
	Sığır	Kültür		7.807	36.761	37.615
		Melez		24.483	37.715	38.759
		Yerli		49.084	7.515	7.193
	Sığır Toplamı			81.374	81.991	83.567
	Manda	Manda		370	211	224
	Koyun	Merinos		-	2.105	2.650
		Yerli		84.271	29.232	30.658
	Koyun Toplamı			84.271	31.337	33.308
	Keçi	Kıl		7.098	6.002	5.681
Gümüşhane Toplamı			173.113	119.541	122.780	

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

Tablo 7’de hayvansal üretim verilerinin yıllara göre dağılımı verilmektedir. Tablo 7’de özetlenen bulgular sığır hayvancılığında 2002 yılından 2019 yılına kadar sürekli artış olduğunu, diğer taraftan manda, koyun ve keçi hayvan sayısında kısmi artışlar olmakla birlikte sürekli bir düşüş olduğunu ortaya koymaktadır.

3. İlin Tarım ve Hayvancılık Yatırım Potansiyeli

Tarımsal üretime elverişli koşulların bulunması, geniş mera ve yayla alanlarına sahip olunması, organik tarım için uygun alanların var olması, kimyasal ilaç kullanımının son derece az olması, tarımsal üretimin hammaddesine doğal olarak sahip olunması ve yer altı su kaynaklarının fazlalığı gibi etkenler ilin tarımsal potansiyelini ortaya koymaktadır. Gümüşhane’de tarımsal faaliyetlere yatırım yapmak ve bu potansiyeli değerlendirmek için birçok neden bulunmaktadır.

Bu nedenlere bakıldığında;

3.1. Tarımda Kimyevi Gübre ve Bitki Koruma Ürünü Kullanımının Oldukça Düşük Olması

Gümüşhane ilinde tarım ilaçlarının kullanım oranı illere göre oldukça düşük seviyededir. Organik tarım bakımından doğal bir potansiyele sahip olan ilde, yıllık ilaç tüketimi yaklaşık 12 ton civarındadır. Gümüşhane 2016 yılında 12 gr/da ile Türkiye de en az BKÜ kullanılan iller arasında yer almıştır. Ortaya çıkan bu durum organik tarım açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır (Arkın vd., 2010).

3.2. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretimi İçin Uygun Alanların Var Olması

Gümüşhane ili tıbbi ve aromatik bitkiler açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Özellikle bilyalı kekik, tıbbi nane, lavanta, gül yağı, güz yemişi, altınotu, gilaburu, kızılıcık, alıç, sarı kantoran ve rezene bitkileri geniş uygulama alanları bulmaktadır (URL 2).

Gümüşhane ilinde yapılan araştırmalarda tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimi için uygun alanlar tespit edilmiştir. Okçu tarafından 2015 yılında Köse Dağı ekseninde gerçekleştirilen bir çalışmada, rezene bitkisinin kültürünün yapılabileceği ve agronomik pratiklere çok uygun bir bitki olduğu ortaya konulmuştur (Okçu, 2016: 1).

3.3. İlin Pestil-Köme ve Meyve Suyu Sanayisinin Gelişmiş Olması

İmalata dayalı sanayileşmenin en güzel örneklerinden birini pestil ve köme oluşturmaktadır. Son yıllarda Gümüşhane ilinin yerel kalkınmasında önemli yer tutan pestil ve köme, ilin lokomotif ürünü haline gelmiştir. İlin iklimsel özellikleri ve genel konumu, pestil imalatında kullanılan hammaddelerin doğal üretilmesine olanak sağlamaktadır. Koruyucu ve renklendirici içermemesi, kendine özgü formülasyona sahip olması ve menşe adının olması gibi etkenler Gümüşhane pestil ve kömesini benzerlerinden farklı kılmaktadır. (Merdan, 2018: 2174). Günümüzde pestil ve köme sektöründe 28 işletme faaliyet göstermekte ve bu işletmeler yıllık 5 bin ton üretim gerçekleştirmektedir (URL 3).

İlin meyve suyu sanayisinin en güzel örneğini Gümüşsu A.Ş. oluşturmaktadır. Gümüşsu A. Ş. üretim faaliyetini 23.000 metrekare açık ve 6.000 metrekare kapalı alan içerisinde sürdürmektedir. İşletme yoğun olarak kuşburnu suyu ve marmelatı, alıç marmelatı, kızılıcık suyu ve marmelatı, limonata ve böğürtlen suyu üretiminde bulunmaktadır. İşletme sürdürülebilir müşteri odaklı kaliteli ürün üretme yolunda önemli adımlar atmaktadır (URL 4).

3.4. İlin, Çeşitli Bitkisel Ürünlerin Yetiştirilmesine Uygun Çok Sayıda Kapalı Havzaya Sahip Olması

Dünyadaki endemik bitkilerin yetiştirilmesine yönelik uygun alanların bulunması, bakir bir coğrafyaya ve zengin bir floraya sahip olunması ili cazibe merkezi haline getirmektedir. Bu durum yatırımcılar için önemli fırsatlar ortaya koymaktadır.

3.5. Organik Tarım İçin Kelkit Organik Havzasının İyi Bir Örnek Oluşturması

Gümüşhane ili iklimsel özellikleri, genel konumu, yerleşim yoğunluğu ve el değmemiş doğası ile ürün yetiştirme açısından büyük potansiyel sunmaktadır. Türkiye organik süt üretiminin %65'ini Gümüşhane ili karşılamaktadır. Avrupa'nın en büyük organik çiğ süt üretim tesislerinden biri Kelkit ilçesinde yer almaktadır (URL 1). Gümüşhane ili Kelkit Vadisi boyunca geniş alanları kapsayan temiz kaynağı ve tarımsal üretim alanları ile organik tarım açısından cazibe merkezi olmaya adaydır.

3.6. Hayvancılık İçin Uygun Mera Alanlarının Bulunması

Gümüşhane ili sahip olduğu orman varlığı ve özgün iklim koşulları ile hayvancılık için oldukça elverişli bir konuma sahiptir. 2019 yılı verilerine göre Gümüşhane il genelinde 174.383 hektar tarım alanı bulunmaktadır. Gümüşhane ili DOKAP illeriyle kıyaslandığında mera varlığına sahip iller arasında ilk sırada yer almaktadır. 2019 yılı rakamlarına göre il genelinde 83.791 adet büyükbaş ve 38.989 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır.

Merkez İlçe, Torul ve Kürtün'ün yüzey yapısının engebeli ve ekilebilir arazisinin az oluşu halkı daha çok küçükbaş hayvancılığa yöneltmiştir. Bu bölgelerin güney yamaçlarında yılın 11 ayında hayvan otlatma imkânı bulunmaktadır. Bu durum bölge içerisinde küçükbaş hayvancılığı elverişli hale getirmektedir. Şiran, Kelkit ve Köse ilçelerinde ise tarım arazilerinin oldukça fazla olması büyükbaş hayvancılığı önemli kılmaktadır. Burada hayvan işletmelerinin kaba yem ihtiyacı büyük oranda otlaklardan ve yem bitkisi ekiminden karşılanmaktadır. Elde edilen bulgulara ek olarak ilin sahip olduğu mera ve yaylalar, hem organik hayvancılık hem de konvansiyonel hayvancılık yatırımlarını karşılayabilecek niteliktedir. Tüm bu bulgulardan hareketle bölgenin hayvancılıkta atılım yapabilmesi yatırımcıların ve politika yapıcılarının yeni tesislerin kurulmasına öncülük etmesi gerekmektedir (Demir ve Sancar, 2012: 18).

3.7. Kültür Balıkçılığı İçin Önemli Bir Potansiyelin Bulunması

Gümüşhane ili yer altı ve yer üstü kaynakları ile kültür balıkçılığı için çok uygun kriterlere sahiptir. İldeki baraj ve göletlerin toplam yüzeyleri 743,5 hektardır. İlde faaliyet gösteren su ürünlerinin tamamında gökkuşağı alabalığı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Son yıllarda baraj göllerinde kurulan ağ kafesleri ile alabalık yetiştiriciliği sayısında büyük bir artış gözlenmiştir. 1994 yılında 50 ton olan alabalık üretimi, 2010 yılında 1674 tona ve 2019 yılında ise 4754 tona kadar yükselmiştir (Aydın, 2014: 176).

İldeki balık üretimi en çok coğrafi koşullardan etkilenmektedir. İlin sıcaklık değerleri uzun süre düşük seyretmesi balıkların satış boyuna ulaşma süresini uzatmaktadır. Bu olumsuz durum balık üretimine uygun su kaynaklarının tespitiyle giderilebilir. Özellikle Şiran ilçesinde bulunan Tomara Şelalesi'nin suyu değerlendirilebildiği takdirde, Gümüşhane ve civar illerinin kuluçka ve yavru balık ihtiyacı tamamen karşılanabilir (Aydın, 2014: 181).

İlde yer altı ve yer üstü su kaynaklarının zengin oluşu, kaynak sularının yumurta ve yavru balık üretimi için uygun sıcaklığa sahip olması ve debilerinin yıl boyunca fazla değişmemesi kültür balıkçılığı için önemli bir potansiyel oluştur-

maktadır. Bununla birlikte diğer tarımsal faaliyetlere göre yılın her döneminde gelir elde edilebilmesi, ilin Karadeniz'e yakınlığı nedeniyle pazarlamaya yönelik problemlerinin bulunmaması, halkın dengeli ve sağlıklı beslenme konusunda bilinçli davranış göstermesi ve bunun talebi artırması gibi faktörler kültür balıkçılığını karlı yatırım alanlarından biri haline getirmektedir.

3.8. Arıcılık İçin Geniş Mera Alanlarının Bulunması

Gümüşhane ili dağlık yapısı, ormanlık alanı ve yüzlerce yaylası ile çok sayıda bitki barındırmaktadır. Gümüşhane balı besin değerleri açısından marka olabilecek kaliteye sahiptir. 2019 yılı verilerine göre ilde 615 ton bal üretimi gerçekleştirilmiştir. İlin florası ortalama 150 bin kovan bal üretimine imkân sağlamaktadır. Bitkisel üretimde kimyevi madde ve ilaç kullanımının azlığı organik arıcılık açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır (Merdan ve Okuroğlu, 2016: 13).

4. İlin Diğer Yatırım Olanakları

4.1. İlin Yayla ve Dağ Turizmi Açısından Büyük Potansiyele Sahip Olması

İlin engebeli yapısı ve bulunduğu coğrafi nokta dağcılık ve tırmanma sporları açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Gümüşhane'de 1994 metreden başlayıp 3311 metreye kadar yükselen dağ ve dağ dorukları bulunmaktadır. Özellikle Abdal Musa Tepesi'nde bulunan 18 adet buzul göl dağcılık sporları ve doğa tutkunları için görülmeye değer varlıklar arasında gösterilmektedir. Abdal Musa'nın dışında Kuşakkaya Tepesi, Aygır Gölü Burnu, Kalkanlı Zigana Geçidi, Deve Boynu Tepesi, Yaygın Taşı, Avliyes Tepesi, Kostan Dağı Geçidi, Zigana Dağları ve Çakırgöl Zirvesi dağcılık sporları ve doğa meraklıları için uygun doğal parkur alanları olarak kabul edilmektedir (URL 5).

Bozulmamış doğal zenginliği, ulaşım kolaylığı, yöresel kültürü ve sivil mimarisinin karakteristik özelliği gibi etkenler Gümüşhane'yi diğer illerden farklı kılmaktadır. İlde irili-ufaklı toplam 415 yayla bulunmakta ve bu özellik, Gümüşhane'yi Türkiye'de en fazla yaylaya sahip il yapmaktadır. Zigana, Kırıntı, Yeniköy,

Ozanca, Güvende, Telme, Kazıkbeli, Kadirga, Taşköprü ve Altıntaşlar (Kalis) Yaylaları Gümüşhane'deki mevcut potansiyeli ortaya koymaktadır (Merdan ve Okuroğlu, 2016: 971).

4.2. İlin Kalkınmada Öncelikli İller Arasında ve 5. Bölge + Cazibe Teşvikleri Kapsamında Yer Alması

Gümüşhane ili 5. bölge+cazibe merkezi teşvikleri kapsamında ve kalkınma açısından öncelikli iller arasında yer almaktadır. 5. bölge teşvik unsurları arasında emlak vergisi, kdv yapı harçları, damga vergisi ve gümrük vergisi muafiyeti, 7 yıl boyunca SGK İşveren Prim Muafiyeti, 5 puanlık faiz desteği ve yatırım yeri tahsisi yer almaktadır. Bu unsurlar yatırım yapmayı planlayan girişimciler için önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır (URL 6).

4.3. İlin Doğu Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesini Birbirine Bağlayan Yol Güzergâhında Yer Alması

Gümüşhane, Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgesi'ni birbirine bağlayan karayolu üzerinde doğrusal bir konumda bulunmaktadır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan ilde Avrupa'nın birinci ve dünyanın ikinci en uzun tüneli Yeni Zigana Tüneli yapım aşamasındadır. Tünel tamamlandığında kentin sahille bağlantısı 8 kilometre kısalarak mesafe yarım saate kadar düşecektir. Gümüşhane, 10' u yapım aşamasında 52 tünelle Türkiye'nin karayolu ağı üzerinde en fazla tünele sahip ili konumundadır. Yapımı devam eden tünellerin tamamlanması ile birlikte ilin stratejik önemi daha da artacaktır (URL 7).

5. Tarımsal Teşvik ve Desteklemeler

Gümüşhane ili 2020 yılı cazibe merkezi programı kapsamında, özel sektör tarafından gerçekleştirilecek 2 milyon ve üzeri imalat sanayi yatırımları ile veri merkezi yatırımları 6'ncı bölge şartında uygulanan oran ve sürelerle göre yararlanabilmektedir. Ayrıca işletmeye geçilmesine müteakip gerçekleştirilecek sabit yatırım tutarının %25'ini aşmamak şartıyla aylık elektrik giderlerinin en fazla %30'unun 3 yıl süreyle işletme bazında 10 milyon Türk lirasına kadar bakanlık bütçesinden

karşılacağına karar verilmiştir (<https://dengemusavirlik.com>). Bölgesel desteklerden yararlanacak iller arasında yer alan Gümüşhane iliyle ilgili asgari yatırım tutarları Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8: *Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler ve 5. Bölge Asgari Yatırım Kapasite Tutarları*

Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler ve Cazibe Merkezi Programı	5. Bölge Asgari Yatırım Tutarları veya Kapasiteleri
Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil olmak üzere entegre hayvancılık yatırımları ¹	500 Bin TL
Su ürünleri yetiştiriciliği (balık yavrusu ve yumurtası üretimi dahil)	500 Bin TL
Gıda ürünleri ve içecek imalatı ²	1 Milyon TL
Soğuk hava deposu hizmetleri	500 metrekare
Lisanslı Depoculuk	1Milyon TL

Kaynak: URL 8, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/gumushane.pdf

Tablo 8’de elde edilen bulgular, bölgesel teşviklerden yararlanacak sektörleri ve verilen destek miktarlarını ortaya koymaktadır. Bu tabloya göre bölgesel teşviklerden en fazla gıda ürünleri ve içecek imalatı ile lisanslı depoculuk yapmayı düşünen yatırımcılar faydalanmaktadır. Ayrıca su ürünleri yetiştiriciliği, entegre damızlık hayvan yatırımları ve 500 metrekareye sahip soğuk hava deposu hizmetleri de bölgesel teşviklerden ve cazibe merkezi programından yararlanabilmektedir (Tablo 8).

Gümüşhane ilinde uygulanan bölgesel teşvik kalemleri içerisinde gümrük vergisi muafiyeti, kdv istisnası ve iadesi vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz veya kar payı desteği yer almaktadır (Tablo 9).

Tablo 9: *Bölgesel Teşvik Kalemleri*

Destek Kalemleri	Destek Oranları
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar
KDV İstisnası	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar
Vergi İndirimi (Yatırıma Katkı Oranı %)	40
Vergi İndirimi (Vergi İndirim Oranı %)	80
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği (Desteğin Uygulama Süresi)	7 Yıl
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği (Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı) (%)	35
Yatırım Yeri Tahsisi	Tüm Sektörlerdeki Teşvik Belgeli Yatırımlar
Faiz Desteği (TL Kredisi)	5 puan
Faiz Desteği (Döviz Endeksli Kredi/Döviz Kredisi)	2 puan

Kaynak: URL 8, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/gumushane.pdf

Tablo 9’da özetlenen bulgular yurt dışından temin edilecek makine ve teçhizat için destek kalemlerinin gümrük vergisi muafiyeti ya da yurt içinden temin edilecek araç ve gereçler için kdv istisnası olarak uygulandığını ortaya koymaktadır. Bu durum tüm sektörler için uygulanan teşvik belgeli yatırımlar şeklinde açıklanmaktadır. Gelir ve kurumlar vergisinin uygulanması yatırıma katkı oranı ve vergi indirimi şeklinde gerçekleşmektedir. Yatırım için öngörülen katkı tutarı %40, vergi indirimi ise %80’dir. Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yatırımla sağlanan ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi 7 Yıl süreyle bakanlık tarafından karşılanmakta ve desteğin sabit yatırım tutarına oranı %35 olarak gerçekleşmektedir. Teşvik belgeli tüm stratejik yatırımlar Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsisinde bulunabilmektedir. Faiz teşviki de TL kredisi ve döviz kredisi şeklinde desteklenmektedir. Destek oranları TL kredisinde 5 puan, döviz kredisinde 2 puan olarak uygulanmaktadır (Tablo 9).

Sonuç

Gümüşhane ekonomisi tarım, hayvancılık ve turizm üzerine gelişmekte Olup ildeki göl, akarsu ve su kaynaklarının zengin oluşu tarımsal üretim ve su ürünleri üretimine elverişli olanaklar sunmaktadır. İl genelinde 174.383 hektar mera alanı bulunmaktadır. Mera ve yayla alanları hem organik hayvancılık faaliyetlerini hem de konvansiyonel hayvancılık yatırımlarını karşılayabilecek uygunluktur.

Son yıllarda ilde hayvan sayısı inişli çıkışlı bir seyir izlemekte; büyükbaş hayvan sayısında sürekli artış, küçükbaş hayvan sayısında da yıldan yıla bir azalış görülmektedir. 2019 yılı TUIK verilerine göre ilde 83.791 adet büyükbaş ve 38.989 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Hayvancılık işletmelerinin kaba yem ihtiyacı yılın 8 ayı meralardan ve ekili arazilerden karşılanmaktadır. Geniş mera ve yaylaları bulunan Gümüşhane, organik ürün için ihtiyaç duyulan tarımsal üretim girdilerine doğal olarak sahip illerden birisidir. Türkiye’de en az tarım ilacı ve bitkisel koruma ürünü kullanılan illerinden olan Gümüşhane’de; bakliyat, hububat, yem bitki-

leri, ıtri bitkiler, pestil-köme, dut pekmezi ve balıkçılık üretimi yoğun olarak yapılmaktadır.

İl genelinde gerçekleştirilen bitkisel üretimde ilave katkı kullanımının son derece az oluşu organik arı ürünleri üretimi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Gümüşhane balı kaynağını yörenin kendine özgü çiçek türlerinden aldığı için besin değeri diğer illere göre oldukça yüksektir.

Su ürünleri üretimi son yıllarda hızlı bir artış kaydetmiştir. Bu artışın ortaya çıkışında ilin yer altı ve yer üstü su kaynaklarının zengin oluşu, baraj göllerinde kurulan ağ kafeslerinde alabalık yapılmaya başlanması, tarımsal faaliyetlere göre yılın tüm dönemlerinde gelir elde edebilme imkânına sahip olması, halkın dengeli ve sağlıklı beslenme konusunda bilinçli davranış göstermesi gibi nedenlerin etkileri oldukça fazladır.

Türkiye organik süt üretiminin %65'i Gümüşhane ilinden karşılanmaktadır. Avrupa'nın en büyük organik çiğ süt üretim tesislerinden biri Kelkit ilçesinde yer almaktadır. Gümüşhane ili Kelkit Vadisi boyunca geniş alanları kapsayan temiz kaynağı ve tarımsal üretim alanları ile organik tarım açısından önemli üstünlüklere sahiptir.

İlin meyve suyu sanayisinin gelişmiş olması, pestil-köme üretiminde bir marka haline gelmiş olması, gıda ürünleri ve içecek imalatına devletin sağladığı desteklemelerin fazlalığı bu alanda girdi sağlayan doğal bitkilerin üretimine yönelik yatırımların değerlendirilmesini de mümkün hâle getirmektedir.

İlin Yatırım Teşvik Sistemine göre 5. Bölge içinde yer alması ve kalkınma açısından öncelikli iller arasında bulunması yatırım yapmayı düşünen girişimcilere önemli destekler sağlamaktadır. Ayrıca, 6. Bölge teşviklerinden yararlanılabilecek olan Gümüşhane Organize Sanayi Bölgesi de yatırımcılara büyük fırsatlar sunmaktadır. Sonuç olarak; elde edilen bulgular Gümüşhane'nin tarımsal potansiyelinin ve sağlanan desteklerin yatırım yapmaya uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Damızlık büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 500 büyükbaş/dönem, süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş/dönem, süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında 300 büyükbaş, damızlık küçükbaş entegre yatırımlarında 1.000 küçükbaş ve kanatlı entegre yatırımlarında 200.000 adet/dönem asgari kapasite şartı aranır (damızlık kanatlı entegre yatırımlarında kapasite şartı aranmaz).
- ² İçecek imalatı ve gıda ürünleri yatırımlarından 6 ncı bölge hariç olmak üzere, gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından "şehriye, yufka, kuskus, kadayıf, ekmek (donuk ekmek ve ekmek hamuru hariç), fındık, çay, rakı, bira, pirinç, linter pamuğu, hazır çorba ve et suları ve müstahzarları üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel desteklerden yararlanamaz.

Kaynakça

- Aydın, H. (2014). Gümüşhane ili su kaynakları ve su ürünleri sektörünün mevcut durumu. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 176-182.
- Demir, N., ve Sancar, C. (2012). Gümüşhane ili ve çevresinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin sosyal ekonomik ve teknik analizi. *Alınları Ziraat Bilimler Dergisi*, 23 (2), 18-28.
- DOKAP, (2019). *DOKAP bölgesi tarımsal üretim ve tarımsal sanayi yatırım potansiyeli araştırma projesi*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2019 Faaliyet Raporu.
- İrkin, H., Karabulut, A., Murathan, İ., Taşköyan, N., Yalvaç., H., Sevil, Ş. (2010). *Gümüşhane'de organik tarım*. Gümüşhane: İl Tarım Müdürlüğü Yayınları.
- Gümüşhane Valiliği. (1999). *Cumhuriyetin 75. yılında Gümüşhane*. İstanbul: Ekspres Ofset.
- Merdan, K. (2007). *Gümüşhane'nin ekonomik yapısı ve organik tarım*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Merdan, K. (2014). *Türkiye'de organik tarımın ekonomik analizi: Doğu Karadeniz uygulaması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

- Merdan, K., ve Okuroğlu, M. S. (2016). Alternatif turizm eřitlerinin Gümüşhane turizmine etkisi üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 961-984.
- Mete, T. (2019). *Gümüşhane ilinde tarımsal faaliyetlerin coğrafi esasları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cođrafiya Anabilim Dalı.
- Okçu, M. (2012). Gümüşhane ilinin tarımsal yapısı. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 93-103.
- Okçu, M. (2016). Gümüşhane florasında yabancı olarak yetişen rezene (*foeniculum spp.*)'lerin bazı özelliklerinin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 1-12.
- Seminer, (2004). *Gümüşhane ilinin ekonomik kalkınması*. İktisadi Araştırmalar Vakfı, Gümüşhane, <https://iav.org.tr/yonetim/dosya/seminer/gumushane.pdf>, 05 Eylül 2020.
- Soydaş, V. (2019). *Gümüşhane ili yerel fasulye genotiplerinin morfolojik ve tarımsal özellikler yönünden karakterizasyonu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *Hayvansal üretim verileri*. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 05 Eylül 2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *Bitkisel üretim verileri*. <http://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, 05 Eylül 2020.
- https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Gumushane-TR.html, 26 Ağustos 2020.
- <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/14-dokap-tab-sektor-analizleri.pdf>, 05 Eylül 2020.
- <https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/turkiye-nin-pestil-ve-komesi-gumushane-den-11074>, 03 Eylül 2020.
- <https://gumussums.com/hakkimizda>, 03 Eylül 2020.
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gumushane/turizmaktiviteleri/dagcilik-turizm>, 04 Eylül 2020.
- <https://dengemusavirlik.com/gumushane-bolgesi-icin-desteklenen-yeni-yatirim-tesvikleri.htm>, .03 Eylül 2020.
- <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/16772/gumushane-52-tunel-ile-turkiye-ye-baglaniyor>, 04 Eylül 2020.

https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/gumushane.pdf , 02 Eylül 2020.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 485-498

Geliş Tarihi:09.11.2020 Kabul Tarihi:25.12.2020

Yayın:Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi:31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.823641>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İBN HAZM'A GÖRE HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNİN İSPATI

İbrahim TOPRAK*

Öz

Bu makalede, Zâhirî bir alim olan İbn Hazm'ın (v. 456/1064) Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini kanıtlamada kullandığı yöntem ele alınmıştır. O, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken mucizelerini ve sîretini delil kabul etmiştir. Mucizede tehadîf (meydan okuma) şartı aramayan İbn Hazm, kerâmeti de kabul etmeyerek nübüvvetin ispatında mucizenin gücünü korumak istemiştir. O, mucizeyi nübüvvetin kanıtlanmasında gerekli görmesine karşın bir yandan da Hz. Peygamber'in eşsiz yaşantısının, nübüvvetini başka hiçbir delile ihtiyaç bırakmayacak şekilde ispatladığını söyler. İbn Hazm'ın, dönemin kelâmında nübüvvetin doğrulanmasında pek fazla kullanılmayan sîret delilini kullanmış olması dikkate değerdir. Ayrıca onun kendisini Ehl-i Sünnet içerisinde kabul etmesine karşın herhangi bir kelâm ekolünü takip etmemesi ve zaman zaman Mu'tezile'nin görüşleri ile uyumlu fikirlere sahip olması özgülüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İbn Hazm, Nübüvvetin ispatı, Mucize, Sîret.

Proof of Muhammad's Prophethood According to Ibn Hazm

Abstract

In this article, the method used by Ibn Hazm (d. 456/1064), a Zahiri scholar, to prove Muhammad's (pbuh) prophethood is discussed. While proving the prophethood of Muhammad,

* Dr., Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, itoprakilhyt@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3877-5525>.

he accepted his miracles and life as evidence. Ibn Hazm, who did not seek the condition of tahaddî (challenge) in miracle, did not accept the karamah and wanted to preserve the power of miracle in proof of prophethood. He says that although he considers miracle necessary to prove prophethood, Muhammad's unique life proved his prophethood in a way that leaves no need for any other evidence. It is noteworthy that Ibn Hazm used the proof of the sîra, which was not used much in kalam in the verification of prophethood during his time. In addition, the fact that he accepts himself within the Ahl al-Sunnah but does not follow any school of kalam and sometimes has ideas compatible with the views of Mu‘tazilah shows his originality.

Keywords: Kalam, Ibn Hazm, Proof of prophethood, Miracle, Sîra.

Giriş

İlk kaleme alınan kelâm eserlerinde nübüvvet bahisleri çok az yer tutmaktadır. Ancak fetihler sonucu İslâm dininin geniş bir alana hâkim olması sonrasında çeşitli inanç gruplarıyla etkileşimde bulunulması, inanç alanında pek çok sıkıntıya yol açmış ve nübüvveti inkâr eden gruplarla mücadeleyi gerekli hale getirmiştir. Bu durum kelâm âlimlerinin nübüvvetin temellendirilmesine ve ispatına ağırlık vermelerine neden olmuştur. Böylece mütekellimler gerek müstakil teliflerle gerekse kelâm kitaplarında nübüvvet konularını detaylıca ele almışlardır.¹

Kelâm kaynaklarında nübüvvet meselesi ele alınırken önce nübüvvetin gerekli oluşu ortaya konulmuş ardından Hz. Peygamber'in nübüvveti ispatlanmaya çalışılmıştır. Peygamberliği ispatlamada mütekellimlerin en çok kullandıkları delil mucizedir. Bununla birlikte kimi âlimler tarafından peygamberin yaşantısı ve üstün ahlâkı da nübüvveti ispat etmede delil kabul edilmiştir.² Bu yöntemi kullanan âlimlerden

¹ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-Nübüvve”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. IX, s. 115-116.

² Bkz. Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, *Hucecü'n-Nübüvve*, (Nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Mısır 1979, c. III, s. 280-281; Ebu Mansur Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, (Thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçî), İSAM Yayınları, Ankara 2005, s. 295-296, 314-317; Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (Thk. Hüseyin Atay-Ş. Ali Düzgün), DİB Yayınları, Ankara 2003, c. II, s. 52-61; Fahreddin Râzî, *Muhassal*, (Nşr. Eşref Altaş), Klasik Yayınları, İstanbul 2019, s. 187; Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, s. 200-222; Recep Önal, “Vahiy ve Nübüvvet”, *Sistemantik*

birisi Zâhirî mezhebinin en önemli ismi olan İbn Hazm'dır. O da mütekellimlerde olduğu gibi önce nübüvvetin gerekliliğini ortaya koymuş,³ ardından Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamaya gayret etmiştir. O, Hz. Peygamber'in Kur'ân mucizesinden, hissî mucizelerinden, önceki ilahi kitaplarda müjdelenmiş olmasından, gayba dair haberler vermesinden ve sîretinden hareket etmiş, sadece yaşantısının bile peygamberliğini kanıtlamaya yetecek kadar güçlü bir delil olduğunu savunmuştur.

İbn Hazm kendisini Ehl-i Sünnet içerisinde konumlandırmasına karşın herhangi bir kelâmî grubun takipçisi olmamış, Sünnî kelamcılara eleştirilerde bulunmuş⁴ hatta yer yer Mu'tezile'nin görüşlerine uygun fikirler serdetmiştir. Örneğin Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğu kerâmeti peygamberin mucizelerinden kabul etmelerine karşın o, Mu'tezile'nin genelinde olduğu gibi⁵ mucizenin ispat gücünün azalmaması adına kerâmeti kabul etmemiştir. Ayrıca o, peygamberin yaşantısının da nübüvvetini tek başına kanıtlayabilecek bir delil olduğunu iddia ederken Sünnî alimlerin çoğu nübüvvetin ispatının ancak mucize ile mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurduğumuzda onun peygamberliği kanıtlamaya

Kelâm, (Ed. Mehmet Evkuran), Bilay Yayınları, Ankara 2019, s. 195-198. Ayrıca bu konuya dair yapılmış doktora çalışması için bkz. İbrahim Toprak, *Hz. Muhammed'in Nübüvvetine Delil Olan İnsani Özellikler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020.

³ İbn Hazm'ın Nübüvvetin gerekliliğine dair görüşleri için bkz. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl*, (Çev. Halil İbrahim Bulut), YEK Yayınları, İstanbul 2017, c. I, s. 342-348. Ayrıca bkz. Ulvi Murat Kılavuz, "İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: XXIV, Sayı: 1, s. 2-7.

⁴ İbn Hazm'ın Eşârî kelamcılara yönelttiği eleştiriler için bkz. Cağfer Karadaş, "İbn Hazm ve Eş'arîlik Eleştirisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, Cilt: XVIII, Sayı:1, s. 89-102; Murat Serdar, "İbn Hazm'ın Eş'arî Kelâmına Yönelik Eleştirileri", *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Cemalettin Erdemci-Fadil Aygün), Beyan Yayınları, İstanbul 2015, c. II, s. 89-120.

⁵ Bkz. Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, (Thk. Hudr Muhammed Nebha), Beyrut 2012, c. XV, s. 231-235; Seyyid Şerif Cürçânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, (Çev. Ömer Türker), YEK Yayınları, İstanbul 2015, c. III, s. 545-547. Geniş bilgi için bkz. Kevser Demir Bektaş, *Mu'tezile ve Keramet*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

dair görüşlerini açıklamak ve değerlendirmek Sünnî çizgiden farklı düşündüğü noktaları oraya çıkarmak açısından anlamlı olacaktır.

İbn Hazm'ın kelâmi görüşlerinin ele alındığı bazı çalışmalarda Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatına kısaca değinilmiştir.⁶ Onun nübüvvet düşüncesinin ele alındığı bir makalede ise nübüvvetin imkânı, gerekliliği, nübüvveti ispatlamada mucizenin rolü, peygamberlerin ismet sıfatı ve kadınların peygamberliği gibi konulardaki görüşleri incelenmiştir.⁷ Fakat yapılan çalışmalarda İbn Hazm'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etme yöntemine çok az yer verilmiş ve onun sîretini, üstün ahlâkını nübüvvetini kanıtlamada yeterli bir delil gördüğüne değinilmemiştir.⁸ Bu bakımdan, İbn Hazm'ın nübüvvet anlayışını ortaya koymada önemli bir yere sahip olan Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatına dair görüşlerini incelemek yerinde olacaktır. Çalışmamızda onun Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada kullandığı delilleri “Nübüvvetin İspatında Mucize'nin Rolü” ve “Nübüvvetin İspatında Sîret'in Rolü” başlıkları altında inceleyeceğiz.

1. Nübüvvetin İspatında Mucize'nin Rolü

İslam bilginleri nübüvvetin ispatında mucizenin gerekliliğine dair farklı görüşler⁹ öne sürmüşlerse de büyük çoğunluğu mucizeyi zorunlu görmüştür.¹⁰ Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin doğru söyleyip söylemediğinin ancak kesin

⁶ Bkz. Murat Serdar, *İbn Hazm'ın Kelami Görüşleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 221-223; Yusuf Şevki Yavuz, “İbn Hazm (İtikadî Görüşleri)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. XX, s. 54.

⁷ Kılavuz, “İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru”, s. 1-31.

⁸ Bkz. Serdar, *a.g.e.*, s. 221-223; Kılavuz, “İbn Hazm'da Nübüvvet Tasavvuru”, s. 1-31.

⁹ Nübüvvetin ispatlanmasında mucizeyi gereksiz gören âlimler olduğu gibi zorunlu kabul edip bunun yanında başka deliller öne sürenler de olmuştur. Detaylı açıklama için bkz. Halil İbrahim Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Araştırma Yay., Ankara 2016, s. 105-117.

¹⁰ Bkz. Ebu Bekir Muhammed Bâkılânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, (Çev. Adil Bebek), Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 70-71; Nureddîn Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, (Thk. Muhammed Aruşi), İstanbul 2012, s. 184-185, 189. Ayrıca bkz. Osman Karadeniz, *İlim ve Din açısından Mucize*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018, s. 165.

deliller ile bilinebileceğini belirten İbn Hazm da mucizeyi nübüvvetin ispatında gerekli görmüş, peygamberin elinde gerçekleşen ve gerçekte Allah'ın fiili olan mucizelerin nübüvveti kanıtlamadaki önemine dikkat çekmiştir. Nitekim ona göre, peygamberlik iddiasının ardından iddia sahibinin elinde gerçekleşen mucize sayesinde, o kimsenin Allah tarafından görevlendirildiği ve vahiy vasıtasıyla Allah'tan haber verdiği hususlarda doğru söylediği kesin bir şekilde bilinir. Bir şeyin tabiatında değişiklik meydana getirebilme ancak Allah'ın kudretinde olan bir iştir. Dolayısıyla tabiatlarda değişikliğe yol açan bir fiille karşılaşıldığında bunun failinin Allah olduğu bilinir. Hem bizzat şahit olanlar hem de olmayanlar için mucizeler haktır, nübüvvetin kesin delilidir. Zira mucizeler, yalan söylemek üzere bir araya gelemeyecek topluluklardan gelen haberlerdir.¹¹

Mucize göstermenin peygamberlik iddia eden kimsenin Allah'ın elçisi olduğunu kesin bir şekilde ispatladığını düşünen İbn Hazm, mucizenin sihir vb. şeylerden nasıl ayırt edileceği hususuna da açıklık getirmiştir. Ona göre sadece Allah, yoktan meydana getirme gücüne sahip olduğundan ve insanlar eşyanın tabiatında bir değişiklik meydana getiremediklerinden peygamberler eliyle gerçekleşen mucizeler insanlar tarafından gerçekleştirilen sihir vb. işlerden ayırt edilebilir. İşte büyük bir ordunun huzurunda Hz. Peygamber'in parmaklarından suyun fışkırması, asanın ejderhaya dönüşmesi, kütüğün inlemesi, çürüyüp sadece kemikleri kalan ölülerin diriltilmesi gibi mucizeler insanın gücünü aşan olağanüstü durumlardır.¹²

Görüldüğü gibi İbn Hazm insanın güç yetiremeyeceği bir iş olan mucizeyi peygamberliği ispatlamada gerekli görmüş ve mucize ile sihir vb. hadiselerin birbirinden nasıl ayırt edileceğini açıklamıştır. Bu açıklamalardan sonra onun Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada kullandığı mucizelere geçebiliriz.

¹¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 348-352, c. III, s. 600; a. mlf., *el-Usûl ve'l-Furû*, (Nşr. Âtîf Muhammed el-İrâkî-Süheyri Fazlullah Ebû Vâfiye-İbrahim İbrahim Hilâl), Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Kahire 1978, c. I, s. 181-185.

¹² İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 356-360; a. mlf., *el-Usûl ve'l-Furû*, c. II, s. 303.

1.1. Kur'ân Mucizesi

İbn Hazm, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatında en büyük ve kalıcı mucizesi olduğunu belirtir.¹³ O, Hz. Peygamber'in Kur'ân ile Arapların tamamına meydan okumasına karşılık onların muarazada bulunamadığını ve aciz kalmalarından dolayı onu öldürmek için çabaladıklarını belirtmiştir. Ona göre Arapların ve onların ardından gelen diğer belâgat sahibi kimselerin Kur'ân'a muaraza etmekten âciz kalmalarının nedeni Kur'ân'ın belâgat noktasında zirvede olması değildir. Burada kastedilen aciz bırakma, Allah'ın Kur'ân'ın bir benzerini getirebilme gücünü tamamen onlardan kaldırmasıdır.¹⁴ O bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Bunu tıpkı bir kimsenin, diğer insanlardan daha güçlü olmadığı halde, ‘Ben, bugün bu yolda yürüyeceğim. Benden sonra hiç kimse orada yürümeye güç yetiremeyecektir’ demesi gibidir. Şayet söz konusu yolda yürümekten âciz kalmak, yolun güçlüğünden ya da yürüyenin kuvvetinden dolayı olmuş olsa idi, elbette bu acizlik ne bir ayet ne de bir mucize olurdu.”¹⁵

Görüldüğü üzere İbn Hazm, Kurân'ın i'câzı konusunda Sarfe olarak bilinen teoriyi benimsemiştir. Bu teoriye göre belâgat yönünden Kur'ân'ın bir benzerinin meydana getirilmesini sağlayacak güç inkârcılarda vardı fakat Allah onların bu gücü kullanmalarına engel olmuştur.¹⁶

İbn Hazm'a göre Kur'ân'ın mucizevi tarafı nazmı değil, kendinden önceki ilahi kitaplar gibi Allah'ın emirlerini ve bazı gaybî haberleri içinde barındırmasıdır. Bu düşüncesinden hareketle onun bu konuda Mu'tezile'nin ilk isimlerinden olan Nazzâm (ö. 231/845) ile aynı görüşü benimsediğini söyleyebiliriz. Ancak Nazzâm'ın

¹³ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 460.

¹⁴ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 446, c. II, s. 286.

¹⁵ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 446.

¹⁶ Bu teoriye dair geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Sarfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. XXXVI, s. 140-141; Fethi Ahmet Polat, “Bir İ'câz'îl-Kur'ân İddiası: Sarfe” *Marife*, 2004, Cilt: III, Sayı: 3, s. 197, 200-201.

onun aksine nübüvvetin ispatında hissî mucizeleri delil kabul etmediğini de ifade etmeliyiz.¹⁷

Hz. Peygamber'in önceki ilahi kitaplarda müjdelenmiş olmasını da nübüvvetinin delilleri arasında zikreden İbn Hazm, "*Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır*lar"¹⁸ ayetinde Allah Tealâ'nın Tevrat'ta ve İncil'de son peygamberin sıfatlarını açıkladığını dolayısıyla Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamber'i özelliklerinden tanıdıkları halde hakikati gizlediklerini dile getirmiştir.¹⁹

1.2. Hissî Mucizeler

İbn Hazm Hz. Peygamber'in hissî mucizelerini de nübüvvetinin delillerinden saymıştır. O, eserlerinde pek çok hissî mucizeye yer vermiştir. Bu mucizelerin bazıları şunlardır:

"İnşikak-ı kamer, Tebük pınarının günümüze kadar aynı şekilde kaynaması, ordunun huzurunda parmaklarından suyun kaynaması/akması, kalabalıklar huzurunda birçok sefer az bir yemek ile büyük kalabalıkları doyurması, Haşimoğullarına ve Muttaliboğullarına yazılı sahfedeki yazıların tamamının Allah Tealâ'nın esmâsı hariç bir kurtçuk tarafından yenildiğini haber vermesi, ordunun huzurunda Bedir ehline kâfirlerin düşecekleri yerleri mevki mevki göstermesi, Tufeyl b. Amr ed-Devsî'nin kamçısında bir parıltının hasıl olması, topluluğun huzurunda hurma kütüğünün inlemesi, Erbed'i kendisinden uzaklaştırması, Câbir'i borçlularından kurtarması, Hz. Ömer'in (Hz. Peygamber'in emriyle) dört yüz atlıya yanındaki az bir hurmayı azık olarak vermesi fakat hurmanın azalmaması; Hevâzin topluluğu üzerine toprak saçması ve saçtığı toprağın onların gözlerine isabet etmesi; Kureyş'ten yüz kişinin önünden onlar görmeden çıkması aynı şekilde yine onlar görmeden mağaraya girmesi (...)"²⁰

¹⁷ Bkz. Ebu'l-Kâsım Ka'bî, *Kitâbu'l-Makâlât*, (Thk. Hüseyin Hansu vd.), KURAMER Yayınları, İstanbul, 2018, s. 284-285; Neseî, *Tabsira*, II/81-82; Abdulkâhîr Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, (Thk. Muhammed Şemseddîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 209.

¹⁸ Bakara, 2/146; En'âm, 6/20.

¹⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. II, s. 772.

²⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 1018-1022.

İbn Hazm'a göre Hz. Peygamber'in elinde gerçekleşen tüm olağanüstülükler tehdâdî özelliği taşıyan ya da taşımasının mucizedir.²¹ Nitekim ona göre mucizede tehdâdî şartı aranması durumunda Hz. Peygamber'in meydan okuma sonucu gerçekleşen mucizeleri yani Kur'ân, Yahudileri ölümü temenni etmeye davet etmesi ve ayın yarılması hadiseleri dışında bir mûcizesi kalmazdı.²²

O, Hz. Peygamber'e ait olan, bir ölçek arpa ile yüzlerce insanı defalarca doyurması, parmaklarından akan az miktardaki suyla binlerce insanın susuzluğunu gidermesi, kütüğün inlemesi vb. hissî mucizelerin tehdâdî özelliği taşımadığı için Eş'arîler'in tamamı tarafından nübüvvetine delil kabul edilmediğini belirtir ve bu kelâm ekolüne birtakım eleştirilerde bulunur. Hz. Peygamber'in sadece kendisiyle kâfirlere meydan okuduğu şeyin mucize olabileceği görüşünün Eş'arîler tarafından uydurulduğunu ve bu konuda onların müslümanların tamamına muhalefet ettiklerini iddia eder.²³ Ancak her ne kadar mütekellimlerin pek çoğu tehdâdîyi mucizenin şartlarından kabul etseler de²⁴ Hz. Peygamber'e ait olan ve meydan okuma sonucu gerçekleşmeyen hissî harikaları da mucize saymışlardır.²⁵

İbn Hazm, mucize benzeri fiillerin sihirbazdan ya da salih bir kuldan sadır olmasını mümkün görmez. Zira ona göre bu konuda ne bir delil ne de sahih bir nakil vardır. Hem böyle bir şeyin gerçekleşmesi aklen de imkân dışıdır. Kaldı ki bu mümkün olsaydı, bu durumda muhâl, mümkün ve vacip eşit olurdu. Bu ise bütün hakikatleri iptal edip imkânsızların tamamını mümkün kılardı.²⁶ İbn Hazm, bu tür olayları

²¹ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 598; a. mlf., *el-Usûl ve'l-Furû*, c. II, s. 300.

²² İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 614.

²³ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 564.

²⁴ Kelâmdaki mucize tanımını için bkz. İmamü'l-Harameyn Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, (Thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih), Mektebetüs-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2009, s. 246-251; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (Çev. İlyas Çelebi), YEK Yayınları, İstanbul 2013, c. II, s. 431-435; Fahreddin Râzî, *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm (Felsefî Kelâmın Temel Meseleleri)*, (Çev. Ulvi Murat Kılavuz-Serkan Çetin), Litera Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 307-317.

²⁵ Örnek olarak bkz. Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 295-296, 314-317; Nesefî, *Tabsira*, c. II, s. 52-6; Râzî, *Muhassal*, s. 187.

²⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 602.

peygamberlerin dışındaki kimselerin de gösterebileceğini söylemenin yol açacağı problemi şöyle dile getirir:

“Söz konusu hadiselerden herhangi birisinin salih kullar, sihirbazlar ve peygamberlerin dışındaki herhangi bir kimse için mümkün olması hâlinde, tehadînin (meydan okumanın) bir anlamı kalmaz. Şüphesiz Allah Teâlâ, nübüvvet iddiasında bulunan yalancılara eliyle de mucizeler ortaya çıkarmaya muktedirdir. Fakat yüce Allah, muktedir olduğu sair işlerden yaratmayı istemediği bir şeyi yapmadığı gibi, bunu da yapmaz.”²⁷

Anlaşıyor ki, peygamberden başkası için mucizeden söz edilemeyeceğini görüşünü benimseyen İbn Hazm, Sünnî âlimlerin çoğunluğunun aksine velîlerin gösterdiği kerâmetleri kabul etmemiş, bunları Hz. Peygamber’in mucizeleri arasında değerlendirmemiştir.²⁸

2. Nübüvvetin İspatında Sîret’in Rolü

Birbirlerine karşı savaşıyor, kimseye boyun eğmeyen bir topluluk olmalarına karşın Arapların; yalnız başına olan, elinde hiçbir maddî gücü bulunmayan ve kendisine tabi olacaklara hiçbir maddî kazanç vadetmeyen Hz. Peygamber’e boyun eğmelerini, aynı anne babadan doğmuş gibi kardeş olmalarını; hiçbir muhafıza ve korunaklı bir binaya sahip olmayan Hz. Peygamber’i Allah’ın düşmanlardan korumuş olmasını, hayatı süresince onun ahlâkında hiçbir değişikliğin olmayışını ve dünyaya hiçbir zaman tamah etmeyişi ve ümmî oluşunu öne çıkaran İbn Hazm, düşünen kimse için böyle bir yaşantının Hz. Peygamber’in iddiasında samimi olduğunu anlamak için yeterli olduğunu vurgulamıştır.²⁹

²⁷ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 598.

²⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. III, s. 616, 622; a. mlf., *el-Usûl ve'l-Furû*, c. II, s. 301.

²⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 1016-1032. O, Hz. Peygamber’in hayatını anlattığı *Cevamiu's-Sîreti'n-Nebeviyye* isimli eserinde Hz. Peygamber’in üstün insanî özelliklerini aktarmış, ahlâkî üstünlüklerine yer vermiştir. Bkz. İbn Hazm, *Cevamiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 29-31.

Hız. Peygamber'in yaşantısının onun nübüvvetini tek başına ispatlayabilecek nitelikte bir delil olduğunu belirten İbn Hazm'ın aşağıda yer alan ifadeleri onun bu düşüncesini özetler mahiyettedir:

“Düşünen bir kimse için Hz. Muhammed'in (sav) sîreti, onu tasdik etmeyi zorunlu hale getirir. Bu sîret, onun gerçekten Allah Elçisi olduğuna şahitlik eder. Şayet Hz. Peygamber'in sîretinin dışında tek bir mucizesi olmasaydı bile bu yeterli olurdu. Onun hayatına baktığımızda, Hz. Peygamber bahsettiğimiz üzere cehâletin hâkim olduğu bir bölgede yetişmiş, okuma ve yazması olmayan bir kimseydi. İki sefer hariç, bu bölgenin dışına da çıkmamıştı. Onun seyahatlerinin ilki Şam diyarındadır. Çocuk yaşta iken amcasıyla birlikte Şam topraklarının başladığı yere kadar gitmiş ve buradan geri dönmüştü. İkincisi de yine Şam bölgesinin yakınlarına olmuştur. Orada uzun zaman kalmamış ve kavminden asla ayrı durmamıştır. Sonra Allah Teâlâ, Arapların tamamının gözetimine onu muvaffak kılmıştır. Bundan dolayı kendisini değiştirmemiş, ölünceye kadar sîreti aynen devam etmiştir. Zırhını ailesini doyurmak için -fazla değil- birkaç ölçek arpa karşılığında rehin vermiştir. Yanında dirhem ya da dinar olduğu halde asla gecelememiştir. O, bulduğunu yerde oturarak yedi, çarığının elleriyle onarırdı, elbisesinin söküğünü dikerdi ve başkasını nefesine tercih ederdi.”³⁰

Görüldüğü üzere İbn Hazm, mucizenin yanında Hz. Peygamberin sîretini de nübüvvetinin delilleri arasında değerlendirmiş hatta mucize olmadan bile bu delilin peygamberliği kanıtlamada yeterli olduğunu savunmuştur. Onun Hz. Peygamber'in nübüvvetini mucizeye gerek kalmadan yaşantısından hareketle de kanıtlamanın mümkün olduğunu söylemesi, kelimada pek kullanılmayan bir delil olması bakımından oldukça önemlidir.³¹

³⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. I, s. 1030.

³¹ Hz. Peygamber'in sîreti ile nübüvveti arasında bağ kuran ilk kişinin Ali b. Rabben et-Taberî (v. 247/861) olduğunu ifade edilir. Bkz. Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyyi Muhammed (sav)*, (Thk. Âdil Nüveyhiz), Dârul-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1973, s. 108-109. Bununla birlikte Câhız (v. 255/869) Hz. Peygamber'in ahlâkını ve fiillerini de nübüvvetinin delilleri arasında zikrederek, bu delili benimseyen ilk mütekellim kabul edilmiştir. (Bkz. Râzî, *Muhassal*, s. 187; Cürçânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, c. III, s. 481). Ayrıca İbn Hazm'ın bu görüşüyle İmam Mâturîdî'ye (v. 333/944) yakın bir

İbn Hazm'ın bir yandan mucize benzeri fiilleri evliyanın, sihirbazların gerçekleştiremeyeceğini söyleyerek nübüvvetin ispatlanmasında mucize delilini bu kadar önemli görürken diğer taraftan Hz. Peygamber'in yaşantısını, üstün ahlâkını öne çıkarması başta anlamsız gelebilir. Ancak onun mucize delilini yetersiz görme yahut bu delile herhangi bir eleştiride bulunma gibi bir tutum içine girmediğini hatta nübüvvetin ispatında mucizeyi gerekli gördüğünü göz önünde bulundurduğumuzda, sîret delilini mucizeyi destekleyici bir delil olarak düşündüğünü söyleyebiliriz.

Neticede şunu ifade etmeliyiz ki peygamberin sîreti, hayatı boyunca ahlâkında bir değişikliğin olmayışı, nübüvvetini kanıtlamada önemli olsa da bu, peygamberlik iddia edilen süreçte iddiayı kanıtlayan ve ilzam edici özellikte olan bir delil değildir. Nitekim bu özellikler ilk etapta peygamberliğin ispatında değil peygambere iman edilmesinde etkili olmuştur. Kaldı ki bu delilin doğruluğunu görebilmek için peygamberlik iddia eden kişinin hayatının tamamına şahit olunması gerekir. Yani ilk etapta peygamber, gösterdiği mucize ile insanlara meydan okumalı ve peygamberliğini kanıtlamalıdır. Bu itibarla Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlik öncesi dönemden itibaren sergilediği yaşam tarzının ve üstün ahlâkının, iddiasını doğrulayan destekleyici deliller olarak görülmesi daha doğru olacaktır.³²

Sonuç

İbn Hazm'ın peygamberliğin ispatına dair düşüncesini ele aldığımız bu çalışmada, onun mucizede tehdî/mezdan okuma şartını aramayışı, kerâmeti kabul etmeyişi, Sarfe teorisini benimsemiş olması ve Hz. Peygamber'in sîretini nübüvvetini ispatlamaya yetecek kadar güçlü bir delil kabul etmesi gibi görüşlere sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

yerde durduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Mâturîdî'ye göre peygamberlerin insanları benzerini getirmekten aciz bırakan mucizeleri ve açık delilleri olmasaydı bile, bizzat kendileri, güzel yaratılışları ve karakterleri, güzel ahlâkları peygamberliklerini ispatlamaya yetirdi. (Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kurân*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2018, c. IX, s. 286).

³² Bkz. Toprak, *Hz. Muhammed'in Nübüvvetine Delil Olan İnsanî Özellikler*, s. 141-142, 213.

Bilindiği üzere kelâmda nübüvvetin ispatında çoğunlukla mucizelerden hareket edilmiştir. Bununla birlikte bazı mütekellimler, peygamberliği doğrulamada mucizelerin yanında üstün insanî özellikleri de delil kabul etmişlerdir. İbn Hazm da bu delili benimseyen âlimlerdendir. O, nübüvveti kanıtlamada mucizenin gerekli olduğu görüşünü benimsemiş, Hz. Peygamber’in Kur’ân mucizesini ve hissî mucizelerini onun nübüvvetinin delilleri arasında zikretmiştir. Kur’ân’ın mucize oluşunun lafzından değil de gayba dair bazı haberleri, geçmiş ilahi kitaplar gibi Allah’ın emirlerini içinde barındırmasından olduğunu dile getiren İbn Hazm, Hz. Peygamber’in Kur’ân ile Arapların tamamına meydan okumasına karşılık onların Kur’ân’a muâraza etmekten âciz kaldıklarını vurgulamıştır. O, mucizenin şartlarını daraltarak Hz. Peygamber’in tehadî özelliği taşımayan hissî harikalarını da mucizeleri arasında zikretmiştir. İbn Hazm sadece Allah’ın eşyanın tabiatında değişikliğe yol açabildiğini söylemiş; mucizenin nübüvveti kanıtlamadaki etkisini muhafaza etme hasasiyetiyle kerâmeti ve sihri kabul etmeyerek bu konuda Mu‘tezile’nin çoğunluğunun görüşüne tabi olmuştur. Ne var ki o, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin başka herhangi bir delile gerek kalmadan sîreti ile de ispatlanabildiği iddia etmiştir.

Ancak bize göre nübüvvetinin kanıtlanmasında Hz. Peygamber’in sîretini yeterli görmek doğru değildir. Zira peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin öncelikle mucize ile meydan okuması gereklidir. Mucize olmaksızın sadece sîrete, güzel ahlâka dayanarak nübüvvetin ispat edilmesi söz konusu değildir. Kaldı ki peygamber seçildiğini açıklayan kişinin doğru yahut yalan söylediğini tespit edebilmek için hayatının tamamını dikkate almak gerekir. Hal böyle olunca peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin iddiasını doğrulayabilmesi için evvela Allah tarafından kendisine verilen mucize ile meydan okuması yani ilzam edici bir delil ortaya koyması gerekir.

Sonuç olarak İbn Hazm peygamberliği kanıtlamada mucizenin gerekli olduğu görüşünü benimsemiş, Hz. Peygamber’in nübüvvetini kanıtlamada Kur’ân’ı en güçlü ve kalıcı mucize olarak açıklayarak onun çok sayıda hissî mucizesini delil kabul etmiştir. Aynı zamanda o, Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlamada sîretinin,

üstün ahlâkının da yeterli olduğunu söylemiştir. Ancak onun nübüvvetin mucize ile ispatlanması yöntemine eleştiride bulunmaması, dahası mucizenin ispat gücünü azaltacak bir tehdit olarak gördüğü kerâmeti kabul etmeyişi, nübüvveti kanıtlamada mucizeye atfetmiş olduğu kıymeti göstermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki ona göre Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada mucizeler zorunludur. Bu bakımdan onun Hz. Peygamber'in sîretini nübüvvetini ispatlamada destekleyici bir delil kabul ettiğini söylememiz yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Bağdâdî, Abdulkâhir, *Usûlu 'd-Dîn*, (Thk. Muhammed Şemseddîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Bâkîllânî, Ebu Bekir Muhammed, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, (Çev. Adil Bebek), Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- Bulut, Halil İbrahim, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Araştırma Yayınları, Ankara 2016.
- Câhız, Ebû Osman Amr. b. Bahr, "Huucü'n-Nübüvve", *Resâilü'l-Câhız*, (Nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Mısır 1979.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevakif*, (Çev. Ömer Türker), YEK Yayınları, İstanbul 2015.
- Cüveynî, İmamü'l-Harameyn, *Kitâbu'l-İrşâd*, (Thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih), Mektebetüs-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2009.
- Demir Bektaş, Kevser, *Mu'tezile ve Keramet*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *Cevamiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl*, (Çev. Halil İbrahim Bulut), YEK Yayınları, İstanbul 2017.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Usûl ve'l-Furû*, (Nşr. Âtîf Muhammed el-İrâkî-Süheyr Fazlullah Ebû Vâfiye-İbrahim İbrahim Hilâl), Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Kahire 1978.
- Ka'bî, Ebu'l-Kâsım el-Belhî, *Kitâbu'l-Makâlât*, (Thk. Hüseyin Hansu vd.), KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.
- Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, (Thk. Hudr Muhammed Nebha), Beyrut 2012.
- Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (Çev. İlyas Çelebi), YEK Yay., İstanbul 2013.

- Karadaş, Cağfer, “İbn Hazm ve Eş’arîlik Eleştirisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, Cilt: XVIII, Sayı: 1, ss. 89-102.
- Karadeniz, Osman, *İlim ve Din açısından Mucize*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018.
- Kılavuz, Ulvi Murat, “İbn Hazm’da Nübüvvet Tasavvuru”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: XXIV, Sayı: 1, ss. 1-31.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu’t-Tevhîd*, (Thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûcî), İSAM Yayınları, Ankara 2005.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te’vilâtü’l-Kurân*, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2018.
- Nesefî, Ebu’l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Tabsiratü’l-Edille fî Usûli’d-Dîn*, (Thk. Hüseyin Atay-Ş. Ali Düzgün), DİB Yayınları, Ankara 2003.
- Önal, Recep, “Vahiy ve Nübüvvet”, *Sistemantik Kelâm*, (Ed. Mehmet Evkuran), Bilay Yayınları, Ankara 2019, ss. 185-204.
- Polat, Fethi Ahmet, “Bir İ‘câzü’l-Kur’ân İddiası: Sarfe” *Marife*, 2004, Cilt: III, Sayı: 3, ss. 185-218.
- Râzî, Fahreddin, *el-İşâre fî Usûli’l-Kelâm (Felsefî Kelâmın Temel Meseleleri)*, (Çev. Ulvi Murat Kılavuz-Serkan Çetin), Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Râzî, Fahreddin, *Muhassal*, (Nşr. Eşref Altaş), Klasik Yayınları, İstanbul 2019.
- Sâbûnî, Nureddîn, *el-Kifâye fî’l-Hidâye*, (Thk. Muhammed Aruşî), İstanbul 2012.
- Serdar, Murat, “İbn Hazm’ın Eş’arî Kelâmına Yönelik Eleştirileri”, *Uluslararası İmam Eş’arî ve Eş’arîlik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Cemalettin Erdemci - Fadıl Aygün), Beyan Yayınları, İstanbul 2015, c. II, ss. 89-120.
- Serdar, Murat, *İbn Hazm’ın Kelami Görüşleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Taberî, Ali b. Rabben, *ed-Dîn ve’d-Devle fî İsbâti Nübüvveti’n-Nebîyyi Muhammed (sav)*, (Thk. Âdil Nüveyhiz), Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, Beyrut 1973.
- Toprak, İbrahim, *Hz. Muhammed’in Nübüvvetine Delil Olan İnsanı Özellikler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Delâilü’n-Nübüvve”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. IX, ss. 115-117.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “İbn Hazm (İtikadî Görüşleri)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. XX, ss. 52-56.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Sarfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. XXXVI, ss. 140-141.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 499-512

Geliş Tarihi: 15.06.2020 Kabul Tarihi: 25.12.2020

Yayın: Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi: 31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.753323>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÜVEY ANNE İLE FATMA MASALININ PSİKANALİTİK YÖNTEMLE İNCELENMESİ

Rugeş DEMİR*

Öz

Türk halk edebiyatı sözlü ürünleri içerisinde önemli bir yer teşkil eden anlatı türlerinden biri masaldır. Masal, hemen hemen tüm toplumlarda anlatılan ve benzer özellikler taşıyan evrensel bir sözlü kültür ürünüdür. Masalarda genellikle kahramanların karşı karşıya kaldığı birtakım sıkıntılarının altında yatan olaylar, sembol ve simgelerle anlatılmaktadır. Bu sembol ve simgelerin anlamlarının açıklanması psikanalistik düşünceyle alakalıdır. Bu noktada halkbilimi ürünlerini inceleme kuram ve yöntemlerinden bir tanesi psikanalitik kuram ve yöntemlerdir. Psikanalitik kuramın temellerini atan Sigmund Freud, özellikle çocukluk döneminde bastırılarak bilinçaltına atılmış isteklerin rüyalarda ortaya çıktığını söylemektedir. Bilinçaltına atılmış istekler rüyalarda olduğu gibi simgesel bir dile sahip olan masalarda da ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı halkın kolektif bilinçaltını yansıtan halkbilimi ürünlerinden biri olan masalarda cinsel simgelerin nasıl kullanıldığını ve Freud'un kuramının "Üvey Anne ile Fatma" masalına uygulanabilirliğini ölçmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Üvey Anne ile Fatma, Halk bilimi, Psikanalitik kuram, Freud.

The Research of the Tale of Fatma and Stepmother with Psychoanalytic Analysis Method

* Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, demirrugeş@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3262-1867>.

Abstract

One of the narrative types that occupy an important place in the oral products of Turkish folk literature is a fairy tale. The fairy tale is a universal product of oral culture, told in almost all societies and bearing similar characteristics. In fairy tales, the events underlying a number of troubles that the heroes often face are described with symbols and icons. The explanation of the meanings of these symbols and icons is related to psychoanalytic thinking. At this point, one of the theories and methods of studying the products of folklore is psychoanalytic theory and method. Sigmund Freud, who laid the foundations of psychoanalytic theory, says that desires that are suppressed and imbedded in the subconscious, especially in childhood, arise in dreams. Subconscious desires appear in tales that have a symbolic language as well as in dreams. From this point of view, the aim of the study is to try to understand how sexual symbols are used in fairy tales, which is one of the folklore products that reflect the collective subconscious of the people, and to try to measure the applicability of Freud's theory to the fairy tale "Stepmother and Fatma".

Keywords: Tale, Stepmother and Fatma, Folklore, Psychoanalytic theory, Freud.

Giriş

Günümüzde halk bilimi alanında da kullanılmakta olan psikanalitik kuram ve yöntemle; mit, masal ve diğer sözlü anlatı ürünleri incelenerek bireyin bilinçaltına attığı duygular ortaya çıkarılmaya çalışılır. Halk bilimi ürünlerinin kaynağını psikolojik oluşlarla açıklayan psikanalitik okulun öncüsü Sigmund Freud'dur.

Freud, yaptığı incelemelerde olayların arkasında cinsel sembollerin olduğunu düşünmüş ve sözlü kültür ürünlerinde halkın bu izlenimlerini aramaya başlamıştır. Buna göre davranışlarımızın kökeninde genellikle bilincinde olmadığı arzularımız, duygularımız ve düşüncelerimiz yatmaktadır. Freud'un psikanalistik kuramı, rüya kuramı ile benzer özellikler taşımaktadır. Erich Fromm, bu konuyla ilgili şunları belirtir:

“Rüyalarımızı oluşturan motifler, akıl dışı arzularımız ve düşüncelerimizdir. Uykumuzda gündüzleri varlıklarından haberdar olmadığımız veya olamadığımız

dürtülerimiz canlanmaktadır. Bilincimiz tarafından bastırılan nefret, kıskançlık, hırs ve cinsel arzular birdenbire ortaya çıkmaktadır.” (Fromm 2017: 67).

Freud, “Haz İlkesinin Ötesinde” adlı kitabında rüya üzerine yapılan çalışmaların en derin zihinsel süreçlerde bile güvenilir bir yöntem olduğunu ifade etmiştir (Freud, 2014: 17). Freud’un sadık takipçilerinden olan Karl Abraham ise “Rüyalar ve Mitler” adlı eserinde Freud’un öğretilerinin geniş açıdan bakıldığında mit psikolojisine uygulanabileceğini ve hatta destanların anlaşılması için de tamamen yeni bir zemin oluşturma niteliği taşıdığını ifade etmektedir (Abraham, 2017: 9). Dolayısıyla bireyin bilinçaltına attığı duygu ve davranışlar rüyayla ilişkili olan folklor ürünlerinde açığa çıkabilmektedir.

Sözlü kültür ürünlerinde bireyi daha iyi analiz etmek ve tanımak için Freud’un ortaya koyduğu yapısal model teorisinden bahsetmek gerekir. Freud, insan zihninin “İd”, “Ego” ve “Süperego” adlı üç unsurdan oluştuğunu ifade eder.

İd, doğumla birlikte getirilen tamamıyla bilinçaltı nitelikte olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Freud’a göre id, insanın ruhi hayatında şuuraltı özelliğini hiç kaybetmeden ömür boyu var olur ve her şeyden bir tatmin fırsatı çıkararak sabırsız, açgözlü, kıskanç ve bencil yapısı ile şahsiyette aktif rol oynar (Debray 1991: XII). Bu bilgiler doğrultusunda idin, insanın zihninde hayatı yöneten mantık ve ahlak ilkelerinden uzak olduğu söylenebilir.

Ego, zihnin mantıklı düşünce ve dış şartların gerçekçi değerlendirilmesine ayrılmış, kişiliğe ben damgasını vuran bölümdür. Ego, çocuğun çevresiyle temas kurma kabiliyetinin gelişmesine bağlı olarak hayatın ilk beş ve altı ayından itibaren oluşmaya, farklılaşmaya ve değişmez bir kalıp gibi şahsiyet yapısına şekil vermeye başlar. Süperegonun da idin bir uzantısı olarak geliştiği ve bu yapının idin kabul edilmeyen arzu ve isteklerine karşı cezalandırılması amacını güttüğü ifade edilmektedir (Debray 1991: XII-XIII).

İnsan davranışlarının arkasında cinsel bir etken arayan Freud, bireyin kişilik gelişimini etkileyen en önemli faktörün psikoseksüellik olduğunu görmüştür. Freud’a göre bireyin psikoseksüel gelişimi beş dönemde incelenmektedir.

“Psikoseksüel gelişimin ilk basamağı oral dönemdir. Bu dönem doğumdan başlayarak 1-1,5 yaşına kadar olan süreçtir. Oral dönemde haz bölgesi ağızdır ve bebek, emme yoluyla doyuma ulaşır. İkinci gelişim basamağı ise anal dönemdir. Anal dönem, çocuğun dışkılama yoluyla haz almasına karşılık gelmektedir. Üçüncü gelişim basamağı fallik dönemdir. Fallik dönem, 3 ile 5 yaş arası süreçte yer alıp haz bölgeleri cinsel uzuvlardır. 6-11 yaş arasındaki dördüncü gelişim süreci ise latent dönemdir. Birey, bu dönemde daha çok hemcinsleri ile arkadaşlıklar kurar ve gruplaşma olarak arkadaşlıklar bu dönemde başlar. 11-13 yaş arasındaki beşinci gelişim basamağını kapsayan dönem de genital dönemdir. Bu dönemde cinsel dürtüler başta olmak üzere bazı dürtülerin gücü çoğalır.” (MEGEP 2009: 10-13). Böylelikle çocukların belirli dönemlerde sergilediği davranışların sebebi bu kuram vasıtasıyla açıklanabilmektedir.

1. Masalın Psikanalitik Çözümlemesi

“Masallar, üsluplarının etkililiği sayesinde büyük beğeni toplamış ve insanların duygularına hizmet etmiştir.” (Arıcı 2016: 2017). Masallar sayesinde insanın en yasaklı, gizli kapaklı arzuları ve ayıplı hâlleri özgürleşir. Bu sebeple masal, açığa çıkardığı benliğiyle bütünleşmek ve onun sınırlarını genişletmek isteyenler için eşsiz bir hazinedir (Sezer 2019: 194). Her ne kadar masum bir eğitim ve eğlence aracı olarak görünse de; toplumun kültürel cinsiyetçi kodlamaları, alışkanlıkları ve kabullenilmiş rollerini vermesi bakımından önem taşımaktadır (Agvan ve Asutay 2018: 238).

Masallar, zihinle ve bilinçle bağlantılı olarak hayal gücünün bir ürünüdür. Ahmet Sarı “Masalların Psikanalizi” adlı eserinde masalların, gerçek hayatın doğru ve yanlışlarını içinde barındırdığı, gerçek hayattan veriler taşıdığı ve iyi analiz edildiğinde gerçek hayatın idealize edilmiş, şifrelenmiş şekillerinin bir yansıması olarak bilinçten ayrı düşünülmediğini ifade etmektedir (Sarı ve Ercan 2008: 27). Bu şifreler ve semboller, rüyalarda olduğu gibi masallarda da bulunur. Dolayısıyla masalın seyrinde olağanüstülükler içerisinde normal görülen nesnelere ve sembollerin altında yatan psikolojik anlamlar vardır (Yayla 2019: 61).

Bu bilgiler doğrultusunda geçmişten günümüze anlatılan masalların psikanalitik alanda incelenmesi demek, bir toplumun bilinçaltında yatanları ortaya koymak demektir. Masalarda kahramanın yaşadığı sıkıntılar, sıkıntılar karşısında verdiği tepkiler, bakış açısı, sosyal çevre ve masal anlatıcısının tavrı metinlere yansımaktadır.

İnceleme kısmında Kastamonu ilinden derlenen “Üvey Anne ile Fatma” masalının tam metni parçalar halinde verilerek incelenmiştir. İnceleme şu şekildedir:

2. Üvey Anne ile Fatma Masalı'nın İncelenmesi

Bir varmış, bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş. Geçmiş zamanın birinde bir adam varmış. Adam, eşi ve kızıyla beraber ormanın derinliklerinde olan bir evde mutlu bir hayat sürmekteymiş. Günün birinde anne hastalanmış. Kızı Fatma, annesinin bu durumuna çok üzülmüş. Annesi hasta olduğu için evdeki tüm işleri Fatma yapmaya başlamış. Kadının hastalığı günden güne kötüleşmeye başlamış. Bir süre sonra kadın hastalığın verdiği acıya dayanamamış ve ölmüş. Baba, kızı Fatma ile beraber ortada kalmış.

2.1. Annesizlik

Yaşam yolculuğunda insanın ilk durağı olan anne, tüm yaşamı boyunca bireyin psikolojisinde silinmeyecek izler bırakır. Anne ve çocuk arasındaki ilişkinin psikolojik boyutları ve bilinçdışındaki uzantıları bilimsel olarak ilk kez Sigmund Freud'un psikanalitik çalışmalarıyla derinlemesine sorgulanmıştır (Korucu 2019: 134). Masal, kızın annesinin ölümü ile başlar. Kızın annesi hakkında masalda detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Kadının sadece hasta olduğu ve bu hastalık neticesinde öldüğü bilgilerine yer verilmiştir. Bu durum masalarda sıklıkla rastlanılan bir durumdur.

Annesizlik sembolünün, psikanalitik kurama göre incelenmesi şu şekildedir: Masalların hemen başında karşılaşılan kahramanın doğumu sırasında ya da doğumundan kısa bir süre sonra annenin ölmesi, ayrılışı simgelemektedir. Çocuğun her istediğini hemen gerçekleştiren “iyi anne” artık yoktur. İyi annenin ya da diğer bir

deyişle preödipal¹ annenin ölümü, ebeveynleri tarafından çocuğa belirli kuralların konduğu, bazı isteklerine hayır cevabının verildiği ve yaşadığı dünyada bazı sınırların olduğu bilincinin oluşmaya başladığı yeni bir dönemi simgelemektedir (Parmaksız 2017: 19-20). Masalda annenin hasta olması üzerine kızın ev işlerini yapmak zorunda kalması bunu açıklar niteliktedir. Bu sebeple masal, preödipal evrenin sonunu simgeleyen annenin yokluğu ile başlar. Dolayısıyla çocuğun her isteğinin karşılandığı preödipal evre sona ermiştir. Diğer bir deyişle tüm ihtiyaçlarını karşılayan preödipal anne ortadan kaybolmuştur.

“Preödipal masalların büyük bir bölümünde karşılaşılan masalın hemen başında iyi annenin ölmesi ya da masalda iyi annenin hiç yer almaması bu grupta yer alan masalların ortak temasıdır.” (Parmaksız 2017: 176).

Fatma'nın babası hanımının ölümü üzerine başka bir kadınla evlenmiş. Bu kadın Fatma'ya üvey annelik yapmış. Üvey anne, ilk geldiği günden beri Fatma'yı sevmemiş. Üvey anne kısa bir süre sonra Fatma'nın yüz güzelliğini kıskanmaya başlamış ve her fırsatta zarar vermek istemiş. Baba, sabah işe gittikten sonra Fatma, üvey anne ile beraber evde tek kalmış. Durum böyle olunca üvey anne, Fatma'ya evin tüm ağır işlerini yaptırmış.

2.2. Üvey Anne

Küçük Fatma'ya hayatı zehir eden üvey anne, ödipal² anneyi temsil etmektedir. Üvey annenin Fatma'yı sevmemesi, tüm ağır ev işlerini ona yaptırması ve kızın yüz güzelliğini kıskanması tüm masalarda rastlanılan bir durumdur. Bu durumu Erich Fromm “Sevme Sanatı” adlı kitabında şu şekilde tarif eder:

“Bencil kişi, kendini çok fazla değil çok az sever, hatta kendinden nefret eder. Böyle bir kişi mutsuzdur ve kendisine bilinçdışı engeller koyarak ulaşamadığı doyunlukları öfkeyle yaşamdan kopartıp almaya çabalar. Kendinden başka kimseyi görmez, her şeyi ve herkesi kendine sağlayacağı yarar açısından yargılar. Böyle bir

¹ Çocuğun doğumdan 1.5 buçuk yaş aralığındaki dönemi kapsayan ve anne ile arasında güçlü bağların olduğu evredir.

² 3 ile 6 yaş arası çocuğun birey olmanın ötesinde cinsel kimliğinin farkına vardığı evredir.

kişilik öz olarak sevebilme yeteneğinden yoksundur.” (Fromm 2004: 60-61). Freud’un kuramına göre bu kişiler narsistik kişilik bozukluğunu temsil etmektedir. Bu tanımlar masaldaki “Üvey Anne” karakterini karşılamaktadır. Masalın başında Fatma’yı sevmemesi ve kıskanması gibi durumlar narsistik kişilik bozukluğuna örnek niteliğindedir.

Üvey annenin Fatma’yı kıskanmasının sebebi Freud’un bakış açısıyla, şöyle açıklanabilir: Üvey annenin çocukluğunda babasına duyduğu aşkı yani Jung’un söylemiyle Electra kompleksini açığa çıkarmıştır. Masal kahramanı Fatma, güzel bir kızdır ve babası, onun için tek erkektir. Bu sebeple üvey annenin kızın babası tarafından çok sevilmesini ve ilgi görmesini kaldıramaması buna bağlanabilir.

Jung’un “Dört Arketip” adlı kitabında anne tipi; bakıp, besleyip büyüten; iyi, duygusal olan ve baştan çıkarıcı, zehirleyen şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Jung’a göre üvey anne figürü; zehirleyen, baştan çıkarıcı bir karakterdir. (Jung 2019: 21-22).

Masalda üvey anne, Fatma’ya kötü davranmasından dolayı “anne arketipi”nin üçüncü özelliğine yani baştan çıkarıcı, zehirleyen ve korku uyandıran tipine karşılık gelmektedir.

Üvey anne her zamanki gibi Fatma’ya kötü davranmaya devam etmiş. Hatta bazı günler ekmek bile vermemiş. Kız da derdini, sıkıntısını anlatmak için ahırdaki ineğin yanına gitmiş. Çünkü derdini anlatacak başka kimsesi yokmuş. Fatma, ineğe, “Üvey annem bana ekmek vermiyor, ne yapabilirim?” diye sormuş. İnek, “Sen hiç korkma, ben sana sütümü veririm, sen acıktığında gel beni em!” demiş. Aradan biraz zaman geçmiş. Kadın, Fatma’ya hiç yemek vermediği hâlde Fatma’nın şikâyet etmemesine çok şaşırılmış. “Ben buna kaç gündür yemek vermiyorum, bu nasıl dayanıyor, neyle karnını doyuruyor?” diye söylenmeye başlamış. Bir gün gizlice Fatma’yı takip etmiş. Fatma’nın ahırdaki ineğin memesinden süt içtiğini görmüş.

2.3. Üvey Annenin Fatma’ya Kötü Davranması

Masalda üvey anne, Fatma’ya ekmek vermemektedir. Bu sebeple Fatma, ihtiyacını inekten emdiği süt ile karşılamaktadır. Burada “emmek” kelimesi, Fatma’nın bir gelişim dönemi olan oral dönemden daha çıkmadığı göstermektedir.

Bu durumla ilgili Freud, “Cinsel Yasaklar ve Normal Dışı Davranışlar” adlı kitabında emen çocuğun yaşanmış ve anımsanmış bir zevki aradığı ve bir deri veya mukoza bölgesini ritmik bir biçimde emerek tatmin olduğu ve bunu tekrarlayarak zevkin ilk deneylerini yaşadığından bahsetmektedir (Freud 1989: 61- 63). Dolayısıyla masalda geçen ekmek ve süt ürünleri, çocuğun oral meselelerine dikkat çekmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere “Oral Evre”, haz kaynağının ağız olduğu ve cinsel aktivitenin henüz yemekten ve içmekten kopmadığı yaşamın ilk yılını kapsamaktadır.

2.4. Yardımcı Hayvan: İnek

Bir diğer konu ise masallarda geçen yardımcı hayvanlardır. Bu hayvanlar, bazı masallarda iyi, bazı masallarda ise kötüdür. Jung, “Dört Arketip” adlı kitabında hayvanlarla ilgili şu bilgilere yer vermiştir: “Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşurlar ve insanlardan daha üstün bir zekâ ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanılmış olmayız.” (Jung 2019: 99-100). Masaldaki inek de Jung’un belirttiği hayvan kriteriyle örtüşmektedir. İnek, Fatma’yla insan gibi konuşmakta ve ona süt vererek hem karnını doyurmakta hem de ne yapacağı konusunda akıl vererek yönlendirmektedir.

Üvey anne, Fatma'nın inekten gizlice süt içmesine çok sinirlenmiş ve kafasında haince planlar kurmaya başlamış. Fatma'ya görünmeden ahırdan uzaklaşmış. Akşam Fatma'nın babası eve gelmiş ve beraber sofraya oturmuşlar. Kadın birden ağlamaya başlamış. Adam, “Neden ağlıyorsun?” diye sormuş. Üvey anne adama, “Hasta olduğum için bugün doktora gittim, doktor, iyileşmem için bir ineğin etini yemem gerektiğini söyledi, eğer yemezsem yakında öleceğim” demiş. Adam biraz düşünmüş ve ahırdaki ineği kesmeye karar vermiş. Kadının dediklerini duyan Fatma bu duruma çok üzülmüş. Fatma ağlayarak ineğin yanına gitmiş ve ineğe, “Seni kesecekler, üvey annem babama söyledi, babam da kabul etti.” demiş.

2.5. Babanın Rolü

Preödüpal evrede, çocuğun dünyası anne ile çocuktan müteşekkil iken, Ödüpal evrede bu ikili ilişkiye üçüncü kişi olarak baba karakteri dâhil olur (Parmaksız

2017: 112). Preödipal masalların en önemli teması, zayıf ve etkisiz baba figürleridir. Çocuğa doğrudan bir kötülük yapmasa da, yapılanlara sessiz kalan, göz yuman ve bazen de anne ile ortak hareket eden bir figürdür. Baba etkisizliğiyle ve annenin yaptığı kötülöklere destek olmasıyla çocuk ile anne arasındaki preödipal bağın koparılmasına yardımcı olan bir figürdür (Parmaksız 2017: 178). Fromm, “Sevme Sanatı” adlı kitabında çocukların babaya karşı sevgilerinin koşullu olduğunu ve doğal yuvada hiçbir şey temsil etmediğini belirtmiştir (Fromm, 2004: 45).

Masaldaki baba karakteri, Fatma'nın ineğini kesme fikrini kabul etmiştir. Babanın bu davranışıyla kızı Fatma'yı pek umursamadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu olay, masallardaki pasif baba olgusuyla örtüşmektedir. Baba, Fatma'nın ineğini keserek suça ortak olmaktadır. Fakat masalın sonunda baba cezalandırılmaz. Bu durum, masalda genellikle preödipal meselelere yoğunlaştığı ve ödipal meselelere çok az değinildiği düşüncesini desteklemektedir.

Jung, “Dört Arketip” adlı kitabında böyle kadınların, kocasının bilinçsizliği tarafından tahrik edildiği her yerde içgüdüsel olarak müdahale ettiğini, erkeğin sadakati olduğunu düşündüğünden dolayı rahatını bozmaktan hoşlanmadığını ve bu rahatına düşkünlüğün sonucu olarak da erkeğin ‘baba’ kadının da ‘anne’den başka bir şey ifade etmediğini belirtmektedir (Jung 2019: 33).

Bunun üzerine inek, Fatma'ya, “Sen hiç canını sıkma, baban beni kestikten sonra benim kemiklerimi toplayıp derenin kenarına göm.” demiş. Kız da, “Tamam!” demiş. Baba, ertesi gün ineği kesmiş. Kadın, isteği yerine getirildiği için çok sevinmiş ve hemen ineğin etini pişirmeye başlamış. Fatma, kimseye görünmeden ineğin kemiklerini bir çuvala doldurup derenin kenarına gelmiş. Çuvaldaki kemikleri toprağa gömmüş ve oradan uzaklaşmış. Fatma ertesi gün kemikleri gömdüğü yere gelip, toprağı kazmaya başlamış. Kazdığı yerin altından bir sürü altın, gümüş, yiyecek ve içecek çıkmış.

2.6. Ödül: Altın, Gümüş, Yiyecek ve İçecekler

Masallarda iyiliğin karşılığı olarak yiyecek, içecek, altın ve gümüş gibi ödül-lerin verildiği sık sık görülür. Bu masalda da Fatma, ineğin kesilmesinin ardından

yenilen etten geriye kalan kemikleri derenin kenarına gömer. Ertesi gün tekrar dereye gittiğinde kemikleri gömdüğü yerin altından altın, gümüş, yiyecek ve içeceklerle karşılaşır.

Freud, “Karakter ve Anal Erotizm” isimli yazısında özellikle mitlerde, masallarda ve rüyalarda para ile pisliğin çok yakın bir ilişki içinde olduğunu, insan için en değerli madde ile en değersiz madde arasındaki zıtlığın, altın ile dışkı arasındaki benzerlik ilişkisine yol açtığını ifade etmektedir (Freud 1908: 167-169).

Masalın devamında yiyecek, içecek, altın ve gümüş gibi değerli şeylerle karşılaşan kızın tepki verdiği dair bir bilgi yoktur. Dolayısıyla kahraman, anal dönemi kişilik özelliklerini gösterdiği söylenebilir.

Fatma yiyecek ve içeceklerin bir kısmını yemiş. Ormanda hava iyice kararmaya başlamış. Üvey anne, ormanda Fatma'ya seslenmiş. Fatma korkudan hemen eve doğru koşmaya başlamış. Ormanda koşarken terliği ayağından fırlamış. Hava iyice karardığı için terliğini bulamamış. Bir gün padişahın oğlu atıyla ormanda gezinirken derenin kenarına gelmiş. Oğlanın atı dereden su içmeye başlamış. At, su içtiği sırada “fırrrr” diye ses çıkarmış. Oğlan da atın neden ses çıkardığını merak etmiş. Atın yanına geldiği sırada suyun üstünde bir tane kırmızı terliğin olduğunu görmüş. Dereye girip terliği eline almış ve “Bu terlik kimin ayağına gelirse ben o kızla evleneceğim.” demiş. Oğlan terliğin sahibini aramaya başlamış. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş. Atıyla beraber dünyayı dolaşmış ama bir türlü terliğin sahibini bulamamış. Aradan uzun bir zaman geçmiş. Oğlan en son Fatma'nın evine gelmiş ve kapıyı çalmış.

2.7. Kırmızı Terlik

Kırmızı, fiziksel gücün, hareketin ve canlılığın rengidir. İhtirasın ve cinsel aşkın temsilcisi olup aynı zamanda vücut salgılarını harekete geçiren bir renktir (Sağocak 2018: 235). Kırmızı, ayrıca yaşamı temsilen kanı, ek olarak bekâret kanını ve özellikle elma formunda yasak tutkuyu da temsil etmektedir (Sezer 2019: 35).

Masalda terliğin kırmızı olması Erich Fromm için başka bir anlam taşımaktadır. Fromm'a göre bu nesneyle karşılaşan kahramanlar artık küçük bir kız değildir; yeni bir evreye geçmiştir ve bu evrenin hayatına getirdiği yenilikler ve tehlikeler ile

yüzleşmesi gerekmektedir (Fromm 2017: 223). Dolayısıyla maceralarını dinlediğimiz küçük Fatma, cinsel meseleler ile karşılaşabilecek yetişkin bir kız olmuştur.

Üvey anne kapıyı açmadan önce pencereden bakmış. Atın üstünde bir genci ve yanında da iki adamını görmüş. Üvey anne, bunun üzerine Fatma'yı hemen teknenin altına saklamış ve gidip kapıyı açmış. Oğlan, kadına bu evde genç bir kızın olup olmadığını sormuş. Üvey anne, oğlanın elindeki kırmızı terliği görünce terliğin Fatma'ya ait olduğunu anlamış ve evde kız çocuğunun olmadığını söylemiş. Oğlan tam gideceği sırada evin köpeği, "Teknecik altında Fatmacık, teknecik altında Fatmacık." diye havlamaya başlamış. Oğlan ve adamları ilk önce duyduklarına şaşırılmışlar ama köpeğin dediğini de dikkate almamışlar. Köpek yine, "Teknecik altında Fatmacık, Teknecik altında Fatmacık" diye havlamaya başlamış. Bu sefer oğlan, içeri girip teknenin altına bakmış ve Fatma'yı görmüş. Fatma'yı oradan çıkartmış ve kırmızı terliği ayağına denetmiş. Terlik, Fatma'nın ayağına tam oturmuş. Bunun üzerine Padişah'ın oğlu, Fatma'yla evlenmek istemiş. Yalan söyleyen üvey anneyi de cezalandırmak istemiş.

Fatma'nın terlik testi de kızın olgunlaştığını temsil etmekle beraber kızın psikoseksüel açıdan cinselliğe hazır olduğunu ortaya koymaktadır.

Ödipal kız çocuğun hikâyesini anlatan masalarda kahraman; kurtarıcı bir prensin veya avcının, yani babayı temsil eden bir figürün, gelip onu kurtarmasını evde pasif bir şekilde beklerken, ödipal erkek çocuğun hikâyesini anlatan masalarda ise kahraman daha aktif rol üstlenmektedir. Bu tip masalarda prensesi arayıp bulması gerekmektedir (Parmaksız 2017: 173). Masalda Fatma, altın gümüş gibi değerli eşyaları bulduktan sonra evine gitmesine rağmen tam anlamıyla rahatlığa kavuşmuş değildir. Evde pasif bir şekilde kurtarılmayı beklemektedir. Prens yerine geçen oğlan ise masalda aktif rol oynar. Masalda sulak yerde bulunduğu kırmızı terliği herkese denettirmesi ve bu yoldaki mücadelesi oğlanın olgun bir birey olduğunu gösterir. Dolayısıyla oğlanın ödipal bir evrede olduğunu ve anal kişilik özellikleri gösterdiğini söylemek mümkündür.

Fatma, üvey annenin cezalandırılmasına gönü razi olmamış. Bunun üzerine Fatma, padişahın oğluna, “O benim üvey annem, her ne kadar bana kötü davranırsa da yine de sen ona merhamet et, cezalandırma.” demiş. Oğlan da Fatma’nın bu isteği üzerine kadını cezalandırmaktan vazgeçmiş ve Fatma’yı alıp sarayına götürmüştür. Kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmişler. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.

2.8. Merhamet

Masalların sonunda genellikle iyiler kazanır, kötüler kaybeder veya kötüler vahşice cezalandırılır. Bu özellik masalın temel biçimsel özelliklerinden bir tanesidir. Fakat bu masalda Fatma, üvey annesine merhamet etmektedir ve üvey annesinin yaptığı tüm kötülöklere rağmen cezalandırılmasını istememektedir. Fatma, bu davranışıyla olgun ve saf bir anne davranışını sergilemektedir.

Merhamet, olumlu bir duygudur. Bu duygu, kişilerarası ilişkilerde başkaları için fayda sağlayıcı bir özelliğe sahiptir (Nas ve Sak 2020: 64). Dolayısıyla Fatma’nın içindeki olumlu merhamet duygusu üvey annesine fayda sağlamaktadır. Vermiş olduğu bu karar, Fatma’nın duygudaşlık yapacak olgunluğa eriştiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Masalın sonunda Fatma, prens tarafından saraya götürölerek muradına erer ve böylece hak ettiğİ değeri bulur. Bu masalda üvey anne cezalandırılmamıştır. Fatma masalın başından sonuna kadar iyi niyetini sürdürmüştür. Masalarda bu merhamet gösterme özelliğİne nadir rastlanmaktadır.

Sonuç

Sözlü edebiyat ürünlerinde özellikle masalarda başkahramanların kız olması sık görölen bir durumdur. Genellikle annesi olmayan ya da daha masalın başında öz annesini kaybeden çocukların karşılaştıkları sıkıntı ve acıların altında yatan derin anlamlar çeşitli imge ve sembollerle ortaya çıkmaktadır. Bu tür masaları psikanalitik halk bilimi kuramı çerçevesinde incelemek ve anlamlandırmak da önemlidir.

Bu inceleme sonucunda “Üvey Anne ile Fatma” masalı örneğinden hareketle, toplumun kültürel kodlarının masala nasıl yansıdığı görölmüştür. Freud’un ve takipçilerinin düşüncelerini destekleyecek pek çok davranış kalıbı ortaya çıkmıştır.

Buna göre masalda yer alan öz annenin ölümü, ikinci anne olarak üvey annenin gelişti, üvey annenin kıza beslediği kıskançlık ve öfke durumları, yardımcı hayvan olarak ineğin rolü, olaylar karşısında babanın tavrı, kırmızı terlik testi ve kahramanın bu olaylara karşı sergilediği davranışlar Freud ve takipçilerinin bakış açısıyla incelenmiş ve bu davranışların psikanalitik düşüncede neye karşılık geldiği ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak; “Üvey Anne ile Fatma” masalının psikanalitik kuram çerçevesinde incelenebilen hem preödipal hem de ödipal dönemleri yansıtan bir masal olduğunu söylemek mümkündür.

Sonnot

Kaynak Kişi: Belkis Ayata, 1971, Kastamonu, Ev Hanımı, İlkokul Mezunu, 08.06.2020.

Kaynakça

- Abraham, K. (2017). *Rüyalar ve mitler* (Çev. Emine Nur Gökçe). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Agvan, Ö. & Asutay H. (2018). Bir anti-masal örneği olarak cam ayakkabıları reddeden vejetaryen külkedisi. *Uluslar Sosyal Bilimler Dergisi*, 225-238.
- Arıcı, A. F. (2016). Estetik değer oluşturmada masalların rolü: Türk masalları örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18-2, 1017.
- Debray, P. (1991). *Freud skolastiği* (Çev. A. Fikret Gökdemir, A. Çetin Ertürk). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Freud, S. (2014). *Haz ilkesinin ötesinde* (Çev. Mehmet Ökten). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Freud, S. (1989). *Cinsel yasaklar ve normal dışı davranışlar* (Çev. Muammer Sencer). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Freud, S. (1908). Character and anal erotism. *The Standart Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 9, 167-169.
- Fromm, E. (2004). *Sevme sanatı* (Çev. Işitan Gündüz). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Fromm, E. (2017). *Rüyalar masallar mitler* (Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları.
- Korucu, A. (2019). Freudyen ve jungiyen yaklaşımlarla anne olgusu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 133-143.

- Megep. (2009). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, çocuğun gelişimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Nas, E. & Sak, R. (2020). Merhamet ve merhamet odaklı terapi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 64.
- Parmaksız, A. (2017). *Freud bana masal anlatsa*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sağocak, A. M. (2018). Kırmızı rengin tasarımın algı ve anlamına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (57), 235.
- Sarı, A. & Cemile A. E. (2008). *Masalların psikanalizi*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Sezer, M. Ö. (2019). *Masallar ve toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Kor Yayınları.
- Jung, C. G. (2019). *Dört arketip* (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yayla, E. (2019). Nardaniye Hanım Masalı'nı psikanalitik halk bilimi kuramı çerçevesinde inceleme denemesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 61.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 513-526

Geliş Tarihi:23.05.2020 Kabul Tarihi: 10.07.2020

Yayın:Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi:31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.741893>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SANAL ORTAM YALNIZLIĞI VE ÖZGÜVEN ÜZERINE BİR ARAŞTIRMA

Müjdat YEŞİLDAL*

Handan ERTAŞ*

Öz

Günümüzde internet hayatın her alanına nüfuz etmiş haldedir. Bu etkinin bir sonucu olarak sanal ortam yalnızlığı ve bu yalnızlık ile birlikte özgüven sorunu yaşanmaktadır. Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerindeki sosyal medya kullanımının artmasından dolayı oluşan sanal ortamın yalnızlığı ve bu yalnızlığın özgüvenle arasındaki ilişki, bu ilişkiyi etkileyen faktörler ele alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak sanal ortam yalnızlık ölçeği ve özgüven ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada nicel araştırma deseni kullanılmış olup, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Fakültesi ile Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören 390 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuca göre sanal ortam yalnızlığı ile özgüven arasında negatif yönlü zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Sanal ortam yalnızlığı ve özgüven cinsiyete göre farklılaşırken, diğer değişkenler ile arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanal ortam yalnızlığı, Özgüven, Sosyal ağ.

* Bu araştırmanın verileri 2019 yılında toplanmıştır.

* Ar. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, mujdatyesildal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1286-903X>.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü, handanertas@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1794-0296>.

A Research on Virtual Environment Loneliness and Self-Confidence

Abstract

Today, the internet has penetrated all areas of life. As a result of this effect, virtual environment loneliness and self-confidence are experienced with this loneliness. Within the scope of the research, the loneliness of the virtual environment caused by the increase in the use of social media in university students and the relationship between this loneliness and self-confidence, and the factors affecting this relationship were discussed. In the research, the virtual environment loneliness scale and self-confidence scale were used as data collection tools. The quantitative research design was used in the research and a questionnaire was applied to 390 students studying at the Faculty of Health Sciences, Faculty of Nursing and Vocational School of Health Services. According to the results obtained from the findings, a weak negative relationship was found between virtual loneliness and self-confidence. While virtual environment loneliness and self-confidence differ according to gender, no significant difference was found between other variables.

Keywords: Virtual environment loneliness, Self-confidence, Social network.

Giriş

Bilişim teknolojilerinin uygulama alanları üzerindeki olumsuz etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Hayatın her alanında bilişim teknolojilerinden yararlanmayan kişiler neredeyse yok denecek kadar azdır. Hayatımıza son yıllarda fazlasıyla yenilikler getiren bu araçlar aynı zamanda sosyal alanlardan çekilme gibi sorunlar doğurmuştur. Sosyal alanda arkadaşlık, dostluk ve yakın çevre kurmakta zorlanan gençler bu eksiklikleri nedeniyle gerek fiziksel gerekse psikolojik olarak sıkıntılar yaşamaktadır. Bu nedenle gençler bu sıkıntılarla baş etmek, yalnızlıklarını giderebilmek, sosyal ilişkilerindeki zayıflıkları yok edebilmek için sosyal medya paylaşım sitelerine başvurmuştur. Sanal ortamlarda sosyalleşmenin sonucu olarak gerçek hayattan soyutlanma gerçekleşmektedir. Günümüzde bakıldığında kendi çevre-

sinde ve etrafında yeteri kadar sosyal ağı bulunmayan, arkadaş çevresi ve hayatta daimî dostluklar edinemeyen gençlerimizin daha çok sanal ortamlarda, sanal dünyalarını genişleterek kendilerine adeta dünyamızdan ayrı olarak yeni bir sosyal olmayan dünya yarattığını ve sanal ortamların sosyal gençleri olduğunu görebiliriz. Bu sayede içlerindeki, hislerindeki yalnızlık duygularını yok etmeye çalıştıkları görülmektedir. İç dünyasında bu kadar yalnız hissederken kendine bunu belli etmeden sosyal bir çevre oluşturmak için sanal ortamda aktif olan gençler, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

1. Sanal Ortam Yalnızlığı

Kişiyeye has olan ve psikolojik açıdan incelenmesi gereken yalnızlık, kişinin kurduğu sosyal ilişkilerden memnun olmaması, olamaması sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Weiss (1973) yalnızlık üzerine yazmış olduğu kitabında yalnızlığı sosyal ve duygusal yalnızlık olarak iki türde ele almıştır. Duygusal yalnızlıkta bireylerin sevdikleri birini kaybetmesi yahut onların eksikliğini duyması söz konusu olmaktadır, sosyal yalnızlıkta ise bireyin daha çok toplumla olan ilişkilerinde, sosyal bağlarında görülen zayıflıktan ortaya çıkan bir durum söz konusudur. Buradan anlaşılacağı üzere duygusal yalnızlık bireyin bir kişiye karşı hissettiği yalnızlık olabileceken, sosyal yalnızlık bireyin çevresi ile eksik iletişim ve eksik bağlarından dolayı ortaya çıkabilecek bir durum olarak ifade edilmektedir (Kabaklı Çimen, 2018). Yalnızlık her dönemde görülebilecek bir olgu iken genel ve yoğun olarak genç yaşlardaki insanlarda görülme sıklığı daha yüksektir. İnsan hayatında samimi, sıkı dostlar ve sıkı bağlar kurmak için çabalar. Bunu karşılamak için başkaları ile uygun sosyal ilişkiler kurma olgunluğuna sahip olmadıkları zaman, yalnızlık hissedebilmektedirler (Erözkan, 2009).

Gençler özellikle sosyal hayatın en hareketli, en karmaşık ve dolu olduğu zamanlarda, kişiliklerinin tam oturmaya, yeni yeni kişiliklerinin tamamlanmaya başladığı bir dönemde üniversite eğitimi görmeye başlamaktadırlar. Özellikle üniversite yerleşkeleri ile yaşanan şehirler arasındaki mesafe, ders yükümlülüğü veya

okumak için başka bir şehre geçiş süreçlerinde öğrenciler sosyal çevrelerini değiştirmek zorunda kalmaktadır. Bu kapsamdan hareketle üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Sınırların olmadığı bir ortamın içinde birey ihtiyaç olarak gördüklerinin arkasından giderken zamanla neyin ihtiyaç, neyin istek veya onu çok ilgilendirmeyen bir konu olduğunu karıştırma veya başka işlerle meşgul olma durumuna gelebilmektedir. Böylece toplumdaki ilişkileri ve sorumlulukları olan birey kendisini bireysel anlamda meşgul eden ortamlarda zaman geçirmeye başladıkça toplumdan uzaklaşmaya da başlayabilmektedir. Kişinin internetin başında geçirdiği zaman arttıkça toplum hayatından uzaklaştığı, sosyal ilişkilerinin zayıfladığı, aile ve çevre ile daha az iletişimde bulunduğundan dolayı kendini daha yalnız hissettiği ifade edilmektedir (Kabaklı Çimen, 2018). Yani kişi sanal ortamlar ve internet başında geçirdiği zamanla aslında sosyalleştiğini, eksik olan sosyal parçasını tamamladığını düşünürken aslında elinde olan aile bağları, gerçek elle tutulur, somut arkadaş ve sosyal ağlarından kopmakta olduğunun farkında değildir (Özdemir vd., 2017).

2. Özgüven

Özgüven; kısaca bireyin kendisiyle barışık olması ve kendini olduğu gibi kabul etmesi durumu olarak tanımlanabilir. Birey bu duygu ve olguyu kazanırken kendi hal ve hareketlerinin davranışlarının olumlu ve olumsuz yönlerini bilmektedir. Korkuları ve olumsuz yönleri ile yüz yüze gelerek yetenek ve davranışlarının farkına varır ve kendini tarafsız olarak tanır (Kocaarslan, 2009). Özgüven kritik ve önem oranı yüksek bir özelliktir, yaşamla ve problemlerle realist bir şekilde baş etmemizi sağlar. Özgüven kazanma süreci, yaşamın önemli zorluklarına karşı başa çıkma gücüne sahip ve mutlu olmaya layık bir kişi olma deneyimidir. Bu egemenlik ruhunun olması veya olmaması, kişinin dış dünyası ile olan ilişkilerinde en önemli etkenlerden birisidir (Kurtuldu, 2007). Özgüven kişinin davranışlarını, tavırlarını, hareketlerini belirleyen kendi hakkındaki görüşleri olarak sayılabilir. Yüksek özgüvenli kendini değerli ve saygın hissedenlerdir, savunmacı özgüven ise

kendini değersiz hissedenden fakat bu hissi kabul edemediği için savunma yöntemlerine başvurandır şeklinde tanımlanabilir (Çelik, 2014). Özgüven, davranış ve hareketlerin en önemli belirleyicisi sayılabilir. Özgüvenin etken olduğu, bireyin kendine ait olumlu düşünce ve yargılarının olması, olayları ve kendini kontrol edebileceğine inanması, kendini değerli bulması ve beğenmesi, yeterli düzeyde olduğunu düşünmesi, kendi değerinin farkında olması, kendisiyle barışık olması, kendini olduğu gibi kabul etmesi, kendini tanıması gibi durumlarla ilgili bir kavramdır. Genel olarak özgüven kişinin kendi yapabildiklerini, hislerini bilmesi, kendini beğenmesi ve kendine inanması olarak tanımlanmıştır (Günel, 2007).

Lindenfield (1997) özgüveni, iç özgüven ve dış özgüven şeklinde ikiye ayırmaktadır. İç özgüven, bireyin kendinden memnun ve barışık olduğuna dair inancı ve bu konuda hissettikleri; dış özgüven ise, dış ortama kendinden emin olarak verdiği görüntü ve davranışlardır. Özgüven iç ve dış özgüvenin toplamı olarak ifade edilmektedir. İç özgüven, kişinin kendi özelliklerini tanıması ve olumlu karşılaması ve bundan dolayı memnun olması; dış özgüven ise iç özgüven duygusuyla dışarıya yansıttığımız görüntü olarak tanımlanabilir. İç özgüven; kendini tanıma, kendini sevme, kendine açık hedefler koyma ve pozitif düşünmedir. Dış özgüven ise; iletişim, anlatabilme, duygularını egemenlik altına alabilmesidir (Akt. Bilgin, 2011). Göknar'a (2010) göre insan doğuştan farklı zekâ düzeylerine ve yeteneklerine sahiptir. İnsan dünyaya hiçbir zaman özgüvenden yoksun veya özgüvenli bir birey olarak dünyaya gelmez. Özgüven oluşumu tamamen yaşarla, yaşanan olaylarla, hayatın ilerleyişi ile ilgili bir durumdur. Güvenin, sevginin, kabul edilmenin her birimizin özünde olduğunu düşünür isek, özgüven oluşumunun da çevrenin etkisi ile ve zamanla oluştuğunu söyleyebiliriz (Günel, 2007).

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Bu araştırmanın amacı sağlık bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerin sanal ortam yalnızlığı ile özgüven seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaca ulaşma sürecinde aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Sanal Ortam Yalnızlığı ile yaş, öğrenim görülen birim ve aylık gelir durumu gibi demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak bir ilişki var mıdır?

2. Sanal Ortam Yalnızlığı ile yaş, öğrenim görülen birim ve aylık gelir durumu gibi demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

3. Özgüvenin ile yaş, öğrenim görülen birim ve aylık gelir durumu gibi demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak bir ilişki var mıdır?

4. Özgüvenin ile yaş, öğrenim görülen birim ve aylık gelir durumu gibi demografik değişkenler arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

5. Sanal Ortam Yalnızlığı ile Özgüven arasında ilişki var mıdır?

6. Sanal Ortam Yalnızlığı ile Özgüven arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

3.2. Araştırmanın Tipi

Araştırmada nicel araştırma tarama tipi kullanılmış olup; tanımlayıcı nitelikte bulgular ortaya konulmuştur.

3.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmacı tarafından demografik özellikleri belirlemek için hazırlanan cinsiyet, yaş, öğrenim görülen birim, gelir durumu ve barınma durumunu belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde Korkmaz ve diğerleri (2014) tarafından geliştirilen 20 maddelik 3 alt boyutlu Sanal Ortam Yalnızlık Ölçeği (SOYÖ) kullanılmıştır. Ölçme aracı üç faktör altında toplanmaktadır. Ölçeğe ait Cronbach's Alpha katsayısı 0,932 olarak tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Akın (2007) tarafından geliştirilen iki faktörden oluşan Özgüven Ölçeği kullanılmıştır. Özgüven ölçeğine ait Cronbach's Alpha katsayısı 0,852 olarak tespit edilmiştir.

3.4. Çalışma Grubu

Araştırma evrenini Selçuk Üniversitesi Alaaddin Keykubat Kampüsünde bulunan Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Fakültesi ile Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim görmekte olan 4892 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Belirli evrenler için örneklem hesaplama yöntemine göre $\pm\%5$ kabul

edilebilir hata oranına göre %95 güven aralığında önerilen örneklem büyüklüğü 384 kişidir (Altunışık vd. 2012). Örneklem öğrenim görülen birimlere göre tabakalı örnekleme deseniyle oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilere ait tanımlayıcı bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: *Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Bulgular*

Özellikler (n=390)		n	%
Cinsiyet	Kadın	258	66,2
	Erkek	132	33,8
Yaş (20,93±1,92)	Ortalama altındakiler	178	45,6
	Ortalama üstündekiler	212	54,4
Öğrenim Görülen Birim	Sağlık Bilimleri Fakültesi	130	33,3
	Hemşirelik Fakültesi	130	33,3
	Sağlık Hizmetleri MYO	130	33,3
Gelir Durumu	0-2000 ₺	76	19,5
	2001-3000 ₺	124	31,8
	3001-4000 ₺	103	26,4
	4001 ₺ ve üzeri	87	22,3
Barınma Durumu	Ailesiyle birlikte	265	67,9
	Arkadaşlarıyla birlikte	104	26,7
	Yalnız	21	5,4

Araştırmaya katılan öğrenciler ait temel demografik bulgular Tablo 1’de sunulmuştur. Öğrencilerin %66,2’si kadın, %31,8’i 2001-3000 TL arasında gelire, %26,1’i 3001-4000 TL gelire sahipken %67,9 ‘u ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Katılımcılara ait ortalama yaş 20,93±1,92 olarak tespit edilmiştir. Öğrenim görülen birimler homojen şekilde dağılmaktadır.

3.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler araştırmacı tarafından Mayıs-Haziran 2019 tarihlerinde yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Bir anketin doldurulması için 8 – 10 dakika süre yeterli olmaktadır. Araştırma kapsamında toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmada verilerin değerlendirilmesi için SPSS 26,0 (Statistical Programme for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Verilerin normallik dağılımına Kolmogorov-Smirnov testiyle bakılmıştır. Veriler %95 güvenle normal dağılımlıdır. Verilerin analizinde parametrik testler kullanılarak; Bağımsız Gruplarda t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson Korelasyon testinden

yararlanılmıştır. ANOVA testinde gruplar arası farklılığın tespiti için Post-Hoc testlerinden Tukey HSD ve Dunnett T3 kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık seviyesi olarak 0,05 değeri baz alınmış olup $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir (Kalaycı, 2010).

4. Bulgular

Verilerden elde edilen bulgular araştırma sorularına göre tablolar halinde sırasıyla verilmiştir.

Tablo 2: *Sanal Ortam Yalnızlığının Demografik Değişkenlere Göre Farklılık Analizi*

	Özellikler	SOYÖ	Sanal Sosyalleşme	Sanal Paylaşım	Sanal Yalnızlık
Cinsiyet	Kadın	2,74 ± 0,60	3,12 ± 0,81	2,12 ± 0,95	3,38 ± 0,75
	Erkek	2,90 ± 0,61	3,16 ± 0,88	2,36 ± 0,89	3,23 ± 0,69
<i>t</i>		0,90	0,44	2,33	1,93
<i>p</i>		0,044	0,658	0,200	0,540
Yaş	Ortalama altı	2,83 ± 0,56	3,14 ± 0,81	2,10 ± 0,83	3,25 ± 0,75
	Ortalama üstü	2,88 ± 0,64	3,13 ± 0,85	2,28 ± 1,01	3,30 ± 0,73
<i>t</i>		0,54	0,25	3,57	0,40
<i>p</i>		0,462	0,874	0,059	0,525
Öğrenim Görülen Birim	Sağlık Bilimleri ¹	2,91 ± 0,63	3,20 ± 0,90	2,29 ± 0,93	3,29 ± 0,71
	Sağlık Hiz.Mes. ²	2,84 ± 0,60	3,08 ± 0,82	2,15 ± 0,82	3,42 ± 0,75
F	Hemşirelik ³	2,82 ± 0,58	3,12 ± 0,77	2,16 ± 1,05	3,27 ± 0,75
		0,68	0,66	0,94	1,68
<i>p</i>		0,507	0,515	0,388	0,187
Aylık Gelir	0-2000₺ ¹	2,94 ± 0,59	3,15 ± 0,77	2,37 ± 1,01	3,39 ± 0,73
	2001-3000₺ ²	2,91 ± 0,62	3,21 ± 0,85	2,24 ± 0,95	3,38 ± 0,74
	3001-4000₺ ³	2,81 ± 0,57	3,09 ± 0,85	2,17 ± 0,86	3,23 ± 0,71
	4001+₺ ⁴	2,76 ± 0,64	3,07 ± 0,84	2,03 ± 0,92	3,31 ± 0,77
F		1,66	0,61	1,93	0,92
		0,173	0,604	0,124	0,431
Barınma Durumu	Aile ¹	2,82 ± 0,63	3,11 ± 0,85	2,13 ± 0,96	3,31 ± 0,77
	Arkadaş ²	2,92 ± 0,56	3,20 ± 0,82	2,28 ± 0,86	3,36 ± 0,69
	Yalnız ³	3,12 ± 0,45	3,14 ± 0,67	2,68 ± 0,88	3,31 ± 0,53
F		1,71	0,39	3,78	0,15
		0,031	0,674	0,024	0,860
<i>p</i>					
<i>Post-Hoc</i>		1<3 a		1<2,3 b	

Post-Hoc testleri a=Tukey HSD b=Dunnett T3

Katılımcıların Sanal Ortam Yalnızlığı ölçeğinden aldıkları puanlar ile temel demografik özelliklerinin karşılaştırılması Tablo 2’de verilmiştir. Sanal Ortam Yalnızlığı ile yaş, eğitim görülen birim ve aylık gelir durumu arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Kadınların erkekler göre göre, ailesiyle birlikte yaşayanların yalnız yaşayanlara göre sanal ortam yalnızlığı seviyelerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sanal Sosyalleşme ve Sanal Yalnızlık alt boyutları ile katılımcıların temel demografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Sanal Paylaşım alt boyutu ile cinsiyet, yaş, öğrenim görülen birim ve aylık gelir durumu arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Ailesiyle birlikte yaşayanların arkadaşlarıyla yaşayanlar ve yalnız yaşayanlara göre sanal paylaşım seviyelerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 3: Özgüvenin Demografik Değişkenlere Göre Farklılık Analizi

Özellikler		Özgüven Ölçeği	İç Özgüven	Dış Özgüven
Cinsiyet	Kadın	3,60 ± 0,59	3,84 ± 0,59	3,75 ± 0,66
	Erkek	3,87 ± 0,48	3,88 ± 0,50	3,86 ± 0,52
<i>t</i>		1,31	0,58	1,89
<i>p</i>		0,030	0,561	0,059
Yaş	Ortalama altı	3,77 ± 0,52	3,81 ± 0,52	3,72 ± 0,60
	Ortalama üstü	3,86 ± 0,58	3,89 ± 0,59	3,84 ± 0,63
<i>t</i>		2,95	1,92	3,47
<i>p</i>		0,087	0,167	0,063
Öğrenim	Sağlık Bilimleri ¹	3,88 ± 0,59	3,91 ± 0,58	3,84 ± 0,65
Görülen	Sağlık Hiz.Mes. ²	3,74 ± 0,49	3,76 ± 0,51	3,73 ± 0,55
Birim	Hemşirelik ³	3,84 ± 0,59	3,89 ± 0,58	3,78 ± 0,65
<i>F</i>		2,00	2,85	1,11
<i>p</i>		0,036	0,059	0,330
<i>Post-Hoc</i>		2<1,3 b		
Aylık Gelir	0-2000₺ ¹	3,85 ± 0,54	3,89 ± 0,54	3,80 ± 0,60
	2001-3000₺ ²	3,79 ± 0,58	3,82 ± 0,57	3,76 ± 0,66
	3001-4000₺ ³	3,84 ± 0,55	3,87 ± 0,56	3,80 ± 0,59
	4001+₺ ⁴	3,82 ± 0,57	3,85 ± 0,58	3,79 ± 0,61
<i>F</i>		0,22	0,29	0,13
<i>p değeri</i>		0,878	0,832	0,937

Barınma Durumu	Aile¹	3,79 ± 0,55	3,82 ± 0,56	3,76 ± 0,61
	Arkadaş²	3,90 ± 0,56	3,94 ± 0,55	3,86 ± 0,61
	Yalnız³	3,80 ± 0,63	3,83 ± 0,59	3,78 ± 0,72
<i>F</i>		1,36	1,51	0,97
<i>p</i>		0,258	0,221	0,377

Post-Hoc testleri a=Tukey HSD b=Dunnett T3

Katılımcıların Özgüven ölçeğinden aldıkları puanlar ile temel demografik özelliklerinin karşılaştırılması Tablo 3'te verilmiştir. Özgüven ile yaş, aylık gelir durumu ve barınma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Kadınların erkeklere göre, Sağlık Hizmetleri MYO öğrencilerinin Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Hemşirelik Fakültesi öğrencilerine göre daha düşük özgüvene sahip oldukları tespit edilmiştir ($p<0,05$). İç Özgüven ve Dış Özgüven alt boyutları ile katılımcıların temel demografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 4: *Sanal Ortam Yalnızlık Ölçeği ile Özgüven Ölçeği Arasında Korelasyon Analizi*

		SOYÖ	Sanal Sosyalleşme	Sanal Paylaşım	Sanal Yalnızlık
Özgüven Ölçeği	r	-0,469*	-0,297	0,015	-0,006
	p	<0,001	<0,001	0,766	0,903
İç Özgüven	r	0,114	0,245	-0,021	-0,031
	p	0,025	<0,001	0,677	0,544
Dış Özgüven	r	-0,206	0,317	0,049	0,018
	p	<0,001	<0,001	0,339	0,720

* Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcıların Sanal Ortam Yalnızlığı ve Özgüven ölçekleri ile alt boyutları arasında yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Özgüven ile Sanal Ortam Yalnızlığı ile negatif yönde zayıf düzeyde, Sanal Sosyalleşme pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Özgüven ile Sanal Paylaşım ve Sanal Yalnızlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). İç Özgüven ile Sanal Ortam Yalnızlığı ve Sanal Sosyalleşme pozitif yönde çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). İç Özgüven ile Sanal Paylaşım ve Sanal Yalnızlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Dış Özgüven ile Sanal Or-

tam Yalnızlığı ile pozitif yönde çok zayıf düzeyde, Sanal Sosyalleşme pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Dış Özgüven ile Sanal Paylaşım ve Sanal Yalnızlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$)

5. Tartışma

Bu çalışma Selçuk Üniversitesinde seçilen 3 fakülteadaki öğrencilerin sanal ortam yalnızlık durumu ile özgüvenleri arasındaki ilişki durumunu ölçmek amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler; %66,2'si kadın ve %33,8'i erkek olmak üzere toplamda 390 kişiden oluşmaktadır. Ortalama yaş $20,93\pm 1,92$ olup; %54,4'ü ortalama yaş üzerindedir.

Araştırmada kapsamında olan öğrencilerin, Sanal Ortam Yalnızlığı ölçeği ortalama puanlarının cinsiyete göre karşılaştırıldığında erkek öğrencilerin Sanal Ortam Yalnızlığının kadın öğrencilere göre daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar bulgumuzu destekler niteliktedir (Çeçen, 2007; Özen ve Sarıcı, 2010; Bingöl, 2017). Sanal Ortam Yalnızlığının erkek öğrencilerde daha yüksek olmasının sebebi olarak erkeklerde yalnızlık duygusunun daha etkili olması düşünülmektedir. Araştırmada erkek öğrencilerin Sanal Paylaşım ve Sanal Sosyalleşme puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yalnızlık duygusunun dışavurumu olarak düşünülebilir. Özen ve Sarıcı (2010) üniversiteli erkek öğrencilerin, kızlara oranla sanal sohbet ortamlarını yalnızlıklarına destek unsuru olarak daha çok kullandıkları, yalnız hisseden erkeklerin daha çok çevrimiçi arkadaş edindikleri ve çevrimiçi arkadaşlıklarıyla daha çok zaman geçirip problemlerini paylaştıkları, bir nevi sanal arkadaşlıklara daha bağımlı olduklarını belirlemiştir. Öğrencilerin barınma durumuna göre Sanal Ortam Yalnızlığı seviyelerinin karşılaştırılmasında ise yalnız yaşayan öğrencilerin, ailesiyle birlikte olanlara ve arkadaşları ile yaşayanlara göre daha yüksek Sanal Ortam Yalnızlığı yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilerin aileleriyle birlikteyken yalnızlık duygusunu daha az hissettiklerini düşündürmektedir.

Öğrencilerin Özgüven ölçeği ortalama puanlarının cinsiyete göre karşılaştırıldığında erkek öğrencilerin özgüvenleri kadın öğrencilere göre daha yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Sarıçam ve Güven (2012) üniversite öğrencilerine yaptıkları çalışmada da benzer sonuçları bulmuştur. Benzer sonuçlara Çelik (2014) yapmış olduğu çalışmada da rastlanmıştır. Bu bulgular bizim araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir. Cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık olmayan araştırmalar da mevcuttur (Soysal, 2014; Karademir, 2010). Özgüven ile öğrenim görülen birim arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Sağlık Bilimleri ve Hemşirelik Fakültesi öğrencilerinin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerine göre özgüveni daha yüksek bulunmuştur.

Sanal Ortam ölçeği ve alt boyutları ile Özgüven ölçeği ve alt boyutları arasında yapılan Korelasyon analizine göre negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Sanal Ortam Yalnızlık seviyesindeki artış Özgüven seviyesini zayıf düzeyde de olsa etkilemektedir. Özgüven ölçeği dış özgüven alt boyutu ile Sanal Ortam Yalnızlık ölçeğinin en yakın ilişkili olduğu alt boyut olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin özgüven seviyesi arttıkça Sanal ortamlarda geçirdiği süre azalmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak sosyal ağlar ve ortamlar, bireylerin kendilerinde eksik hissettiği duygulara hitap etmektedir. Birey, her ne kadar bu yöntemlerle yalnızlığını giderdiği duygusuna kapılsa da aslında gerçek öyle değildir. Teknolojik aletleri kaptıkları an itibari ile kişiler tekrar tek başına kalmakta ve yalnızlıkla yüzleşmektedir. Bu gerçek, yalnızlık duygusunu, sanal ortamda yaşadığı yalnızlık duygusu ile beraber daha da derin hale getirecektir. Sağlık bilimleri, Hemşirelik Fakültesi ve Sağlık Meslek Yüksek Okulundaki öğrenciler üzerinde uygulanmış olan bu çalışma ile öğrencilerin şiddetli olmamakla birlikte sanal ortam yalnızlığı yaşadığı sonucu elde edilmiştir. Aynı zamanda öğrencilerin sanal yalnızlık ve sanal sosyalleşme eğilimlerinin de diğer boyutlara oranla daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Anlaşılan o ki, öğrenciler sanal ortamlar üzerinden sosyal arkadaşlıklar edinerek, bu ortamlarda iletişim kurma eğilimi göstermektedir. Bu eğilimler sonucunda orta-

ya çıkacak sanal arkadaşlıklarla ve devamı olmayan bu arkadaş ve dostluklarla birlikte bireylerin daha fazla yalnızlaştığı görülecektir. Üniversiteler ve öğrenci ile alakası olan her kurum bu doğrultuda öğrencileriyle iletişim noktasında sosyal medya araçlarını kullanarak, öğrencilerin sıkıntılarını anlamaya, eğitim açısından bazı geri dönüşlerde bulunmaya çalışabilecektir. Bu yollarla kurulan iletişim öğrencilerin ilgisini daha çok çekerek, öğrencileri doğru biçimde yönlendirme konusunda yardımcı olabilecektir. Ayrıca sanal ortam içinde yalnızlık yaşayan öğrenci ve bireylerin özgüven düzeyleri ele alınarak incelenmesi ve eğitim verilen kurumlarda öğrenciye özgüven aşılması yapılması da artı bir yarar katacaktır.

Kaynakça

- Akın, A. (2007). Öz-güven ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 167-176.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Sakarya Kitabevi.
- Baçoğlu, S. T. (2007). *Sınav kaygısı ile özgüven arasındaki ilişkinin erinlik döneminde incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bingöl, A. (2017). *Virtual environment loneliness as a predictor of academic achievement*. Presented at the 8th International Advanced Technologies Symposium, Elâzığ.
- Çeçen, A. R. (2007). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve yaşam doymu düzeylerine göre sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 180-190.
- Çelik, İ. (2014). *Ortaokul öğrencilerinin özgüven düzeyinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi Afyonkarahisar örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevikbaş, M. (2013). *Matematik öğretmenlerinin yanlışa verdikleri dönütlerin öğrenci özgüvenleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erözkan, A. (2009). The predictors of loneliness in adolescents. *İköretim Online*, 8 (83), 809-819.
- Erpalabıyık, B. Okçu, V. (2019). Üniversite öğrencilerinin gençlik liderlik özellikleri ile benlik saygısı ve özgüven algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5 (15), 228-243.

- Gökkaya, D. ve Biçer, T. (2017). Psikolojik beceri kıstası olarak özgüvenin, elit sporcuların performansına katkısı; boks milli takımı örneği. *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 16-28.
- Gökmar, N. T. (2010). *Down sendromlu türk çocuklarında büyüme eğrilerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi, İstanbul: İstanbul Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fak.
- Günalp, A. (2007). *Farklı anne baba tutumlarının okul öncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi (Aksaray ili örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabaklı Çimen, L. (2018). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ile sanal ortam yalnızlık düzeyleri arasında ilişkinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (68), 1431-1452.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yay. Dağ.
- Karademir, N., (2010). Coğrafya öğretmenlerinin alanlarına ilişkin öz yeterlik algılarının incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 1C0254, 5 (4), 2034-2048.
- Korkmaz, Ö., Usta, E., & Kurt, İ. (2014). Sanal ortam yalnızlık ölçeği (soyö) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2), 144-159.
- Kurtuldu, P. S. (2007). *İlköğretim okulu yöneticilerinin özgüven düzeyleri ile liderlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Yeditepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Morahan-Martin, J. (1999). The relationship between loneliness and internet use and abuse. *Cyber Psychology and Behavior*, 2, 431-440.
- Özdemir, S., Akçakanat, T. ve İzgüden, D. (2017). İnternet çağında sanal ortam yalnızlığı üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8 (19), 125-136.
- Özen, Ü. ve Sarıcı, M. B. (2010). Yalnızlık olgusu ve sanal sohbetin yalnızlığın paylaşımına etkisi: üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (1), 149-158.
- Sarıçam, H. ve Güven, M. (2012). Özgüven ve dini tutum. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (7), 573-586.
- Soysal, M.R., (2014). *Sınıf öğretmenliği ana bilim dalı öğrencilerinin öğretmenlik mesleği öz yeterlik inançları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: the experience of emotional and social isolation*. MIT Press: Cambridge.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), 527-544

Geliş Tarihi: 12.11.2020 Kabul Tarihi: 25.12.2020

Yayın: Temmuz-Aralık 2020 Yayın Tarihi: 31.12.2020

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.824833>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

EKOLOJİK TARIM TURİZMİNE KATILANLARIN BEKLENTİLERİ, MEMNUNİYET DÜZEYLERİ VE TEKRAR KATILMA NİYETLERİNİN BELİRLENMESİ SINOP ÖRNEĞİ

Melike SAK*

Gül ERKOL BAYRAM*

Öz

Günümüzde turizm sektörü, ekonomik ve sosyal girdi sağlayan oldukça büyük bir potansiyel haline gelmiştir. Öte yandan küreselleşme ile birlikte dünya üzerinde hemen her sektörde gelişme ve değişim yaşanmaya başlamıştır. Turizm sektörü de küreselleşmeye ayak uydurarak bir değişim içerisine girmiştir. Turizmde gerçekleşen küreselleşme sonucu ortaya çıkan talepler çeşitli turizm türlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Zamanla hem turizm taleplerinde hem de turist profillerinde yaşanan değişim insanların gündelik yaşamlarından uzaklaşarak alışlagelmiş turizm türlerinden farklı bir seyahat istemeleri sonucu eko-turizm, tarım turizmi gibi doğaya dayalı turizm türlerine olan talepleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, ekolojik tarım turizmi tüm yönleri ile ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Sinop ilinde gerçekleştirilen ekolojik tarım turizmi destinasyonlarının belirlenmesi ve bu alanlara gelen ziyaretçilerin beklentilerini ve görüşlerini tespit etmektir. Bu amaçla birlikte ekolojik çiftliklere gelen ziyaretçilerin beklentilerini, memnuniyet düzeylerini, ekolojik tarım turizmine katılma niyetlerini ve memnun kalmaları doğrultusunda başkalarına tavsiye etme

* Yüksek Lisan Öğr., Selçuk Üniversitesi, SBE Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, melikesak@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0002-7777-2071>.

* Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Turizm Reh. Böl. gulerkol@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9764-2883>.

niyetlerini belirleyerek Sinop ili ekolojik tarım turizmine katkı sağlamaktır. Bu bağlamda Sinop ili mevcut ekolojik tarım turizmi potansiyeli değerlendirilerek geliştirilmesi için yeni öneriler getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularını 2019-2020 yılı içerisinde Sinop ilinde ekolojik tarım turizmine katılan ziyaretçiler oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların %57,4 ile büyük çoğunluğunun ekolojik tarım turizminin gerçekleştirdiği çiftliklere bir kere gittikleri ve %34,8 ile arkadaş tavsiyesi üzerine gittikleri belirlenmiştir. Ziyaretçilere konaklama süreleri sorulduğunda %58,2 ile büyük çoğunluğunun iki gece konakladıkları sonucuna ulaşılmıştır bununla birlikte çiftliklere gitme durumları olarak %68,5 ile gönüllü olarak katıldıklarını belirtirlerken %31,5 ile konuk olarak katıldıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan ziyaretçilerin çiftliklerde katıldıkları faaliyetlerden %43,6 ile bahçe ve tarım işleri cevabını vermişlerdir. Sinop ilinde yer alan ekoturizm faaliyetleri, yörenin doğal kaynakları ve mevcut potansiyeli göz önünde bulundurularak ekolojik tarım turizminin Sinop ilinde sürdürülebilirliği incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına istinaden bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekolojik tarım, Ekolojik tarım turizmi, Ekolojik çiftlik.

A Study on Determination of Expectations, Satisfaction Levels, Revisiting Intentions and Recommendation Intentions of Participants in Ecological Agriculture Tourism in Sinop Province

Abstract

Today, the tourism sector has become quite large potential, providing economic and social input. On the other hand, with globalization, almost every sector in the world has started to experience development and change. The tourism sector has also undergone a change by keeping up with globalization. The demands arising from globalization in tourism have laid the foundation for the formation of various types of tourism. As a result of the change in both tourism demands and tourist profiles over time, people have moved away from their daily lives and want to travel differently from the usual types of tourism, eco-tourism has led to demands for nature-based types of tourism, such as agricultural tourism. In this study,

all aspects of ecological agricultural tourism were discussed. The aim of the study is to determine the ecological agricultural tourism destinations in Sinop province and to determine the expectations and opinions of visitors to these areas. For this purpose, together with ecological farms visitor expectations, satisfaction levels, their intention to participate in tourism, ecological agriculture, ecological agriculture and tourism in the direction of Sinop satisfaction by identifying the intention to advise others to contribute. In this context, it is aimed to introduce new proposals for the development of Sinop province by evaluating the existing ecological agricultural tourism potential. Survey technique from quantitative research methods was applied in the study. The findings of the study constitute the visitors participating in ecological agricultural tourism in Sinop province in 2019-2020. According to the results obtained, it was determined that 57.4% and the vast majority of participants went to farms carried out by ecological agricultural tourism once, and 34.8% went on the advice of friends. When visitors were asked about the duration of their stay, 58.2% concluded that the vast majority stayed for two nights, however, 68.5% stated that they voluntarily attended as a situation to go to the farms, while 31.5% stated that they attended as a guest. On the other hand, garden and agricultural work accounted for 43.6% of the activities that visitors participated in on farms. Ecotourism activities in Sinop province, the sustainability of ecological agricultural tourism in Sinop province has been studied by taking into account the natural resources and current potential of the region. Some recommendations have been developed based on the results of the research.

Keywords: Tourism, Ecological agriculture, Ecological agriculture tourism, Ecological farm.

Giriş

Turizm insanların taleplerini karşılamaya yönelik bir kavramdır. Dünyada gelişen ve değişen pek çok durum turizm sektörünü de bu değişimin içine çekerek ihtiyaçlara ve beklentilere hitap eden bir sektör haline getirmiştir. Hava ve su kirliliği sonucu toprağın verimsizleşmesi, sanayileşmenin artışı, kaynakların bilinçsiz tüketimi, nüfusun hızla artışı ve geri dönüşüme karşı duyarsız davranışlar ile birlikte doğal kaynaklar zarar görmeye başlamıştır. Dünyada meydana gelen bu değişimler sonucu insanlar özellikle şehir yaşamından biraz olsun uzaklaşabilmek amacıyla tatilleri için rotalarını yıllardır alışlagelmiş olan deniz-kum-güneş üçlüsünden

ekolojik ve doğal alanlara yönelmişlerdir (Lacitignola vd., 2007: 192). İnsanların tatil dönemlerinde doğal alanları tercih etmeleri ekolojik tarım turizmi kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin tanımına göre eko turizm, doğayı ve kültürel değerleri hassas bir şekilde koruyan, yerel halka sosyo-ekonomik destek sağlayan, doğallığını korumayı başarmış alanları aynı hassasiyet ve özveri ile ziyaret etmek anlamına gelmektedir (Kılıç ve Kurnaz, 2010: 43; Kurdoğlu, 2001: 4). Uluslararası Eko Turizm Topluluğu TIES (The International Ecotourism Society) eko turizmi çevreyi koruyarak yerel halkın çıkarlarını gözeten ve çevreye karşı sorumlu ziyaretler şeklinde tanımlamıştır (Kılıç ve Kurnaz, 2010: 43; Küçükaslan, 2007: 80).

Ekolojik tarım turizmi, doğanın sürdürülebilirliğine önem veren ve son yıllarda özellikle doğaseverler ve çevreye karşı duyarlı insanların ilgisini çekmeyi başarmış bir turizm türüdür (Kılıç ve Kurnaz, 2010: 43). Günlük hayatın monotonlaşması ve daha yoğun bir hal alması beraberinde yalnızca doğaseverleri değil pek çok insanları da söz konusu çiftliklere yönelmeyi başarmıştır (Gökalp ve Yazgan, 2013: 26). Ekolojik tarım turizmi insanları doğaya karşı sorumlu olmaya ve gelecek nesillere aktarımına önem vermeye teşvik etmektedir bu durumdan hareketle ekolojik tarım turizmi insanları hem çiftliklerin sürdürülebilirliğine hem de doğaya karşı daha hassas olmaya teşvik etmektedir (Kasalak, 2014: 52). İçeriğinde tamamen doğal yaşam ve organik ürünleri barındıran ekolojik tarım turizmi kurulan çiftliklerde insanların doğal hayatı ve topraktan direkt olarak meyve ve sebze toplamanın zevkine varabilmelerine fırsat sunan bir turizm çeşididir. Ekolojik tarım turizmine yönelik talebin ulusal ve uluslararası kapsamda artış gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda araştırmada ekolojik tarım turizmi kapsamlı bir biçimde ele alınmış ve Sinop ilinde ekolojik tarım turizmine katılan turistlerin beklentileri, memnuniyet düzeyleri, tekrar katılma ve tavsiye niyetleri incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Ekolojik Tarım Turizmi

Ekolojik tarım turizmi, kırsal alanlarda çiftlikler aracılığı ile gerçekleştirilen ve bu çiftliklerde organik ürünler elde etmek amacıyla kurulan aynı zamanda ziyaretçilere çiftliklerde konaklama ve çiftlik içerisinde yer alan tüm faaliyetlere katılma ve doğal hayatı tecrübe edebilme şansı tanıyan bir turizm türüdür (Koroğlu ve diğerleri, 2019: 27; Meydan Uygur ve Akdu, 2009: 149).

Ekolojik tarım turizmi kelimesinin kökeninin nereden geldiği konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte Hetzer'in 1965 yılında ekoturizm kelimesini "kuşların, doğal alanların, doğal kaynakların, mağaraların, fosillerin, arkeolojik alanların, yaban hayatın ve arkeolojik kaynakların bulunduğu alanlara dayalı bir turizm" şeklinde tanımladığı bilinmektedir. Bir başka teoriye göre 1970'li yılların ortasında Kanada Hükümeti başlattığı turlarda ekotur terimini kullanmıştır. Costa Rika'lı bir biyolog olan Gerardo Bodowski 1976 yılında bir çalışmasında turizm ile ekolojik tarım turizmi merkezleri arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir (Kasalak, 2014: 52). Bir başka teoriye göre ekoturizm terimi ilk defa 1982 yılında Mathieson ve Woll'un "Turizm Etikleri" kitabında kullanılmıştır (Demir ve Çevirgen, 2006: 50-51). Ekolojik tarım turizmine ilişkin yapılan tanımlamalara bakıldığında bir takım ortak yargılar bulunduğu söylenebilir. Bu ortak yargılar şu şekilde sıralanabilir;

- Doğanın ön planda olması
- Geleneksel yöntemler içermesi
- Sürdürülebilir olması

1996 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) ekoturizmi "yöre halkına yarar sağlayan ve doğaya duyarlı küçük gruplar ile yapılan seyahatler" olarak tanımlamıştır (Altan, 2006: 50-51). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu ise 2002 yılını Uluslararası Eko Turizm Yılı ilan ederek Dünya Turizm Örgütünü bu konu hakkında görevlendirmiştir bununla birlikte Dünya Turizm Örgütü ekoturizmin bileşenlerini:

- Bitki ve hayvan çeşitliliğinin korunmasına katkı sağlanması,

- Yerel halkın sosyo-ekonomik çıkarları göz önünde bulundurularak ziyaretçilerin ve yöre halkının bilinçlendirmek,
- Sosyal taşıma kapasitesinin aşılmamasına özen göstermek,
- Geri dönüştürülemeyen kaynakları kullanımı konusunda hassas olmak,
- Bölgenin ekolojik tarım turizminden kazandığı geliri sürekli ve düzenli hale getirmek,
- Ekolojik tarım turizmine yerel katılımın önemsenmesi,
- Yöre halkının istihdamının ön planda tutulması şeklinde tanımlamıştır (Kasalak, 2014: 54; Yurik, 2003: 69).

Ekolojik tarım turizmi genellikle köylerde, ormanlık alanlarda, tarihi ve kültürel alanlarda, mimarisi elverişli küçük yerleşim alanlarında, verimli tarımsal alanlarda, dağlık alanlarda, milli parklarda, turizmin yapıldığı alanlarda ve kırsal alanlarda gerçekleştirilmektedir (Gökalp ve Yazgan, 2013: 26). Ekolojik tarım turizminde doğanın korunması, zararlı zirai ürünlerin kullanılmaması, geri dönüştürülebilir ürün kullanılması ve sürdürülebilirlik anlayışı ile hareket edilmektedir (Privitera, 2010: 60). Ekolojik tarım turizminin yaygınlaşması ile birlikte turizmin doğaya karşı sorumlu bir sektör haline gelmesine, doğal değerlerinin korunmasına ve katkı sağlanmasına, doğal alanların tanıtımının yapılmasına, kırsal alanların doğal dengesinin bozulmadan sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yarar sağlamaktadır (Wood, 2002: 9).

Ekolojik tarım turizmi, çiftçilere ek gelir sağlamak amacıyla başlatılmasının yanı sıra kırsal alanların pek çok açıdan gelişmesine katkı sağlayarak kırsal alanlardaki yerel işletmelere de bir gelir kaynağı olmuştur (Selvi ve Demirer, 2012: 188). Ekolojik tarım turizmi, turizm sektörünü çevre ile barışık ve çevreye karşı sorumlu bir sektör haline getirmiştir. Gittikçe popüler hale gelen eko turizm özellikle doğal yaşamı destekleyen ve doğaya karşı sorumluluk bilinci oluşan turistlerin ilgisini çekmektedir. Bunun yanı sıra ekolojik tarım turizminin gerçekleştirildiği alanlarda yöre halkına, ziyaretçilere ve turizm paydaşlarına bilgilendirme yapılmakta böylece ekolojik tarım turizminin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Ekolojik

tarım turizminin doğayı koruması ve doğanın sürdürülebilirliğini sağlanmasının yanı sıra en önemli etkilerinden biri de çiftliklerin ve bulunduğu yörenin turistik tanıtımını, yöresel ürünlerini, gelenek ve göreneklerini aynı zamanda da el sanatlarını tanıtmaya da katkıda bulunmaktadır. Tüm bu tanımlamalardan yola çıkılarak ekolojik tarım turizminin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Gümüş, 2015: 30);

- Doğaya karşı sorumlu bir anlayış ile hareket eder,
- Bitki çeşitlerine, hayvanlara türlerine ve onların yaşam alanlarına zarar vermez,
- Doğal ve kültürel mirasın korunmasına önem verir,
- Doğal hayatın sürdürülebilirliğini sağlar,
- Yerel halka istihdam alanı oluşturur,
- Çiftçilere ek işgücü sağlar,
- Ekolojik tarım turizminin gerçekleştirildiği alanların tanımını yapar,
- Yerel halka sosyo-ekonomik girdi sağlar,
- Turizmin oluşturduğu negatif etkileri pozitif yönde geliştirir,
- Turizmi kıyılardan kırsal alanlara taşıyarak kırsal alanların da turizmden gelir elde etmesini sağlar,
- Turizm sektörüne yeni bir bakış açısı getirmiştir,
- Turizmin çevreye verdiği zararı indirger,
- Yerel halkın ve turistlerin doğaya karşı bilinçlenmesini sağlar,
- Bölgede yer alan küçük işletmelerin gelişmesini sağlar.

Ekolojik tarım turizmine katılanlara ekoturist ismi verilmektedir. Ekoturist, doğal hayatı deneyimlemeyi seven ve bu süre zarfı içerisinde doğada bulunan canlılara ve faunaya zarar vermeyen aynı zamanda yöre halkına karşı saygılı olan kişiler şeklinde tanımlanabilir. Ekoturistler doğal kaynakları tüketmek anlayışı ile değil dengeli kullanımından yana hareket ederler (Tetik, 2012: 173).

Ekoturistlerin ortaya çıkışı kent hayatından sıkılmış insanların sakinlik araması amacı ile kentlerden uzaklaşarak kentlerin yakınlarında yaşayan tanıdıklarına gitmeleri ve burada kısa süreli kalmaları ile başlamıştır. 1920'li yıllarda insan-

ların gündelik yaşamlarında kolaylıklar sunan icatlar ile kırsal alanlara ulaşım daha kolay hale gelmiştir ardından 1930 ve 1940'lı yıllarda tüm dünyayı etkileyen olaylar ve savaşların yaşanması insanların kırsal alanlara olan ilgisini farklı bir boyuta taşıyarak ilgilerinin artmasını sağlamıştır 1960 ve 1970'li yıllarda çiftlikler, çiftlik hayvanları beslemek ve at binmek popüler hale gelmiştir (Şekerli, 2012: 6).

1992 yılında pek çok ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen “Rio-Gündem 21” toplantısında, kalkınma planlarına katkı sağlayacak uygulamaların tasarlanmasına ve hayata geçirilmesine karar verilmiştir bu kararlardan biri de kırsal turizmin ve tarım turizminin geliştirilmesi konusunda olmuştur böylece “kırsal alandaki yoksul nüfusu marjinal toprakları kullanma zorunluluğundan uzaklaştırmak için; kırsal sanayi ve dokuma sanayi, balıkçılık, kırsal turizm gibi tarım dışı istihdam alanlarının oluşturulması” kararı verilmiştir (Gümüş, 2015: 26). Dünya’da ve Türkiye’de insanların zamanla değişen turizm tercihleri ve yeni arayış içerisinde olmaları tarım turizminin bir alternatif oluşturmasına ve turizm sektörü içerisinde konumunu güçlendirmesine yardımcı olmuştur. Ekolojik tarım turizmi ve Türkiye’nin bu turizm türüne gerek coğrafyasının gerekse ikliminin uyumlu olması ile yayılmasını hızlandırmıştır.

Ekolojik tarım turizminin amacı, ulusal ve uluslararası çapta oluşturulmuş kırsal kalkınma projelerini hayata geçirerek ekolojik tarım odaklı bir tarım ve turizm anlayışı geliştirmektir (Pugliese, 2001:114). İnsanların tatil tercihlerini kırsal alanlarda yer alan ekolojik tarım çiftliklerinden yana tercih etmeleri sayesinde çiftlikler ekonomik kazanç sağlar hale gelmişlerdir. Çiftçiler, ziyarete gelenlere ürettikleri organik ürünleri satarak aynı zamanda işletmelerinde ki ürünleri organik pazarlara veya yerel pazarlara satarak ekonomik girdi sağlamaktadırlar. Kırsal kalkınmaya olan katkısının yanı sıra daha pek çok amaca hizmet eden ekolojik tarım turizminin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Gümüş, 2015: 30; Ryan ve diğerleri, 2006) ;

- Üreticilerin, ilgi alanlarına ek olarak hobi olarak da yapmak istemeleri,
- Ekolojik tarım sayesinde tarım alanlarının devamlılığının sağlanması,

- Ekolojik tarım ile uğraşan çiftliklerin sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Ekolojik tarım turizmi sayesinde istihdam sağlanması,
- Gelirlerin yılın belirli dönemlerinden tüm yıla yayılmasının sağlanması,
- Toplumsal hizmet.

Bu amaçlar doğrultusunda ekolojik tarım turizminin temelinde çiftliklerde yaşayan ve geçimlerini ekolojik tarım ile sağlayan ailelere ek girdi sağlamak, organik ürün üretimi gerçekleştirebilmek, insanlara doğal alanlarda konaklama yaparak yeni insanlar ile tanışabilme ve çiftliklerin sunduğu pek çok faaliyete katılabilme imkanı sunmak yer almaktadır.

1.2. Sinop İli Ekolojik Tarım Turizmi Potansiyeli

Sinop, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan ve 5862 km yüzölçümüne sahip olan bir sahil kentidir bununla birlikte 475 km uzunluğunda olan Sinop ilinin 300 km'si kara iken 175 km'si deniz kıyısından oluşmaktadır (Aydın, 2017: 36). Sinop ilinde yer alan mevcut tarım alanlarında doğal yöntemlerin kullanılması bununla birlikte zararlı ve kimyasal ürünlerin kullanımının oldukça az olması ekolojik tarım için pozitif bir durumdur. Bununla birlikte dağlık alanları ve toprak yapısı sayesinde bitki çeşitliliği de artış göstermektedir. Sinop ilinin endemik bitki çeşitliliği incelendiğinde elliden fazla bitki türü olduğu tespit edilmiştir (İpar ve Tırıl, 2014: 51). Sinop ilinde sanayileşmenin oldukça az olması ve nüfus yoğunluğunun düşük olması kırsal turizmin gerçekleştirebilmesine imkân tanımaktadır. Sinop ilinde kırsal turizm kapsamında; tarım turizmi, yayla turizmi, doğa yürüyüşü turları, bitki ve kuş gözlemciliği, kamp ve karavan turizmi, ekolojik tarım turizmi, kültürel miras turizmi, mağara turizmi, foto safari turları, gastronomi turları ve safari turları yapılmaktadır (Aytuğ, Eryılmaz, Uçar ve Can, 2020: 719). Son yıllarda popülerliği artan ve Sinop ilinde de gerçekleştirilen ekolojik tarım turizmine elverişli araziler bulunmaktadır. Bu kapsamda Sinop ilinde ekolojik tarım turizminin yapıldığı Yüksel Baba Çiftliği ve ekolojik kamp destinasyonu olan Deydaa Ekolojik Kampı yer almaktadır.

1.2.1. Yüksel Baba Çiftliği; Sinop Kabalı köyünde bir aile çiftliği olarak kurulan ve 2006 yılında TaTuTa projesine katılan Yüksel Baba Çiftliği gönüllü ve konuk olarak ziyaretçi kabul etmektedir. Çiftlik 6 kişilik misafir kapasitesine sahiptir. Kent merkezine 25 km uzaklıkta bulunmaktadır. Ziyaretçiler bahçe işlerinin yanı sıra hayvancılık çalışmalarına da katılabilmektedir. Çiftlikte çeşitli meyve ağacı bulunmaktadır. Yerli tohumlar ve geleneksel yöntemler kullanılarak tarım ve hayvancılık yapılmaktadır (İpar ve Tırlı, 2014: 51). Çiftlik Şubat, Mart ve Nisan, aylarında gönüllü olarak ziyaretçi kabul ederken, Mayıs ayı ve yılsonuna kadar konuk olarak ziyaretçi kabul etmektedir Şekerli, 2018: 40).

1.2.2. Deydaa Ekoloji Kampı; 2016 yılında kurulan Deydaa Ekoloji Kampı 60.000 m² lik bir alana kurulmuştur. Şehir merkezine 5 km uzaklıkta yer alan Deydaa Ekoloji Kampı gönüllü ve konuk olarak ziyaretçi kabul etmektedir. Deydaa Ekoloji kampı toplamda 6 odalıdır ve 12 misafir kapasitesine sahiptir. Aynı zamanda 5 çadır alanına sahip olan kamp alanı bireysel seyahat etmek isteyen insanların da tercih ettiği bir destinasyondur ve yılın 12 ayı ziyaretçi kabul etmektedir. Birçok meyve ve sebzenin üretiminin yapıldığı tarım arazilerinde genellikle; incir, üzüm, elma, armut, ayva, erik, ceviz, kayısı, limon, domates, biber, patlıcan, fasulye ve zeytin üretimi yapılmaktadır. Üretilen ürünlerden; pekmez, reçel, konserve, erişte ve tarhana yapılmaktadır. Ziyaretçiler istekleri doğrultusunda meyve ve sebze üretimine katılarak ekim, dikim, gübreleme gibi üretim alanlarına dahil olabilir veya organik ürünlerden üretilen doğal içerikli gıda ürünlerinin yapımında yer alabilirler aynı zamanda üretiminden hazırlanışına kadar pek çok aşamasında yer aldıkları ürünleri satın alma şansına da sahiptirler bu bağlamda Deydaa Ekoloji Kampı ziyaretçileri için workshoplar, reçel yapım kampları, ekmek yapım kampları, trekking ve doğa yürüyüşleri düzenlemektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Sinop ili ekonomisine ve kalkınmasına katkı sağlayan ekolojik tarım turizmini ve ekolojik tarım turizmi yapılan destinasyonların

belirlenerek ziyaretçilerin beklentileri ve görüşlerini tespit etmektir. Bu amaç ile birlikte ekolojik çiftliklere gelen ziyaretçilerin beklentileri, memnuniyet düzeyleri, ekolojik tarım turizmine katılma ve başkalarına tavsiye niyetleri belirlenerek ekolojik tarım turizmine katılanların görüşlerinin belirlenmesi de çalışmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır. Böylece önemi git gide artan bir turizm türü olan ekolojik tarım turizminin Sinop ilindeki mevcut durumu değerlendirilerek ekoturizme katılanların beklentileri ve algılarını da tespit etmek amaçlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Sinop ilinde ekolojik tarım turizmi çiftlik ve kampını ziyaret eden ziyaretçilerdir. Araştırmanın örneklemini 2019-2020 yılları içerisinde Sinop ilinde ekolojik tarım turizmine katılan ziyaretçiler olarak belirlenmiştir. Örneklem seçilirken seçilme şansının eşit olması için basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda veri toplama aracı evrendeki 400 ziyaretçiye uygulanmıştır. Bu evrenin seçilmesinde temel amaç Sinop ili sınırları içerisinde yer alan ekolojik tarım turizminin gerçekleştirildiği alanlara gelen ziyaretçilerin beklentilerinin ne olduğu saptamak, memnuniyet düzeylerini ölçmek, tekrar ziyaret niyetlerini ve tavsiye niyetlerini belirlemektir. Araştırmada kolayda yöntemi kullanılarak evreni temsil edebilecek örneklem düzeyine ulaşılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda evreni temsil edebilme unsurları göz önünde bulundurularak, 400 katılımcıya internet üzerinden ulaşılmıştır. Ziyaretçilere internet üzerinden ulaşılarak uygulanan anket tekniği sonucunda 397 tanesi sağlıklı olarak geri dönmüştür. Ulaşılan 397 kişinin verileri analize tabi tutulmuştur.

2.3. Verilen Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği uygulanmıştır. Anketlerin tamamı 2019-2020 yılı içerisinde Ekim, Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında internet üzerinden ulaşılarak uygulanmıştır. Katılımcılara yöneltilen anket soruları Koroğlu ve arkadaşları (2019) yapmış olduğu çalışmadan alınmıştır. Katılımcılara toplamda 29 soru yöneltilmiştir. Anketin ilk bölümünde yer alan demografik veriler bölümünde katılımcı-

lara altı adet soru yöneltilmiştir. Anketin beklenti, memnuniyet ve tekrar ziyaret niyetlerini ölçmek için uygulanan kısımda 5'li likert tipinde bir ölçek kullanılmıştır. Anketin ikinci kısmında ekolojik çiftliklere yönelik tercihlerine ilişkin toplamda altı soru bununla birlikte katılımcıların beklentilerini ölçmek için sekiz soru yer almaktadır. Anketin diğer bir kısmında yer alan ve katılımcıların memnuniyet düzeylerini ölçmek için iki adet soru bulunmaktadır. Katılımcıların tekrar ziyaret niyetlerini ölçmek için dört soru ve son olarak katılımcıların tavsiye niyetlerini ölçmek için üç soru yer almaktadır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences / Sosyal Bilimler İçin İstatistik Program) programına tabi tutularak, analiz edilmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından toplanmıştır.

2.4. Bulgular ve Analizler

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sonucu ulaşılan bulgulara ve analizlere yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguları

	Frekans	%		Frekans	%		
Cinsiyet	Erkek	250	63,0	Medeni Hal	Evli	125	31,5
	Kadın	147	37,0		Bekar	272	68,5
Yaş	20 yaş altı	120	30,2	Gelir Durumu	1600 TL-2500 TL	250	63,0
	21-30 yaş	166	41,8		2501 TL-3500 TL	28	7,1
	31-40 yaş	39	9,8		3501 TL-4500 TL	36	9,1
	41-50 yaş	48	12,1		4501 TL-5500 TL	44	11,1
	51-60 yaş	11	2,8		5501 TL-6500 TL	6	1,5
	61+ yaş	13	3,3		6501 TL ve üzeri	33	8,3
Öğrenim Durumu	İlköğretim	32	8,1	Meslek	Memur	49	12,3
	Ortaöğretim	49	12,3		Özel sektör çalışanı	53	13,4
	Ön lisans	173	43,6		Emekli	11	2,8
	Lisans	138	34,8		Kendi işinde çalışan	29	7,3
	Lisansüstü	5	1,3		Öğrenci	229	57,7
		Ev hanımı	26	6,5			

Demografik özelliklere ilişkin tabloda yer alan katılımcıların cinsiyetlerinin %63'ünün erkek, %37'sinin kadın olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımlarına bakıldığında %41,8'inin 21-30 yaş, %30,2'sinin 20 yaş altı,

%12,1'inin 41-50 yaş, %9,8'inin 31-40 yaş, %3,3'ünün 61 yaş ve üzeri, %2,8'inin 51-60 yaş olduğu saptanmıştır. Katılımcıların öğrenim durumlarının %43,6'sı ön lisans, %34,8'i lisans, %12,3'ü ortaöğretim, %8,1'i ilköğretim, ve %1,3'ü ise lisansüstüdür. Katılımcıların medeni halleri incelendiğinde, %68 ile büyük çoğunluğunun bekar olduğu, geri kalan kişilerin %31,5 oran ile evli olduğu görülmektedir. Katılımcılar gelir durumlarının %63,5'i 1600 TL-2500 TL, %11,1'i 4501 TL-5500 TL, %9,1'i 3501 TL-4500 TL, %8,3'ü 6501 TL ve üzeri, %7,1'i 2501 TL-3500 TL ve %1,5'i 5501 TL-6500 TL'dir. Ve katılımcıların mesleklerine bakıldığında %57,7 öğrenci, %13,4 özel sektör çalışanı, %12,3 memur, %7,3 kendi işinde çalışan, %6,5 ev hanımı, %2,8 emekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Katılımcıların Medeni Durumları ile Ölçekler arasındaki T Testi

	Medeni Durum	N	Ort	t	p
Beklenti Düzeyi	Evli	125	3,7740	-1,303	,193
	Bekâr	272	3,8837		
Tekrar Ziyaret Niyeti	Evli	125	3,4600	-,949	,343
	Bekâr	272	3,5588		
Tavsiye Niyeti	Evli	125	3,4987	-3,901	,000
	Bekâr	272	3,8419		
Memnuniyet	Evli	125	3,3720	-4,073	,000
	Bekâr	272	3,7831		

Ekolojik tarım turizmine katılanların beklenti düzeyleri, tekrar ziyaret ve tavsiye niyetleri, memnuniyet düzeyleri ile medeni halleri arasında bir anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda beklenti düzeyi (,193) ve tekrar ziyaret niyeti (,343) ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, tavsiye niyeti (,000) ve memnuniyet (,000) ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 3: Katılımcıların Aylık Gelirleri İle Değişkenler Arasındaki Anova Testi Değerleri

	Aylık Gelir	n	f	p
Beklenti Düzeyi	1600 TL-2500 TL	250	5,255	,000
	2501 TL-3500 TL	28		
	3501 TL-4500 TL	36		
	4501 TL-5500 TL	44		
	5501 TL-6500 TL	6		
	6501 TL ve üzeri	33		

Tekrar Ziyaret Niyeti	1600 TL-2500 TL	250	7,353	,000
	2501 TL-3500 TL	28		
	3501 TL-4500 TL	36		
	4501 TL-5500 TL	44		
	5501 TL-6500 TL	6		
	6501 TL ve üzeri	33		
Tavsiye Niyeti	1600 TL-2500 TL	250	3,961	,002
	2501 TL-3500 TL	28		
	3501 TL-4500 TL	36		
	4501 TL-5500 TL	44		
	5501 TL-6500 TL	6		
	6501 TL ve üzeri	33		
Memnuniyet	1600 TL-2500 TL	250	3,395	,005
	2501 TL-3500 TL	28		
	3501 TL-4500 TL	36		
	4501 TL-5500 TL	44		
	5501 TL-6500 TL	6		
	6501 TL ve üzeri	33		

Tabloda ekolojik tarım turizmine katılanların aylık gelirleri ile beklenti düzeyi, tekrar ziyaret niyeti, tavsiye niyeti ve memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Uygulana testler sonucunda katılımcıların aylık gelirleri ile beklenti düzeyleri (,000), tekrar ziyaret niyetleri (,000), tavsiye niyetleri (,002) ve memnuniyet düzeyleri (,005) şeklinde belirlenmiştir. Sonuç olarak katılımcıların aylık gelirleri ile beklenti düzeyi, tekrar ziyaret niyeti, tavsiye niyeti ve memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların öğrenim durumu ile değişkenler arasındaki Anova testi değerleri

	Öğrenim Durumu	n	f	p
Beklenti Düzeyi	İlköğretim	32	4,051	,003
	Ortaöğretim	49		
	Ön Lisans	173		
	Lisans	138		
	Lisansüstü	5		
Tekrar Ziyaret Niyeti	İlköğretim	32	5,288	,000
	Ortaöğretim	49		
	Ön Lisans	173		
	Lisans	138		
	Lisansüstü	5		

Tavsiye Niyeti	İlköğretim	32	8,756	,000
	Ortaöğretim	49		
	Ön Lisans	173		
	Lisans	138		
	Lisansüstü	5		
Memnuniyet	İlköğretim	32	2,567	,038
	Ortaöğretim	49		
	Ön Lisans	173		
	Lisans	138		
	Lisansüstü	5		

Tablod katılımcıların eğitim durumları ile beklenti düzeyi, tekrar ziyaret niyeti, tavsiye niyeti ve memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan test sonucunda katılımcıların eğitim durumları ile arasındaki ilişki beklenti düzeyi ($,003$), tekrar ziyaret niyeti ($,000$), tavsiye niyeti ($,000$) ve memnuniyet düzeyi ($,038$) olarak saptanmıştır. Verilere göre katılımcıların eğitim seviyeleri ile beklenti düzeylerinin, tekrar ziyaret niyetlerinin, tavsiye niyetlerinin ve memnuniyet düzeylerinin arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Sonuç

Ekolojik tarım turizmi, şehir hayatından yoğun iş temposundan, stresten, gürültüden ve kirlilikten uzaklaşmak isteyen bunun yanı sıra doğal hayata özlem duyan ve doğal yaşamı tecrübe etmek isteyen insanların beklentilerini karşılamak amacı ile ortaya çıkmıştır. Öte yandan çevrenin ve ekolojik dengenin sürdürülebilirliğini sağlamaya önem veren ve doğal yaşamı gelecek nesillere de aktarmak isteyen insanlar için de oldukça önemli bir turizm türüdür. Bu bağlamda ekolojik tarım turizmine katılmak isteyen turistler için yerel işletmeler hem ekonomik gelir sağlamak hem de turizme katılmak için çiftliklerini işletme haline getirmişlerdir.

Sinop ili bozulmamış doğal yapısı, tarıma elverişli toprakları, coğrafi şekli, konumu ve iklimi ile ekolojik tarım turizmi için elverişli bir alandır. Bu kapsamda, araştırma Sinop ilinin ekolojik tarım turizmi gerçekleştirilen alanları, ekolojik tarım turizmi çiftlik ve kampının faaliyetleri ve ziyaretçilerin görüşleri incelenmiştir. Sinop ilinde yer alan Yüksel Baba Çiftliği ve Deydaa Ekolojik Kampında zararlı

tarım ilaçları, suni ürünler kullanmamaktadır bununla birlikte misafirlerinin konaklayabileceği odalara ve tercih ederlerse kamp alanları yer almaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre Sinop ilinde ekolojik tarım turizmine katılanların %41,8'inin 21-30 yaş, olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda ziyaretçilerin %63 ile daha çok erkek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sinop ilinde ekolojik tarım turizmine katılanların %57,4'ünün 1 kere katıldıklarını belirtmişlerdir. Ekolojik tarım turizmine katılanların %68,5 gibi büyük bir çoğunluğunun gönüllü katıldıkları ve %43,6'sının bahçe ve tarım işleri yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar sonucunda ekolojik tarım turizmine %34,8 ile arkadaş tavsiyesi, %22,7 ile internetten edindikleri bilgiler sayesinde katıldıklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre Sinop ilinde ekolojik tarım turizmine katılan insanlar manzaranın tadını çıkarmak, zihinsel olarak rahatlamak, şehir hayatından uzaklaşmak için katılmaktadırlar bununla birlikte ekolojik yaşama ilgili, doğaya ve doğal hayatı deneyimlemeyi seven, kişilerden oluşmaktadır. Öte yandan ekolojik tarım turizmi alanları köy yaşamını daha önce denemiş olan insanlar için ve doğal alanlara giderek psikolojik olarak rahatlamak isteyen insanlar için bir fırsat sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sinop ilinde yer alan ekolojik tarım turizminin yaygınlaşması için organik pazarlar kurulmalı ve doğal ürün üretimi yapan yerel halk kurulan organik pazarlara teşvik edilmelidir. Ekolojik tarım turizmi alanları ve mevcut çiftlik ve kamp alanlarının kapasiteleri artırılarak çiftçiler ekolojik tarım turizmine teşvik edilmelidirler. Bununla birlikte yerel halk ile iletişim güçlendirilerek gerekli eğitimler, bilgilendirilmeler yapılmalıdır. Ekolojik tarım turizminin yaygınlaşması için çiftçinin desteklenmesi gerekmektedir ve bu noktada gerekli devlet desteği sağlanmalıdır. Sinop ilinde bulunan ekolojik çiftlik ve kamp alanının daha çok ziyaretçi sağlaması ve Sinop ilinin ekolojik tarım turizmi ziyaretçi sayısı artması için gerekli tanıtım faaliyetleri artırılmalıdır. Bu bağlamda araştırmanın ekolojik tarım turizminin gerçekleştirildiği yerel işletmelere, çiftlik sahiplerine, ekolojik tarım turizminin sürdürülebilirliğine literatürde ki eksikliği gidermeye yönelik katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdu, U., & Uygur, S. M. (2009). Çiftlik turizmi, kırsal, tarım ve eko turizminin kavramsal açıdan irdelenmesi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 143-166.
- Altan, Ş. (2006). *Türkiye’de ekoturizm uygulamaları ve ekonomiye katkıları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Ö. (2017). *Turistlerin Sinop ilinin alternatif turizm potansiyeline yönelik algılamalarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay: İskenderun Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytuğ, H. K., Eryılmaz, Ç., Uçar, S., & Can, O. (2020). Sinop ilinin alternatif turizm çeşitleri açısından swot analizi. *Karadeniz Araştırmaları*, 67, 715-736.
- Cengiz, D., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Çıkin, A., Çeken, H., & Uçar, M. (2009). Turizmin tarım sektörüne etkisi, agro-turizm ve ekonomik sonuçları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15 (1), 1-8.
- Gallaher, E. J. (2010). Ecotourism as a social-ecological system: a case study in guanacaste, costa rica. *For The Degree of Doctor of Philosophy*.
- Gökalp, D. D., & Yazgan, M. E. (2013). Kırsal peyzaj planlamada agroturizm ve agriturizm. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 25-29.
- Gümüş, M. (2015). *Yerel halkın bakış açısıyla kırsal kalkınmada tarım turizmi: Tekirdağ ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi.
- İpar, M. S., & Tırlı, A. (2014). Sinop ilinin kırsal turizm potansiyeli ve geliştirilmesine yönelik öneriler. *Turkish Journal of Scientific Reviews*, 7 (2), 45-54.
- Kasalak, M. A. (2014). *Ekoturizm girişimcilerinin inovasyona yatkınlığının ölçülmesi: muğla yöresinde yer alan ekolojik oteller kapsamında bir alan araştırması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, B., & Kurnaz, A. (2010). Alternatif turizm ve ürün çeşitliliği oluşturmada ekolojik çiftlikler: pastoral vadi örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 39-56.
- Köroğlu, Ö., Buzlukçu, C., Ulusoy Yıldırım, H. & Oflaz, M. (2019). Ekolojik tarım turizm faaliyetlerine katılan ziyaretçilerin ekolojik çiftliklere yönelik beklenti ve algılarının tespit edilmesi. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 7 (1), 25-45.

- Lacitignola, D., Petrosillo, I., Cataldi, M., & Zurlini, G. (2007). Modelling socio-ecological tourism-based systems for sustainability. *Ecological Modelling*, 206 (1-2), 191-204.
- Oruç, M. C., Dalgın, T., & Çeken, H. (2015). Tarım turizmi uygulamaları ve pazarlama modelleri: Türkiye için bir model önerisi. *International Journal of Social And Economic Sciences*, 5 (2), 40-45.
- Privitera, D. (2010). The importance of organic agriculture in tourism rural. *APSTRACT: Applied Studies İn Agribusiness And Commerce*, 4 (1033-2016-84070), 59-64.
- Pugliese, P. (2001). Organic farming and sustainable rural development: a multifaceted and promising convergence. *Sociologia Ruralis*, 41 (1), 112-130.
- Ryan, S., DeBord, K., & McClellan, K. (2006). *Agritourism in Pennsylvania: An industry assessment: a report*. Center for Rural Pennsylvania.
- Selvi, M. S., & Demirer, D. (2012). Ekolojik tatil çiftliklerinin TaTuTa projesi deneyimine ilişkin örnek olay incelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23 (2), 187-202.
- Şekerli, S. (2018). *Tarım turizmi (Tatuta) projesi kapsamında faaliyet gösteren ekolojik çiftliklerde bir araştırma: izmir ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tetik, N. (2012). *Turist rehberlerinin ekoturizm alanındaki yeterlilikleri: Doğu Karadeniz örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkben, C., Gül, F., & Uzar, Y. (2012). Türkiye’de bağıcılığın tarım turizmi (agro-turizm) içinde yeri ve önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 47-50.
- Uğurlu, K., & Öztürk, H. (2017). Trakya bölgesinin ekolojik tarım turizmi potansiyeli ve pazarlanabilirliği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (2), 151-161.
- Wood, M. (2002). *Ecotourism: principles, practices and policies for sustainability*. UNEP.
- Yamamoto, D., & Engelsted, A. K. (2014). World wide opportunities on organic farms (wwoof) in the united states: locations and motivations of volunteer tourism host farms. *Journal of Sustainable Tourism*, 22 (6), 964-982.

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ VE GENEL YAZIM KURALLARI

1. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine telif, edisyon kritik, çeviri, kitap tanıtım ve değerlendirme şeklinde gönderilen yazılar değerlendirmeye alınır.
2. Dergiye gönderilen yazılar başka bir yayın organında yayımlanmamış veya yayım sürecinde bulunmaması gerekir. Daha önce kongre, bilgi şöleni, çalıştay veya toplantıda bildiri şeklinde sunulan çalışmalar ise tarih ve yeri belirtilmesi şartıyla, yayım kurulu tarafından uygun görülmesi durumunda yayımlanabilir. Bu konudaki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.
3. Dergimize yazı gönderimi sadece <http://dergipark.gov.tr/sinopusd> adresinden Dergi Parka üye olunarak yapılabilir. Derginin bütün süreçleri elektronik ortamda gerçekleşir.
4. Yazar, makale ekinde Yazar Telif Hakkı Devri Formunu doldurarak gönderir. Birden fazla yazar olduğunda ise diğerlerinin katkısını açıklayan Yazar Katkı Formu her yazar için ayrı ayrı düzenlenir.
5. Dergiye gönderilen yazılar öncelikle editörlük tarafından incelenir. Dergi yazım ve yayım ilkelerine uygun olmayan yazılar düzeltilmek üzere yazara iade edilir.
6. Editörlük tarafından onaylanan yazılar, yazar ve hakemin isimleri karşılıklı olarak gizli tutularak değerlendirilmek üzere en az iki hakeme gönderilir. Belirlenen sürede raporlarını göndermeyen hakemlerin yerine editörlük tarafından yeni hakem atanır.
7. Dergi, hakemlerin isteği üzerine, gönderilen yazılarda düzeltme isteyebildiği gibi yazıyı reddetme hakkına da sahiptir. İstenilen düzeltmeler Dergipark makale takip sistemi üzerinden yazarlara bildirilir. Hakemler düzeltmeleri yazının yayımlanmasından önce görmek isteyebilirler. Yazıların yayımlanması hakkındaki son karar, hakem çoğunluğunun görüşü dikkate alınarak editörlük tarafından verilir. Yayımına karar verilen yazılar yazarlara bildirilir.
8. Yazılar, notlar, tablo, şekil, grafik ve referanslar/kaynakça dâhil tüm metnin 7.500 kelimeyi geçmemesi tercih edilir.
9. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden 300 kelimeyi geçmeyen Türkçe ve İngilizce öz (abstract) bulunmalıdır. Yazı amaç, kapsam ve araştır-

ma ile ilgili literatürdeki yaklaşımların ve bu çalışmanın yönteminin ele alındığı bir “Giriş” bölümü ile başlamalı aynı şekilde elde edilen bulguların değerlendirildiği bir “Sonuç” bölümü ile de bitirilmelidir.

10. Yazılar üstten 2,5 cm, alttan, sağ ve soldan 2 cm, üst bilgi 1 cm ve alt bilgi 0,4 cm boşluk bırakılacak şekilde ayarlanan 17x24 cm ebadındaki sayfalara yazılır.

11. Ana metin 11 punto, Türkçe ve İngilizce özetler, Dipnotlar ve Kaynakça 10 punto Times New Roman harf karakterinde, Dipnotlar 12 nk., diğerleri 1,5 satır aralığından oluşur. Paragraflar ilk satır ve kaynakça ikinci satır girintisi 1,25 cm olmalıdır.

12. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler en fazla 5 sözcükten oluşmalıdır.

13. Türkçe makale başlığı büyük harf olmalıdır. İngilizce başlığın, Öz, Anahtar Kelimeler, Abstract ve Keywords sözcüklerinin de sadece baş harfleri büyük yazılmalı ve bu sözcükler özet metinden 0,6 nk. mesafeli olmalıdır.

14. Tablo, şekil, fotoğraf, grafik ve çizimlere sıra numarası verilmeli, bunların isimlendirilmelerindeki her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalı ve tablo başlığı *italik* olmalıdır. Başlık ve içerik yazıları ise 10 punto ve 12 nk. satır aralığında olmalı, tabloyla aralarında mesafe bulunmamalıdır (Tablo 1: *Yaş-Cinsiyet Durumu*).

15. Metin içinde üç satırı geçen blok alıntılar “tırnak” içinde *italik* 10 punto, soldan 1,25 sağdan 0,5 cm satır girintili ve ana metinle 0,6 nk. mesafeli olmalıdır.

16. APA yazımında açıklamalar metin altında değil kaynakçadan önce Sonnotlar başlığı altında dipnot numara sırasına göre verilir.

17. Değerlendirme sürecinde, yazı içerisinde, yazara ait bilgiler, (yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve e-posta adresi) verilmemelidir.

18. Dergiye gönderilen çalışmalarda Türk Dil Kurumu (TDK) dil bilgisi imla kurallarına uymak zorunludur.

19. Kaynakların doğruluğu, yazarların sorumluluğundadır.

20. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’ne gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde yaygın olarak kullanılan American Psychological Association (APA) veya (MLA) stili kullanılabilir, söz konusu stillerle ilgili bilgiler ayrı bir başlık altında aşağıda verilmiştir.

APA YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME BİÇİMİ

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine gönderilecek çalışmalarda yazarların dikkate alacağı sürüm **APA 5. Basıma Göre Kaynak ve Referans Sistemi** kriterleri olmalıdır.

1. APA Sistemine Göre Metin İçi Referans Gösterimi

a. Tek yazar, tek çalışma

Yazarın soyadı ve eserin yayımlandığı tarih verilir. Buna ilişkin örnek üç değişik şekilde verilmiştir.

Sönmez (1998) Türkiye’deki bölgesel eşitsizlikleri incelediği çalışmasında,dır.

Türkiye’deki bölgesel eşitsizliklerin incelendiği bir çalışmada,dır (Sönmez, 1998).

Sönmez’in 1998’de yayınlanan çalışmasında, Türkiye’deki bölgesel eşitsizlikler konusundadır.

Son örnekte görüldüğü gibi, metin içinde, cümlede yazar ve yayın yılı belirtiliyor ise, ayrıca parantez içinde yazar ve tarih verilmez.

Doğrudan alıntılarda yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir.

“İlköğretimin birinci dönemi bedensel, zihinsel, duyuşsal ve sosyal gelişim açısından kritik bir dönem olup, bireyin kendini ve çevresini tanıması açısından en önemli gelişme bu dönemde gerçekleşmektedir. Bu dönemde çocuklar konuşma, okuma, yazma, aritmetik gibi temel becerileri, başkaları ile iletişim kurma yollarını, günlük yaşam için gerekli olan fiziksel becerileri ve toplumsal yaşamda geçerli olan ahlak değerlerini kazanmak durumundadır” (Kuzgun, 1992: 40).

b. İki yazarlı çalışma

İki yazar varsa, her ikisinin de soyadı verilir.

Yöntem en genel anlamda tanımlanır (Dembo ve Gibson, 1985).

Dembo ve Gibson’a (1985) göre dır.

Doğrudan alıntılarda Yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir.

Dembo ve Gibson (1985:12) eğitimi “.....” olarak tanımlamaktadır.

c. Üç, dört ve beş yazarlı çalışma

Kaynağın ilk geçtiği yerde hepsi verilir. İzleyen yerlerde ise birinci yazarın soyadı verilerek “ve diğerleri” bağlacı konur.

William, Johns, Smith, Bruce ve Bradley (1994) buldu. (İlk geçtiği yerde). Williams ve diğerleri (1994) tarafından yapılan.....

d. Altı ya da daha fazla yazarlı çalışma

Metin içinde ilk belirtildiği yerde, ilk yazarın soyadı verilir, “ve diğerleri” diye devam edilir. Kaynakça listesinde her yazarın soyadı ve ilk adlarının baş harfleri verilir.

Sayılan ve diğerleri (2005).....

e. Gruplar ve kurumlar (yazar olarak)

Grup ve kurum isimleri yazar gibi ele alınır (kurum, dernek, hükümet kuruluşları ve çalışma grupları). Genellikle metin içinde her geçtikleri yerde yazılırlar. Bazı grup yazarlarının ismi ilk geçtiği yerde açıkça yazılır ve sonra kısaltılarak kullanılır.

Metin içinde ilk gösterme: (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1991)

Daha sonraki göstermeler: (MEB, 1991).

f. Aynı soyadlı yazarlar

Eğer kaynakça/kaynaklar listesinde iki veya daha fazla aynı soyadı olan yazar varsa, metin içinde ilk adları da verilerek kullanılır. Hatta yayın yılları farklı olsa bile böyle kullanılması gerekir.

N. Özdemir (1985) ve M. Özdemir (1990) tarafından yapılan çalışmalarda.....

g. Aynı parantez içinde iki veya daha çok çalışma

Yayın yılına göre sıralanarak, aynı yazarların iki ya da daha çok çalışması düzenlenir. Basımda olan çalışma varsa, bu en sona konulur. Önce yazarların soyadları verilir, ardından her bir çalışma için sadece çalışma yılları verilir.

(Köklü ve Büyüköztürk, 1991, 1993).

(Balcı, 1984, 1990, 1993, basımda).

h. Aynı yazarın aynı yıl yaptığı çalışmalar

Yazarın aynı yıla ait birden fazla çalışmasını ayırt edebilmek için yıllardan sonra a, b, c harfleri kullanılır.

(Demir, 1990a, 1990b, 1990c; Yılmaz, 1992 basımda-a, 1992 basımda-b)

ı. Yazarları farklı iki veya daha fazla çalışma

Bu tür çalışmalar aynı parantez içinde, soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilerek ve birbirlerinden noktalı virgül ile ayırarak verilir. Örneğin;

Çeşitli çalışmalar (Başaran, 1984; Bursalıoğlu, 1987; Taymaz, 1984).

Elektronik kaynaklarda metin içindeki gösterimi yazar ve yayın yılı biliniyorsa basılı kaynaklardaki gibi verilir.

Ayrıca;

- İkincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa, asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

Örneğin: (Zizek'ten aktaran Sancar, 2009). Sancar (2009), kaynak listesinde bütün künye bilgileri ile yer alır, Zizek'in kaynağı alınmaz.

- Metin içinde kullanılan ikincil kaynaktan alıntılanan birincil kaynak, makale yazarı tarafından hiç okunmamış ise o zaman

Örneğin: Zizek'in ideoloji görüşündeki sorun (Zizek'ten aktaran Sancar, 2009)... olarak belirtilir.

- Özgün eserden doğrudan bir alıntı yaparken çıkarılan sözcük/cümle(ler) parantez içinde üç noktayla (...) gösterilir.
- Metin içindeki diğer kısa ve doğrudan alıntılar çift "tırnakla" yazılır. Çift "tırnak" içinde çift "tırnak" yer alamaz.
- Bir dergiden ya da kitaptan kullanılan makalenin metinde başlığıyla belirtilmesinde de çift tırnak kullanılır.

Örneğin: Meyde Yeğenoğlu'nun makalesi (2003) "Öteki Mekanda Olmak: Post-Kolonyal Dünyada Göçmenlik ve Turizm"

- Teknik bir terim sunuluyorsa ilk sunum cümlesinde *italik* yapılır, sonraki kullanımlarında yapılmaz.

Örneğin: Yazar, sonraki bölümde ayrıntılı olarak anlatacağı *meta analiz* ile başlamaktadır.

- Kısaltmalar metinde ilk kez sunulurken paranteze alınır, sonraki kullanımında alınmaz.

Örneğin: Sonuçta 1957 yılında dış borçların karşılanabilmesi için Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurmak zorunda kalınmıştır. IMF, bu borçlanmayla Türk ekonomisine önemli bir figür olarak girmiştir.

- Hiç yazarı olmayan bir kaynaktan aktarma yapılıyorsa, kaynakçada gösterilen şekliyle ve genellikle de başlığın bir kısmını içeren bir referanslı kullanım uygundur.

Örneğin: Türkiye’de fen bilimleri alanındaki akademisyenler, sosyal ve beşeri bilimlerdeki akademisyenlerden daha fazla yurt dışı bursu ile yüksek öğrenimlerini tamamlama fırsatı bulmuşlardır (“Türkiye Bilimler Akademisi Raporu”, 2005: 20).

- Sayfa numarası olmayan bir web belgesinden aktarma yapılıyorsa, paragraf numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Dursun, Avatar filmindeki hikayenin anti emperyalist veya ABD karşıtı olmadığını öne sürmektedir (Dursun, 2009, parag.10).

- Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları *italik* yazılır.

Örneğin: *Siyaset Meydanı* programında (...).

- Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda *italik* yazılabilir, sonrasında *italik* yazılmaz.

Örneğin: 1990’lardan sonra *alımlama çalışmaları* Türkiye’de de artış göstermiştir.

- İngilizce’de yaygın olan ifadeler ve kısaltmalar *italik* yazılmaz.

Örneğin: a priori, vis-a-vis, per se vb... metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla *italik* yazılmaz.

- Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir.

Örneğin: Kırk beş tezdten yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politikası ile ilgiliydi.

- Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz. - Metinde sadece tek ek var ise *Ek* olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise *Ek A*, *Ek B* diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye’de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (*Ek A* ve *Ek B*), 1990’lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.

Metin içinde başlıklar ve alt başlıkların sıralanmasında geçerli olan başlıklandırma formatı aşağıdaki APA 5 düzey düzeyidir.

Başlık düzeyi	APA Formatı
1.düzyey	Merkezde, Kalın, Sözcükler Büyük Harfle Başlar Küçük Harfle Sürer
2.düzyey	Sola Yash, Kalın, Sözcükler Büyük Harfle Başlar Küçük Harfle Sürer
3.düzyey	Girintili, kalın, Başlığın ilk sözcüğü büyük harfle başlar diğer sözcükler küçük harfle başlayıp biter
4.düzyey	<i>Girintili, kalın, italik, Başlığın ilk sözcüğü büyük harfle başlar ve diğer sözcükler küçük harfle başlayıp biter</i>
5.düzyey	<i>Girintili, italik, başlığın ilk sözcüğü Büyük harfle başlar ve diğer sözcükler küçük harfle başlayıp biter</i>

Tablo ve Şekiller

Tablo gösterimi ve isimlendirme, APA-5 kriterlerine uyulmalıdır. Tablo ve şekiller, a) numara, b) başlık (ismi), c) çerçeve, ç) içerik ve d) dipnot (varsa) öğelerinden oluşur. Tablolar, metin içerisinde geçtiği yerde verilmelidir. Tablo, metinden sonra 1 satır boşluk bırakılarak, her tabloya 1’den başlayarak, ardıl numaralar verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo numarası normal ve başlıktaki sözcüklerin baş harfleri büyük, diğer harfler küçük olacak şekilde yazılabilir. Tablo başlığı *italik* ve

sola dayalı, tablo içi normal olarak yazılmalıdır. Tablo numarasından sonra da (:) noktalama işareti konulmalıdır. (Tablo 1: *Yaş ve Cinsiyet Durumu*)

Şekil, metinden sonra 1 satır boşluk bırakılarak, her şekle 1'den başlayarak ardıl numaralar verilerek, numaralandırılmalıdır ve italik yazılmalıdır. Şekil başlığı normal ve sola dayalı, şekil içi de normal karakterlerle yazılmalıdır. Şekil numarasından sonra, (:) noktalama işareti konulmalıdır. Metin içinde şekil numaralarına, “Şekil 1’de görüldüğü” gibi biçiminde, referans verilmelidir. (Şekil 1: *Hücrenin Yapısı*)

Çeşitli biçimlerde hazırlanabilen tablo ve şekillerde başka kaynaklardan alınan bilgiler varsa, bu bilgilerin kaynağı, ayrıca açıklayıcı bilgiler gerekiyorsa bunlar tablo ve şekillerin altında gösterilmelidir.

2. APA Sistemine Göre Kaynakça Gösterimi

Kaynakça çalışmanın araştırılması ve hazırlanmasında kullanılan kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça yazar soyadına göre alfabetik olarak dizilir. *Kitap ve dergi isimleri italik* olarak yazılmalıdır. Kaynakça yeni bir sayfada başlatılmalıdır. Bir satıra sığmayan kaynak gösterimlerinde, ikinci satır 1.25 cm. içerden başlatılır.

Sürelî Yayına İlişkin Genel Form

Yazarın soyadı, adının baş harfi ya da adı. (Tarih). Makalenin Adı. *Derginin Adı, Cilt (sayı), sayfa no. Dergi adı dışında derginin cilt numarası da italik* yazılır. Yılda bir sayıdan fazla yayınlanan dergilerde cilt sayısı dışında bir de sıra sayısı veriliyorsa, cilt yanına parantez içinde derginin sayısı italik ya da koyu olmaksızın yazılır.

a. Sürelî Yayın Örnekleri

1. Bir dergide tek ve birden çok yazarlı makale

Boz, H. (2001). Kitle iletişim araçları ve suskunluk sarmalı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32 (1-2), 41-48.

Borman, W.C., Hanson, M.A., Oppler, S.H., Pulakos, E.D. ve White, L.A. (1993). The people in organization. *Organizational Management*, 41, 21-30.

Kahraman R.C., Borman, C., Hanımgil, M., Özler, H., Perçin, D., ve Sergen, L. (1993). Kroner kalp rahatsızlığının belirlenmesinde rol oynayan faktörler. *Sağlık Psikolojisi*, 12 (2), 301-307.

2. Bir dergide çeviri makale

Makale hangi dile çevrildi ise, makale adı o dilde verilir. Çevirenin adı, örnekte gösterildiği gibi makale isminden sonra parantez içinde verilir.

Bruce, T. Draine. (1994). Çocukların yaşamında oyunun rolü (Çev. A.F. Altınoğlu). *Eğitim ve Bilim*, 18 (92), 64-69.

Çevirilerden yapılan alıntılar, metin içinde gösterilirken yazarın soyadından sonra, orijinal tarih ve çeviri tarihi verilir. Örnek:

Bruce'e (1994) göre dır.

3. İnternet ortamından faydalanılan yazarı ve yayımlandığı dergisi belli olan bir makale

Beach, D. (December 2003). A problem of validity in education research. *Qualitative Inquiry*, 9, 859-873. <http://qix.sagepub.com/cgi/reprint/9/6/859>, 8 Ocak 2007.

4. İnternet ortamından faydalanılan yazarı belli olmayan ancak yayımlandığı dergisi belli olan bir makale

From character to personality. (1999, Dec). *APA Monitor*, 30 (11). <http://www.apa.org/monitor/dec99/ss9.html>, 22 Ağustos 2000.

5. İnternet ortamından faydalanılan tarihi ve yazarı olmayan bir makale

Gvu's 10th www user survey. (?) Retrieved August 19, 2005, from http://www.gvu.gatech.edu/user_surveys/survey-1998-10/, 22 Ağustos 2000.

b. Kitaba İlişkin Genel Form

Yazarın Soyadı, Adının Baş Harfi. (Yıl). *Kitabın adı*. (Baskı sayısı). Yayın Yeri: Yayınevi.

1. Kitap örnekleri

Bursalıoğlu, Z. (2003). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. (7. Bsk.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Mitchell, T.R. ve Larson, J.R. (1987). *People in organizations* (Third edition). New York: Mc Graw-Hill.

Timur, T. (2000). *Toplumsal değişme ve üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.

2. Kurumun yazarı ve yayımcısı olduğu kitap

Australian Bureau of Statistics. (1991). *Estimated resident population by age and sex in statistical local areas, New South Wales, June 1990* (No.3209.1). Canberra, Australian Capital Territory: Author.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950- 2004)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

3. Bir editör (veya editörler) tarafından hazırlanmış kitap

Sayılan, F. ve Yıldız, A. (Ed.) (2006). *Yaşam boyu öğrenme*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Pegem A Yayıncılık.

4. Editörler tarafından yayına hazırlanmış bir kitapta makale ya da bölüm

Önce makalenin ya da bölümün yazarı, ardından makale ve bölüm ismi verilir. Editör varsa editörden önce, yoksa kitabın adından önce “in” kelimesi yazılır (İngilizce bir eser için).

Bjork, R.A. (1989). An adaptive mechanism in human memory. In H.L. Roediger and F.I.M. Craik (Ed.), *Varieties of Memory and Consciousness* (309-330). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Gülmez, M. (2006). Kesintisiz insan hakları öğretimi ve eğitimi. F. Sayılan ve A. Yıldız. (Ed.). *Yaşam Boyu Öğrenme*. (2. Bsk.) Ankara: Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Pegem A Yayıncılık, s. 84-105.

5. Çeviri kitap

Hollingsworth, P.M. ve Hoover, K.H. (1999). *İlköğretimde öğretim yöntemleri* (Çev. T. Gürkan, E. Gökçe ve D.S. Güler). Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu ve Erol Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Çeviri kitaplardan yapılan alıntılar metin içinde gösterilirken yazarın soyadından sonra, sırasıyla orijinal tarih ve çeviri tarihi verilir. Örnek:

Hollingsworth ve Hoover'e (1991/1999) göre dir.

Freire (1982/1991) okuma yazma öğretiminde, ... dir.

c. Ansiklopedi veya Sözlük

Türk Dil Kurumu. (1969). *Türkçe sözlük* (Genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Ansiklopedi veya sözlüğün yazarı veya editörü varsa;

Sadie, S. (Ed). (1980). *The new grove dictionary of music and musicians*. (6th Eds. 1-20). London: Macmillan.

d. Sempozyumda Sunulan Yayımlanmamış Bir Çalışma

Johnson, R.S. (1991, January). *Early data on trauma symptom*. Paper presented at the First International Congress of Medicine, San Diego, CA.

Köklü, N. (Kasım, 1996). *Üniversite öğrencilerinin istatistik kaygı puanlarına etki eden faktörler*. Devlet İstatistik Enstitüsü Araştırma Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

e. Doktora ya da Yüksek Lisans Tezleri

Öztürk, S. (2004). *Türkiye'de üniversite özerkliğinin mali, akademik ve yönetsel boyutlarıyla kamu ve vakıf üniversiteleri için betimlenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Almedia, D.M. (1990). *Fathers participation in family work*. Unpublished master's thesis, Canada: University of Victoria.

Kara, E. (1996). *Öğretmenlerin statü düzeyleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

MLA STİLİNE GÖRE KAYNAK VE REFERANS SİSTEMİ

1. MLA Sistemine Göre Metin Altı Kaynak Gösterimi

Dipnot kullanımında eserin ilk geçtiği yerde tam künye daha sonraki kullanımlarda kısaltılmış künye kullanılmalıdır.

a. Kitap

Kitap yazarının adı soyadı veya meşhur adı, eserin tam adı (*italik*), varsa çeviren (Çev.), tahkik eden (Thk.) veya sadeleştiren (Sad.), edisyon (Eds.) yayına hazırlayanın (Haz.) adı, soyadı, yayınevi (İz Yay.), kaçınıcı baskı olduğu (1. Bsk.), yayın yeri ve tarihi, (İstanbul 2011) varsa cildi (c. II) ve sayfası (s. 5). Şayet baskı yeri yoksa (yy.), tarih yoksa (ty.) şeklinde kısaltılacaktır.

İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1988, c. I, s. 55.

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Thk. Ferîd Abdülaziz el-Cündî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1990, c. V, s.16.

Muhammed Şehrûr, *Lügavî Kur'ân Okumaları*, (Çev. Mustafa Ünver), Sidre Yay., 1. Bsk., Samsun 2001, s. 69.

Dipnotta bir kitabın ikinci ve daha sonraki kullanımları

Referans eserin ikinci ve diğer kullanımlarında yazarın soyadı veya meşhur adı, eserin *kısa* adı cilt ve sayfa numarası yazılacaktır.

Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, c. I, s. 55.

b. Kitapta bölüm (editörlü veya editörsüz)

Ad soyad, “Bölüm Adı”, (Ed. Editörün Adı Soyadı), *Kitabın Adı*, Yayımcı, Basım yeri Basım Yılı, s.(sayfa).

Sabahattin Küçük, “Divan Şiirinde ‘Güneş’ Üzerine Bir Deneme”, (Ed. Zeynep Kerman), *Mehmet Kaplan İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988, s. 150.

Editörsüz ya da editörü belli olmayan kitapta bölüm

Ad soyad, “Bölümün Adı”, *Kitabın Adı*, Yayımlayan, Yayım Yeri Yayım Yılı, s.(sayfa).

İsmail Parlatır, “Bilimsel Yazıların Hazırlanmasında Uygulanacak Kurallar”, *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yargı Yayımevi, Ankara 2001, s. 440.

c. Makale

Makale yazarının adı ve soyadı, makale adı “tırnak içinde”, dergi veya eser adı (*italik*), çeviri vs. ise çevirmen adı, derginin baskı yeri ve tarihi, cildi veya yılı, sayı numarası ve sayfası.

Mehmed S. Hatiboğlu, “İlk Sufilerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine”, *İslâmiyât*, Ankara 1999, Cilt: II, Sayı: 3, s. 15.

Dipnotta bir makalenin ikinci ve daha sonraki kullanımları.

Referans makalenin ikinci ve diğer kullanımlarında yazarın soyadı veya meşhur adı, tırnak içinde makale ve sayfa numarası.

Hatiboğlu, “İlk Sufilerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine”, s. 15.

d. Ansiklopedi maddeleri

Yılmaz Öztuna, “Mesnevî”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1983, c. XXIV, s. 46.

İkinci kez verilisinde ansiklopedi maddesi tırnak içinde, ardından cilt ve sayfa numarası verilir.

Öztuna, “Mesnevî”, c. XXIV, s. 46.

e. Tezler

Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 142.

İkinci kez verilisinde soyad, tezin ismi ve sayfa numarası

Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri*, s. 142.

f. Sempozyum/Kongre

Ad Soyad, Bildirinin Adı, *Etkinliğin Adı*, Etkinlik Tarihi, Yayımlayan, Yayım Yeri Yayım Yılı, s.(sayfa aralığı).

Bayram Dalkılıç, Yunus Emre'nin İslam'ı Anlayış ve Anlatış Biçimi, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, 31 Mayıs-1 Haziran 2007, Fakülte Kitabevi, İsparta 2007, s. 124.

g. Yazma Eserler

Kütüphane adı, kayıt numarası ve varak yazılacaktır.

Abdülmeccid-i Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî*, MEB. Ankara, Genel Kitaplık, nr 683, vr. 3b.

h. Âyetler

Sure ismi, numarası/âyet numarası

Bakara, 2/10.

i. Hadisler

Hadisler kaynakları (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce) ilk geçtiği yerde kitabın verilişi gibi, ilave olarak ise kitap ve bab numarası eklenir.

Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Tah. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır), Dâru Tavki'n-Necât, 1. Bsk., yy. 1422, Tıbb, 33.

İkinci geçtiği yerde ise yazar ismi, kitap ismi ve bab numarası verilir.

Buhârî, İmân 15.

j. Arapça Eserler

Arapça eser isimlerinin başındaki “lâmu't-ta'rif” okunduğu gibi yazılır. Müellif isimlerinin başındaki “lâmu't-ta'rif” ise ilk geçtiği yerde yazılır ancak ikinci ve daha sonra geçtiği yerler ile kaynakçada yazılmaz.

İlk Kullanım

Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), Dâru't-Türas, 3. Bsk., Kahire 1985, c. II, s. 225.

İkinci ve Sonraki Kullanımlar

Suyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 22.

Arapça eser isimleri okunuşlarına uygun bir şekilde yazılacaktır. Eser isimlerinde harfî cerler, zarflar küçük, uzatmalar ise şapka ile yapılacaktır.

el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*

k. İnternet Siteleri

Kitap ve makele referans sitemine ek olarak http adresi ve erişim tarihi verilecektir.

D. Beach, “A Problem of Validity in Education Research”, *Qualitative Inquiry* 9, 859-873. December 2003, Web: <http://qix.sagepub.com/cgi/reprint/9/6/859>, 8 Ocak 2007.

2. MLA Sistemine Göre Metin Sonunda Kaynak Gösterimi

1- Kaynakça başka bir sayfada yazarların soyadına göre alfabetik sırayla düzenlenir. Yazar adı verilmemişse eser adı, eser kurum yayınıysa kurum adı dikkate alınır, eserin ve kurumun ilk harfine göre alfabetik sıralama yapılır.

2-Kaynaklar iki yana yaslı, ilk satırda paragraf girintisi olmadan ikinci satırı 1, 25 paragraf girintisiyle düzenlenir.

3-Kaynakçada Kitaplar ve Tezler, sayfa numaraları hariç ilk dipnottaki yani metin altında geçen tam künye haliyle verilecektir. Makale, Ansiklopedi, Sempozyum ve Kongre’de ise tam künyeye ilave olarak makale/sempozyum ve kongre bildiri sayfa aralığı verilecektir.

Kısaltmalar

b. : Bin, ibn

bkz. : Bakınız

Bsk. : Baskı

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör

Eds. : Edisyon

h. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

krş. : Karşılaştırınız

Ktp. : Kütüphane/Kütüphanesi

m.ö. : Milattan önce

m.s. : Milattan sonra

nr. : Numara

Nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

s. : Sayı

s. : Sayfa

Thk. : Tahkik eden

ty. : Tarih yok

vr. : Varak

yy. : Yayın yeri yok